

Fra nationalitetskamp til kvalitetskamp

Foreningen De Danske Børneinstitutioner i Aabenraa

Fra nationalitetskamp
til kvalitetskamp

Jørgen Witte

Fra nationalitetskamp til kvalitetskamp

*danske børneinstitutioner
i Aabenraa Kommune*

8. november
1938–1988

Foreningen De Danske Børneinstitutioner i Aabenraa

© Foreningen De Danske Børneinstitutioner
i Aabenraa og Jørgen Witte
Grafisk tilrettelægning:
Mogens Petersen – Povl K. Petersen
Omslag: Fødselsdag i Tøndervej børnehave
Bogen er sat med Baskerville
og trykt hos
P.J. Schmidt tryk – Vojens
ISBN 87-983064-0-5

Indhold

Forord	7
Forhistorien	9
Foreningens oprettelse og første år	14
Arbejdsfeltet udvides	27
Konsolidering og fortsat vækst	39
Under Bistandsloven – forholdet til kommunen	59
Nogle tværsnit	73
Afslutning	89
Fortegnelse over arkivalier og litteratur	91
Noter	91

Forord

I efteråret 1987 besluttede hovedbestyrelsen for "Foreningen De Danske Børneinstitutioner i Aabenraa" at udgive et jubilæumsskrift i anledning af sit 50 års jubilæum i november 1988.

Arbejdet med at udfærdige manuskriptet blev lagt i hænderne på landsarkivet for sønderjyske landsdele og arkivar, mag. art. Jørgen Witte, og vi takker for det store arbejde der er blevet ydet.

Det er blevet historien om de første 50 år for Foreningen De Danske Børneinstitutioner i Aabenraa – en historie som fortæller hvordan daginstitutionsområdet har udviklet sig gennem 50 år, men det er samtidig et spejlbillede af den generelle udvikling i samfundet, idet behovet for daginstitutioner er vokset i takt med, at begge forældre er blevet udearbejdende.

Det startede med Forstallé børnehave med plads til 70 børn – vel at mærke i stueetagen – til i dag 20 institutioner med 855 børn. Det er samtidig udviklingen fra, at det administrative arbejde kunne klares af frivillig arbejdskraft, til at der i dag er 2 1/2 fuldtidsstillinger til dette arbejde.

Til udgivelsen af dette jubilæumsskrift er der fra flere sider blevet ydet økonomisk støtte. Vi skal her takke: Aabenraa Kommune, Günderoths Skolestiftelse, Sparekassen Sønderjylland, Sydbankfonden, H. P. Hanssens Mindefond, Simon Spies Fonden, Nykredit.

Vi håber, at jubilæumsskriftet vil blive læst med interesse, og glæder os til, at Foreningens 75 års jubilæum vil blive markeret med udgivelse af et nyt jubilæumsskrift.

P.b.v.

Torben Laursen

formand

Forhistorien

Asylerne

Børnehaverne i Aabenraa har lange historiske rødder tilbage til midten af 1800-tallet. Formålet med de første børneinstitutioner var dog ikke i første række pædagogisk, men socialt og forsorgsmæssigt. Det vigtigste var at dække pasningsbehovet. I 1839 blev man inden for direktionen for Spare- og Lånekassen i Aabenraa enig om at oprette et børneasyl for børn af trængende forældre i Aabenraa sogn. Den tidligere provst i byen, Peter Paulsen, skrev til initiativtagerne i direktionen, at det var bedst, hvis moderen selv kunne passe og opdrage sit barn, og beholde det hos sig, til det var 6–7 år gammelt. Men nøden kunne være så stor, at moderen for at tjene til det daglige brød måtte forlade sine børn og enten lukke dem ude uden opsyn, lade dem passe af kun lidt ældre søskende eller overlade opsynet til en naboerske, der kun så til dem engang imellem. Så kunne man efter provstens mening være nødt til at gribe til den »bitre medicin« og oprette et børneasyl i stedet.

De erfaringer med børneasyler, provst Paulsen kunne henvise til, stammede fra fattigasylet i Altona og prinsesse Caroline Amalies asyl i København. Inden for sparekassens direktion var det advokat Meyland og den tidligere fysikus Neuber, der foreslog oprettelsen af et asyl. Formålet var at forhindre fattige børn i at drive rundt på gaderne og tigge, at opdrage børnene til renlighed og orden, og endelig at give de fattige forældre, der gerne ville arbejde, men som p.g.a. børnene ikke kunne gøre det, mulighed derfor. Den 18. oktober 1841 blev statutterne for asyls drift vedtaget i direktionen. I den første paragraf, formålsparagraffen, drejede det sig udelukkende om det sociale og forsorgsmæssige mål. Det hed her, at asylet havde til formål at give forældrene lejlighed til at anbringe deres børn sikkert, mens de selv gik på arbejde.

Asylet var for 2–6 årige børn, der kunne være der alle hverdage kl. 7–19.30 om sommeren og kl. 8–18 om vinteren, hvilket svarede til datidens lange arbejdsdage for den arbejdende befolkning. For et ugentligt gebyr af 4 skilling courant blev barnet passet og beskæftiget og fik et måltid varm mad. Beløbet svarede til prisen for 2,1 kg rugbrød hos en bager i byen i januar 1842, men det siger naturligvis ikke noget om hvor lang tid, en arbejder var om at tjene dertil.¹ De første børn i asylet var børn af arbejdsmænd, enker og en stolemager. Under god kristen vejledning skulle de opdrages til barnlig gudfrygtighed, godhed, orden og renlighed. Deres hverdag skulle ifølge instruks for forstanderinden bestå i fortællinger, taleøvelser, øvelser med tal og udenadslæren ind imellem legen.

Efter en beskeden start voksede tilgangen til asylet hurtigt, og allerede i sommeren 1842 nåede man op på 20 børn. Asylet flyttede ind i nye lokaler, og børnearbejdet kom her i god gænge indtil påsken 1850. Da blev asylet lukket, formentlig som en følge af det stærke nationale modsætningsforhold mellem byens dansksindede befolkningsgrupper og de slesvig-holstensksindede ledere af børneasylet.²

Magtforholdene ændrede sig efter Den første slesvigske Krig 1848-50, men behovet for et asyl fandtes stadig. Blandt byens nye, dansksindede nationalliberale embedsmænd og deres hustruer opstod i 1862 tanken om at oprette et nyt børneasyl. Der blev dannet et asylselskab den 19. november 1862 med apoteker A. H. H. Worsaae som formand, og den 5. maj 1863 blev asylet åbnet i organisthuset på Kirkepladsen 6.

Asylet skulle udelukkende drives for frivillige bidrag, som selskabets medlemmer fremskaffede, bl.a. ved at appellere til »den offentlige godgørenhed«. Det skulle være gratis at have et barn i asylet, dog skulle der betales 12 sk. ugentligt, hvis barnet skulle have varm mad midt på dagen. Asylet var fortrinsvis beregnet for arbejderbørn, og det havde ifølge statutterne åbent kl. 7-19 om sommeren og 8-18 om vinteren, altså omtrent som forgængeren. Børnene i dette asyl skulle også ledes frem til guds frygt og en kristelig sindsstemning. Men her skete det på dansk, mens det i det første asyl var hensigten at vænne børnene til tysk. I øvrigt skulle børnene størstedelen af dagen være overladt til deres lege og egne sysler.

Dette asyl blev tysk efter at Danmark efter nederlaget i 1864 havde afstået hertugdømmet Slesvig. Byens nye borgmester Gottburgsen overtog kassebeholdningen og regnskabet for asylet. Ledelsen af bestyrelsen gik over i den tyske provst Göttigs hænder, mens tyske damer overtog den indre ledelse af foretagendet. Da både borgmesteren og provsten sad i ledelsen af den gamle Günderothske boligstiftelse, fandt man der en løsning på asyllets fremtidige placering. I 1865 købte man af Boligstiftelsen huset Persillegade 1 for at bruge det til asyl. Med forskellige ændringer kom dette sted til at fungere som daginstitution for børn helt frem til 1982, hvor det blev nedlagt som småbørnsbørnehave.

Som et øjebliksbillede fra asylet i tysk tid kan nævnes, at asylet i 1884 blev besøgt af gennemsnitlig 70-80 børn i alderen 3-6 år. Åbningstiden var blevet indskrænket til 54 timer om sommeren, nemlig kl. 8-12 og 13-18 og 42 timer om vinteren, nemlig kl. 9-12 og 13-17. Der betaltes 15 Pfg. ugentligt for hvert barn, hvilket det år svarede til prisen for 100 gram smør.³ Det var ret billigt, for den sædvanlige dagløn for en almindelig ufaglært arbejder, en daglejer, var 1,80 Mark og for en tilsvarende kvindelig arbejder 1,30 Mark.⁴

Fra 1879 var det to diakonisser fra Flensborg, der udførte arbejdet med børnene. Men de kom ikke længere udelukkende fra fattige hjem, blev det oplyst i et byrådsmøde i 1894. Også børn af velhavende forældre var blevet optaget, selv om asylet var beregnet for børn af den ubemidlede klasse, som man udtrykte det dengang. Der blev derfor indført optagelsesregler, som gav børn af ubemidlede forrangen, dernæst kom børn af mindre bemidlede, og kun hvis pladsforholdene tillod det, skulle der også være adgang for børn fra mere velstående hjem.

Det pasningsmæssige aspekt var således stadig det afgørende, selv om det pædagogiske også begyndte at melde sig. I 1882 var der i øvrigt blevet ansat en diakonisse, søster Friederike Lehmann, der var uddannet som børnehavelærerinde, hvorfor asylet i de følgende år blev benyttet som uddannelsessted for yngre diakonissesøstre til børnehavegerningen.⁵

Ved Genforeningen 1920 forblev forholdene i asylet i første omgang helt uforandrede. Sproget var tysk, og den stærkt tysksindede provst Bade, der havde en afgørende indflydelse på asylet, modsatte sig ændringer. Efter nationalpolitiske sammenstød i Aabenraa sogns kirkekollegium endte man dog i 1921 med et kompromis. Asylet skulle fremover ledes af den tyske og den danske præst samt borgmester Holger Fink. Asylet deltes i en tysk og en dansk afdeling med en fælles legeplads, der dog benyttedes på forskellige tidspunkter.

Den tyske afdeling havde på dette tidspunkt tre gange så mange børn som den danske afdeling, som derfor de første år måtte nøjes med en lille stue i Persillegades asyl. Den beskudne stilling som den danske afdeling havde i de første år, fremgår af en støtteartikel 1924 i Hejmdal til fordel for en julefest i det danske børneasyl: »Er der noget i Aabenraa, der er startet, og som hidtil har arbejdet i beskedenhed, så er det den danske afdeling af børneasylet. Passerer man ikke tilfældigvis Persillegade på den tid, da en klynge pøge myldrer ud ad den Günderothske Stiftelses gitterport, vil man have vanskeligt ved at finde byens eneste, tilbagetrukne og primitive asyl. ... I 1921 deltes det i en dansk og en tysk afdeling. Langsomt, men sikkert har den danske afdeling fæstnet rod i befolkningen. Den står i øjeblikket med ca. 40 indmeldte børn ...«⁶

Den danske afdeling betegnedes i de første år nærmest som en børnehave og blev fortrinsvis besøgt af mere bemidlede folks børn. Den blev ledet af frk. Elli Møller indtil 1924, hvor hun opgav sin stilling på grund af giftermål som så mange kvinder inden for børneforsorg før og efter hende. Efterhånden fik også den danske afdeling mange fattige børn, således som det fremgår af juleuddelingerne på Missionshotellet. Driften af asylet blev både i tysk tid og efter 1920 dækket af kirkekassen, og der blev ydet kraftige tilskud fra Sparekassen. Damerne i Indsamlingskomiteen, der var et af de oprindelige elementer i asylselskabet af 1862, havde nu kun til opgave at skaffe midler til julefesten samt tøj og gaver til de fattigste børn. Denne virksomhed ophørte først i 1950.

Børnetallet steg efterhånden i det danske asyl. Mod slutningen af 1927 var der 63 børn, så dalede det igen til 54 i 1930. Ved årskiftet 1932/33 var der 71 børn svarende til antallet i det tyske asyl. I den tyske asylaftdeling holdt antallet af indskrevne børn sig frem til 1945 omtrent på samme niveau. Den danske asylaftdeling havde derimod en betydelig stigning i tallet, som det ses af følgende statistik:

1933	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
89	115	114	136	140	162	167	179	181	149	139	126	158

Tilslutningen til det danske asyls julefester, hvor børnene fik uddelt tøj og gaver, viser en endnu stærkere stigning, – i 1942 deltog 255 børn. Da børnetallet steg, lykkedes det i 1926 at skaffe bedre lokaler i Nygade 48, der hidtil var brugt af den Günderothske skolestiftelse som skole, til lejligheder og fritidshjem.

Udgifterne ved driften af de to asyldelinger var ikke ubetydelige, og da asylet hørte ind under Aabenraa Kirkekasse, blev midlerne til driften taget af kirkeskatten. Som tilsynsmyndighed for kirkekassen påtalte biskoppen i slutningen af 1920'erne denne anvendelse af den kirkelige skat. Det førte igen til, at menighedsrådet i 1929 henvendte sig til Aabenraa magistrat med anmodning om, at købstaden ville overtage de to asyldelinger. Dette vedtog byrådet at gøre fra den 1. april 1930. Asylet blev nu kommunalt. Rent praktisk kom asylerne til at sortere under kommunens skoleudvalg, og det kan måske tolkes derhen, at byrådet anså det pædagogiske aspekt for vigtigt, da man ellers kunne have anbragt asylet under børneværnsudvalget.⁷

Omtrent samtidig med at asylerne blev kommunale, skete der også andre væsentlige ændringer i rammerne omkring dem. Der blev således udarbejdet en ny fundats for den Günderothske skolestiftelse, som fastslog, at dens formål var vederlagsfrit at stille lokaler til rådighed for småbørnsasyl beregnet for børn fra mindrebemidlede hjem. Dermed var den danske asyldeling sikret plads med udvidelsesmuligheder i Nygade 48, og det skulle der også snart blive behov for. Derudover traf Aabenraa købstad aftale med den Günderothske boligstiftelse om, at den anden asyldeling fortsat kunne leje sig ind i Persillegade 1.

Kommunen kunne få statsstøtte til driften af asylerne, hvis de opfyldte bestemte krav fra Statens Overinspektion for Opdragelseshjem. Disse krav søgte man naturligvis at opfylde. Det drejede sig om, at der skulle vælges en særlig tilsynskomite for asylerne og at asyldelingerne skulle ombygges, så de kunne rumme det ønskede antal børn. Asylledelsen havde tænkt sig, at der i de eksisterende lokaler kunne være 60 børn i den danske og 72 i den tyske afdeling, men Overinspektionen kunne kun godkende dem til brug for hhv. 30 og 50 børn. De ombyggede lokaler blev derimod godkendt til maksimalt 70 danske og 72 tyske børn. Staten ydede nu et meget velkomment tilskud til driften, og samtidig gennemførte den sin nye tilsynspligt. Det førte til, at der i de følgende år gennemførtes adskillige forbedringer af asylerne.⁸

En ny tid var nu på vej, hvor staten i stigende grad beskæftigede sig med børneforsorgen. Den 22. maj 1933 blev loven om offentlig forsorg vedtaget som et led i Steinckes bekendte socialreform. Loven indeholdt bestemmelser om samfundets indskriden over for børn, f.eks. ved anbringelse uden for eget hjem, men loven rummede også et afsnit om »Forebyggende Børneværn« om de foranstaltninger, der kunne støtte hjemmene i opdragelsen af børnene og forhindre en fejludvikling. Blandt foranstaltningerne nævntes vuggestuer, daghjem for spæde børn, børnehaver, asyl og fritidshjem. Der blev oprettet en Overinspektion for Børneforsorg som tilsynsmyndighed med disse institutioner i det forebyggende børneværn, og chef for den blev den meget sønderjysk interesserede, hidtidige overinspektør for opdragelseshjemmene, Oluf Skjerbæk.⁹

For at asylerne kunne blive anerkendt som institutioner for forebyggende børneværn efter den ny lov, måtte der udelukkende eller overvejende optages børn af mindrebemidlede forældre. En statistik fra dette tidspunkt viste, at 53% af forældrene var ufaglærte arbejdere og 30% faglærte, så asylerne opfyldte bestemt kravet. Størrelsesmæssigt skete der i 1930'erne en forskydning mellem den tyske og den danske asyldeling til gunst for den sidstnævnte. Det er sikkert rigtigt, at det var under indtryk af nazismens fremmarch, at arbejderne valgte side og sendte deres børn i det danske asyl.¹⁰

Betalingen for opholdet i asylet var i begyndelsen af 1930'erne 50 øre om ugen for det første barn, hvilket omtrent svarede til købet af 2,9 kg rugbrød. Søkende kom gratis ind og i øvrigt blev der givet en del fripladser. I begyndelsen af 1940'erne blev fripladsordningen ophævet for søskende. Det ugentlige kontingent blev på dette tidspunkt hævet til 75 øre, svarende til prisen for 2,5 kg rugbrød.¹¹

Tilstrømningen af børn til den danske afdeling førte i 1938 til, at også et ret stort lokale på første sal, der hidtil havde været anvendt som skolekøkken, blev inddraget til institutionen. Dermed blev den danske asyldeling godkendt til at rumme indtil 140 børn.

Presset på det danske asyl blev efterhånden så stort, at ti børn i fire måneder i 1939 blev overflyttet til en privat dansk børnehave på Forstalle. Kommunen overvejede en overgang, om pladsmanglen kunne begrænses ved at fastsætte en indtægts- og formuegrænse for forældrene, men planen blev henlagt. Da børnetallet blev ved med at stige, pressede Overinspektionen på for at få udvidet det danske asyl. Efter nogen tids tøven besluttede byrådet endelig i 1941 at bygge et nyt asyl i byens nye kvarter, Rugkobbelt 11, i Farversmøllevej kvarteret hvor en del store huse med lejligheder til børnerige familier var under opførelse. Det tog en del af presset på det gamle asyl. Rugkobbelt 11 var godkendt til 64 børn, men antallet af indskrevne børn steg til over 100.

Både fra dansk og tysk side blev det nye asyl opfattet som en forøgelse af institutionsudbudet på dansk side. Den tyske byrådsgruppe fremsatte derfor i 1941 ønsket om også en tysksproget afdeling i institutionen, men et rundspørge blandt forældrene i kvarteret viste, at der kun var en begrænset interesse derfor. Disse forældre fik i stedet opfyldt deres ønsker om en institution ved opførelsen samme år af en privat tysk børnehave i nærheden, på Tøndervej 66.

Det nye asyl blev indviet den 20. januar 1942 og taget i brug den følgende dag af de 65 tilmeldte børn. Presset på asylet var hårdt, men der kunne ikke skabes mere plads ved at inddrage de to lejligheder på første sal, da boligsituationen under Besættelsen også var vanskelig. I februar 1945 blev asylet lukket en kort tid p.g.a. en forventet indkvartering af tyske flygtninge fra Østpreussen, men de blev anbragt andetsteds, og den fine nye bygning led ikke overlast. I oktober 1945 tiltrådte lukassøster Sigrid Petersen som leder af asylet, hvilket hun skulle være mange år fremefter. Det var dog kun de følgende to år som asyl, derefter blev Rugkobbelt 11 en børnehave på linje med asylet i Nygade og de tidligere private børnehaver, og dermed begyndte en ny æra under foreningen »De danske Børneinstitutioner«.¹²

Foreningens oprettelse og første år

Foreningens oprindelse

Mens asylerne var udsprunget af et forsorgsmæssigt og pasningsmæssigt behov, forholdt det sig anderledes med børnehaverne, der historisk set hviler på det pædagogiske grundlag, som Fröbel og andre udviklede med »Kindergarten«. Her var det først og fremmest børnenes behov for udfoldelsesmuligheder og leg i grupper med jævnaldrende, der skulle imødekommes.¹³

Den 4. november 1930 åbnedes en sådan børnehave i Aabenraa, hvor der dels var lagt vægt på det børnepædagogiske, og dels på at der skulle leves et dansk liv. Børnehaven var tænkt som en støtte til det danske nationale arbejde i byen, og initiativet til oprettelsen havde en kreds af nationaltsindede damer, deriblandt fru boghandler Anna Bojesen og fru sparekassedirektør Anna Ølgaard, taget. De havde henvendt sig til frk. Marie Nielsen, der drev en privat børnehave i Haderslev. Hun oprettede en afdeling af børnehaven i Aabenraa med en af sine lærerinder, frk. Henny Lund som leder. Der var tilmeldt ca. 20 børn, fortrinsvis fra bedrestillede hjem, og lokalerne bestod af en stue på Folkehjem. Åbningstiden var kun fire timer, fra kl. 8-12. Børnene blev om morgenen hentet i deres hjem og igen bragt hjem ved middagstid.

Da man ikke kunne få lokalet på Folkehjem igen efter sommerferien 1931, genåbnede børnehaven den 1. oktober 1931 i et lejet lokale i Nygade 63. Det var på ca. 54 kvadratmeter og havde entre samt legeplads i gården. Amtslægen godkendte lokalerne til et børnetal på indtil 15. Der mødte dog mere end tyve børn bare få måneder senere, som mødeprotokollen viser.¹⁴ Børnehaven flyttede da til en treværelses lejlighed i stuen i DSBs ejendom Forstalle 20, som ikke eksisterer længere. Den lå omtrent, hvor Aabenraa Gymnasiums aula ligger i dag. Bag denne flytning lå også, at børnehaven fra 1932 blev drevet af Henny Lund for egen regning som en privat børnehave. Der blev nedsat en lokal tilsynskomite, der søgte at opnå ministeriel godkendelse af børnehaven, så den kunne få statstilskud. Men ansøgningen blev afslået med den motivering, at tilskudsmidlerne fortrinsvis var til sådanne institutioner, der modtog børn fra ubemidlede hjem. Myndighederne anså det i al fald for tiden betænkeligt at give tilskud til en børnehave som denne, der kun var åben tre timer daglig og især modtog børn fra nogenlunde velstillede hjem. Men man anbefalede samtidig at børnehaven fik andre lokaler, så den kunne holde åbent også om eftermiddagen.

Da frk. Lund måtte opgive børnehaven p.g.a. sygdom i 1933, overtog børnehavelærerinde Bodil Marie Sørensen fra Tønder den. Børnehaven var nu åben kl. 9-12 om formiddagen og kl. 13-15 om eftermiddagen, og forældrene betalte 5

kr. månedlig. Hun fik desuden indrettet et fritidshjem i huset, og da hun søgte om statsanerkendelse, blev den endelig bevilget den 27. marts 1934 i medfør af § 128 i Steinckes nye lov om offentlig forsorg. På grund af giftermål overdrog Bodil Sørensen i 1935 sin børnehave til frk. Kirsten Marie Dahl, der også var uddannet ved Frøbelhøjskolen. Også hun drev børnehaven for egen regning, og økonomien var ikke god, selv om forældrebetalingen nu var sat op til 6,50 kr. månedlig, og hun fik et tilskud på 200 kr. fra Den sønderjyske Fond.¹⁵

Situationen ved den private danske børnehave i Forstalle 20 viste sig i slutningen af 1937 ikke længere at være holdbar. Den tilsynsførende fra Overinspektionen, frk. M. Damgaard-Thygesen, kritiserede børnehavens lokaler stærkt. Der var sket en voldsom tilvækst i antallet af tilmeldte børn, så der var indskrevet 52 på dette tidspunkt. Lokalerne var for små, men asylet med sit stigende antal børn kunne heller ikke aftage nogen. Overinspektionen kritiserede desuden de temmelig primitive sanitære forhold, - f.eks. var der »spande« i kælderen og lederens lejlighed var alt for lille. Frk. Damgaard-Thygesen sluttede med at opfordre bestyrelsen til at skaffe bedre lokaler. Bestyrelsen havde også en samtale med borgmester Holger Fink, der var velvillig over for tanken om at tilbyde en byggegrund til børnehaven, men derudover skete der ikke mere.¹⁶

De økonomiske forhold for den private danske børnehave havde heller ikke været lette. Regnskabet det sidste år under frk. Dahls ledelse viste senere et betydeligt underskud, og da hun drev børnehaven for egen regning, faldt byrden alene tilbage på hende. I denne situation var det ikke tilstrækkeligt med en støtte fra en bestyrelse uden større opbakning. Frk. Dahl valgte at afgive børnehaven og flyttede til Kolding til den 1. november 1938.¹⁷

Den 10. oktober 1938 holdt en kreds af forældre til børn i børnehaven og venner af den et møde på Folkehjem for at drøfte børnehavens fremtid. Dannelsen af en forældreforening ville kunne give børnehaven mere betryggende forhold, og for at etablere en sådan nedsatte man et otte-personers udvalg bestående af direktør Anthon Bundgaard, kriminalassistent Albert Larsen, fru Astrid Hansen, fru Nico Ludvigsen, fru Martha Stømming, fru bogholder Johansen, H. Heydenreich og fru trafikassistent Petersen.

Udvalget henvendte sig et par dage efter til offentligheden og bad om dens støtte med henvisning til den nationale kamp, man netop i disse år var inde i. Det var nødvendigt med børnehavens arbejde, fordi der var stærk søgning til asyl og børnehave, men det vigtigste var det nationale. Da der »... fra tysk side gøres et energisk arbejde for børnesagen, så er det en national nødvendighed, at der fra det danske borgerskabs side gøres en indsats for at støtte det danske børnehavarbejde. ... I den kulturkamp, som danskheden i vor by, således som forholdene ligger, er nødt til at føre, som den sidste tids oplevelser ganske tydeligt har skærpet, er børnehavarbejdet af den allerstørste betydning; alle ved af erfaring, hvor afgørende indtrykkene i de første børneår er, hvor lykkeligt det er, at småbørnene vokser op i selvfølgelig fortrolighed med vore danske børnesange og lege«.¹⁸

At der fandtes en sådan kulturkamp også på børnehavområdet, og ikke kun

*Amtskontorchef J. P. Caspersen,
foreningens formand
ved oprettelsen i 1938.*

når det drejede sig om de voksnes verden, fremgik f.eks. af oprettelsen af danske og hjemmetyske børnehaver i disse år. Lederen af den hjemmetyske børnehave i Haderslev fremsatte i 1938 i et fagskrift »Kindergarten« det tyske syn på, hvordan kulturkampen foregik. Hun hævdede bl.a., at hjemmetyske købmænd blev truet af deres danske kunder til ikke at sende børnene i hjemmetyske børnehaver og skoler, samt at »mange arbejdere blev tvunget til enten at ofre deres fortjeneste eller ofre deres børn til danskheden«. ¹⁹

Fra dansk side var der i 1933 blevet grundlagt et »Danske Samfund« i 1933, hvor kræfterne skulle samles uden hensyn til politiske, sociale eller religiøse skillelinjer. Aabenraa købstad var med fra starten og havde et medlemstal på 500. Formålet var at modvirke de tyske bestræbelser på at løsne Nordslesvigs samhørighed med Danmark. Sådanne anslag skulle afvises uanset hvilken form, de måtte forekomme i. ²⁰

Danske Samfunds aktiviteter omfattede senere såvel national valgagitation som mere sociale opgaver. Der blev oprettet en retshjælp, oprettet et ungdomshjem, uddelt fodtøj til mindrebemidlede børn osv. ²¹ I Danske Samfunds bestyrelse mødtes også nogle af de personer, der senere skulle lede den nye børnehaveforening, såsom amtsfuldmægtig Caspersen, overassistent Heydenreich og direktør Bundgaard.

I de følgende fjorten dage søgte de at skabe opbakning til en sådan forening, og det lykkedes at tegne 187 medlemmer med et samlet kontingentbidrag på 558 kr. Det vidnede om betydelig interesse for sagen, for mindstekontingentet var blevet sat til 2 kr.

Den 8. november 1938 blev den stiftende generalforsamling afholdt på Folkehjem. Direktør Anthon Bundgaard blev valgt som dirigent og meddelte til indledning forsamlingen, at den afgående leder frk. Dahl ikke kun havde foræret

børnehaven inventaret og 100 kr. på en bankbog, men også statstilskuddet for syv måneder, som hendes børnehave havde til gode. Det var en smuk gestus fra hendes side. Hendes børnehave havde en vennekreds i Lyngby under ledelse af lektor Brøndsted, der gav den økonomisk støtte. Denne velvilje blev også overført til den nye børnehaveforening.

Forsamlingen fik forelagt et forslag til vedtægter, der var meget omhyggeligt udarbejdet af amtsfuldmægtig Jes P. Caspersen og i nøje overensstemmelse med Socialministeriets »Regler for indretning, ledelse og bestyrelse af institutioner for forebyggende børneværn samt tilsyn med og statstilskud til sådanne.« ²²

Formålet var at støtte den hidtidige børnehave under samme navn, nemlig »Den danske Folkebørnehave«, så den altid blev ledet i dansk ånd og fulgte reglerne i lov om offentlig forsorg §§ 126–128. Det sidstnævnte var nødvendigt for at opnå ministeriel godkendelse og et statsligt tilskud.

Øverste myndighed var generalforsamlingen, der skulle afholdes i april måned. Den egentlige ledelse havde imidlertid en bestyrelse på syv medlemmer, bosiddende i Aabenraa købstad. Af bestyrelsens medlemmer skulle den ene være læge, den anden lærer eller uddannet i barnepleje. Det var bestemmelser, som var hentet direkte fra loven om offentlig forsorg som forudsætning for at opnå statsstøtte. Vedtægterne fastslog også, at ændringer i bestyrelsens sammensætning straks skulle meddeles Overinspektionen for Børneforsorgen.

Bestyrelsen skulle konstituere sig selv med formand og en kasserer, der helst skulle være regnskabskyndig. Han skulle føre foreningens regnskab og sørge for alle ud- og indbetalinger, også sådanne der hørte til folkebørnehavens drift. Det var beskedne forhold foreningen startede under, så det kunne man nok overskue.

Mindst en gang om året skulle bestyrelsen mødes, og børnehavelederen skulle som hovedregel have adgang dertil, men uden stemmeret. Bestyrelsen ansatte og afskedigede lederen og sørgede for, at denne drev børnehaven i h.t. lov om offentlig forsorg, de administrative bestemmelser i tilknytning hertil, herunder Socialministeriets regler af 4. april 1936. Hvis man skiftede leder, skulle bestyrelsen sørge for at Socialministeriets godkendelse var indhentet i god tid i forvejen via Overinspektionen. Derimod var det lederen selv, som ansatte og afskedigede sin medhjælp efter forhandling med bestyrelsen eller formanden.

Vedtægterne fastslog, at børnehaven i Forstalle 20 skulle holde åbent alle hverdage kl. 9–12 og 13–15. Der var 4 ugers sommerferie og 14 andre fridage. Disse bestemmelser fra den hidtidige børnehave mindede om, at det var børn fra bedrestillede familier, der besøgte den, og som ikke havde brug for den i pasningsmæssig henseende. Men vedtægterne sagde nu, at børnene var drenge og piger i alderen 3–7 år, undtagelsesvis lidt yngre børn, men væsentligst børn af mindrebemidlede forældre. Dette var igen ekkoet fra loven om offentlig forsorg.

Forældrene skulle betale et normalkontingent på 6 kr. per måned per barn, men formanden kunne bevilge en nedsættelse (moderation) eller en friplads, hvis man skønnede, at barnets forældre ikke kunne betale beløbet uden at mangle det fornødne til familiens forsørgelse. ²³ De 6 kroner svarede til prisen for 26 kg rugbrød ifølge detailpristallet for købstæderne i oktober kvartal 1938. ²⁴

På den stiftende generalforsamling vedtog man, at den syv-personers bestyrelse i første omgang skulle bestå af fire mænd og tre kvinder. Resultatet af valgene blev overassistent Heydenreich, læge Gabe, rektor Mogensen, amtsfuldmægtig Caspersen, fru trafikassistent Petersen, fru bankassistent Jacobsen og fru redaktør Bjørn Hanssen. Kvinderne blev dengang betegnet med deres mands stillingsbetegnelse og sommetider også deres mands fornavn. Af den nye bestyrelses medlemmer var Heydenreich genganger fra den tidligere børnehavebestyrelse og fru Petersen fra arbejdsudvalget. Vigtigst var imidlertid valget af J. Caspersen, der skulle komme til at tegne det danske børnehavearbejde de næste fyrré år.

Børnehaven i Forstalle

Efter vedtægterne konstituerede den nye bestyrelse sig selv. På det første bestyrelsesmøde den 11. november 1938 blev amtsfuldmægtig Caspersen valgt som formand, og det vedblev han med at være de følgende fire årtier. Som kasserer valgtes Heydenreich.

De første opgaver for bestyrelsen var nu at få ordnet de ydre rammer for børnehavevirksomheden og personaleforholdene. I forbindelse med oprettelsen af lejekontrakt til Forstalle 20 beså man lokalerne, som man krævede istandsat. I stuen mod vest skulle der nyt tapet til, og døren skulle males. I køkkenet skulle gaslampen fjernes, og i entreen skulle loft og vægge hvidtes. Værelserne på loftet skulle ligeledes istandsættes og vinen foran verandaen fjernes.

Som ny leder havde man fået frk. Maria (kaldet Mimi) Jensen. Hun blev nu i det første bestyrelsesmøde formelt ansat til en årsløn af 1500 kr. foruden fri bolig, lys og varme.²⁵ Bestyrelsen lod dog lønnen stige i de næste år til 2085 kr. i 1941/42, hvor hun fratrådte den 1. november 1942. Til sammenligning kan det tjene, at en embedsmand med juridisk uddannelse med nogle års anciennitet i 1938 havde en løn på ca. 4800 kr. årligt.²⁶ Desuden ansatte man en 15-årig medhjælp frk. Christine Bøttcher fra Lavgade, senere også en elev.

Det første presserende spørgsmål, der rejste sig for den nye bestyrelse var lokaleproblemet, for ejeren DSB ønskede at afhænde villaen, der var vurderet til 22.000 kr. Efter at arkitekt Jep Fink havde synet huset og fundet det uanvendeligt, besluttede bestyrelsen dog at sætte sagen i bero og i stedet finde et egnet grundstykke til opførelse af en ny børnehave. Man overvejede at spørge DSB om en grund ved Forstalle, da Statsbanerne ejede en del ejendomme og arealer der, som var blevet eksproprieret til brug for opførelsen af en jernbanestation. Desuden påtænkte man at bede kommunen om en gratis grund ved Kolstrup.²⁷ Den ville Aabenraa kommune dog ikke give, fordi det tyske mindretal så skulle have samme fordel.

Man gik nu i løbet af 1939 i forhandlinger med malermester Kræmer om køb af Møllegade 11, men købet blev ikke til noget, sandsynligvis fordi foreningen ikke kunne fremskaffe alle de nødvendige midler. Der opstod imidlertid sidst på

Børnehaven Forstalle, foreningens første børnehave.

året 1939 mulighed for at købe enkefru Petra Matzens ejendom i Forstalle 13. Denne ejendom lykkedes det bestyrelsen at købe for 24.500 kr. Købet var bl.a. finansieret med et sparekasselån indtil statstilskuddet blev udbetalt, med en gave på 2500 kr. fra Komiteen til Støtte for danske Børnehaver i Sønderjylland og med et rentefrit lån på 3000 kr. fra Aabenraa kommune. Men pengene var få og små, som det fremgår af bemærkningen til licitationsresultatet på ombygningsarbejdet, at »man besluttede at spare på alt hvad der ikke var nødvendigt.«²⁸

Bestyrelsen tog sig i sine forholdsvis sjældne møder af stort og småt. Der skete ansættelser af medhjælperpersonale, ansættelse af løn, men også indkøb af noget legetøj, f.eks. Montessori pyramider og cylindre, modellervoks, en flagstang osv. Heldigvis modtog man også gaver, og af disse var en af de største et klaver.²⁹

Hverdagen syntes ikke berørt af de voldsomme begivenheder den 9. april 1940, da landet blev besat. Der mødte denne dag lige så mange børn som ellers, og i følge formandens opfattelse på generalforsamlingen måneden efter hang det sammen med, at forældrene gerne så børnene på et sted, hvor de var fri for de mange indtryk udefra. I børnehaven havde de et fristed, hvor alt gik sin jævne gang med arbejde og leg, og det var efter hans mening af stor betydning, at de mindste blev holdt fri for følelsen af det sjælelige pres, de voksne var kommet ind under.

Børnenes hverdag mindede i øvrigt en del om situationen i dag. Et børnehavebarn fra børnehaven i Forstalle 22 mindedes 40 år senere, at knagerækkerne var

forsynet med forskellige symboler til hvert enkelt barn, ganske som i dag. Men datidens mere beskedne forhold huskede han også. Børnene lavede en masse i papir og pap med melklister, og han ejede endnu de mange år senere en bogbeskytter, han havde lavet. Materialet, børnene arbejdede i, mindede om groft tapet, og det var kun ved særlige lejligheder, at potterne med ler kom frem, – måske når de havde været særlig artige.

På to væsentlige måder adskilte livet i den første private børnehave i Aabenraa sig dog fra tilstanden i dag. Den er i dag normeret til 40 børn, men på bestyrelsesmødet den 12. september 1941 blev der spurgt, om der måtte antages flere børn end der var indmeldt, og svaret lød, at der ikke måtte indmeldes mere end 70 børn. I den forbindelse bør det erindres, at lejligheden på første sal i Forstalle var udlejet, så børnene havde kun stueetagen. Når det lod sig gøre, skyldtes det bl.a., at børnehaven var stærkt præget af, at mange børn kom fra hjem med hjemmegående mødre, og at mødeprocenten derfor ikke altid var lige stor. Børnene kunne blive hjemme, hvis de en dag gerne ville det, og langt de fleste var der kun om formiddagen. På det første forældremøde i børnehaven den 28. november 1941 henstillede lederen frk. Jensen til forældrene, at børnene mødte senest kl. 9, da det ellers gav for mange forstyrrelser om formiddagen. Da forældrene gik ind for, at der skulle være åbent til kl. 16 om vinteren, skulle de børn der blev i børnehaven hvile, så lederen havde fri kl. 12–13. Med den beskedne personalenormering var det alligevel et strengt job for lederen.³⁰

Den 19. august 1942 oplyste frk. Jensen, at hun skulle giftes og derfor ønskede at fratræde. Ved en sammenkomst overrakte bestyrelsen hende en blomstervase som bryllupsgave, og på forældrenes vegne gav fru Anne Knudsen hende en sølvske. Som ny leder bød man samtidig velkommen til frk. Inger Maegaard, der skulle komme til at præge udviklingen der frem til 1972.³¹

Børnehavarbejdet frem til slutningen af 1960erne lå udelukkende i hænderne på ugifte kvinder. Når en af dem besluttede sig for at gifte sig, var det ensbetydende med, at hun også forlod dette arbejde. Hendes fremtidige tilværelse var derefter som oftest den hjemmegåendes, med en identitet afhængig af ægtefællens sociale position. Skiftet i holdningen til gifte kvinders erhvervsarbejde som menige børnehavelærere skete først i midten af 1960erne, men det var sket noget tidligere for ledernes vedkommende.³²

Gamle Kongevejs børnehave

Der var et stigende antal børn, der skulle have en institutionsplads, og det kunne i 1941 også mærkes i den private børnehave på Forstalle. Det blev nævnt på det første forældremøde i foreningens historie, den 28. november 1941, at børnetallet var 240 i det danske asyl og 140 i det tyske, men i det nye asyl ved Rugkobbøl ville der nu blive plads til 64 danske, og i nærheden ville der i den nye private tyske børnehave på Tøndervej være plads til 64. I alt skulle der i følge formanden

Børnehaven Gl. Kongevej, som blev nedlagt i 1983.

dermed være plads til 490 børn i børneinstitutionerne af ialt ca. 700 i børnehavealderen, altså ca. 70% dækning.³³ Denne beregning undervurderede dog antallet af børn i alderen 3–6 år temmelig meget, for det lå omkring 950, så dækningsprocenten lå snarere lidt under de 50%.³⁴ Formanden overvurderede nok også den nye tyske børnehave en del.

Men opstillingen med danske institutioner på den ene og de tyske på den anden side i den nationale kamp var det centrale i situationen, og den nationale styrkeprøve lå også bag oprettelsen af den næste danske børnehave. I den nordlige bydel på Nørre Chaussee 32, altså den nuværende Haderslevvej, lå den hidtidige tyske børnehave med et børnetal på omkring 30.³⁵ Når bestyrelsen allerede i efteråret 1941 overvejede, om man skulle oprette en ny dansk børnehave i dette kvarter, var det ikke kun, fordi der var for langt (1–2 km) til den eksisterende børnehave i Forstalle, men også fordi man betragtede det som et modtræk over for den tyske børnehave. I første omgang blev sagen udsat, formentlig af økonomiske grunde. Det foresvævede bestyrelsen, at man måske i stedet kunne leje et lokale i logehuset, dvs. lige ovre på den anden side af vejen.³⁶ Det blev dog ikke til noget.

Foreningen fik nu i maj 1943 tilbudt en villa fra 1910, der lå i nærheden, på Gl. Kongevej 23, og som tilhørte pensioneret overpostbud Chr. Gregersen.³⁷ Det trak dog ud med købet, formentlig fordi ejendomspriserne i Aabenraa var skruet op under Besættelsen. Sælgeren ville have 30.500 kr. for villaen, som ikke burde

koste mere end 22.000 kr. På den anden side fortsatte presset på børnehaven i Forstalle med kraftig overbelægning. Der var i november 1943 indmeldt 73 børn, og for at tage noget af presset tilbød bestyrelsen, at der kunne gives halvdagspladser om eftermiddagen for 2 kr.³⁶

Fra Overinspektionen så inspektør frk. Damgaard Thygesen på ejendommen og foreningen undersøgte desuden, om der var et tilstrækkeligt børnegrundlag i kvarteret. Der foregik i disse år nyt boligbyggeri på nordsiden af Jernbanegade, på Reberbanen og på Gammel Kongevej, og J. Caspersen skrev den 9. maj 1944 til overinspektør Skjerbæk, at man kunne regne med, at der var tilstrækkeligt med børn i det omliggende kvarter. Han havde også konstateret, at børnehaven ville blive fuldt optaget af børn, som hørte hjemme i en folkebørnehave, og som ville kunne opfylde betingelsen for et tilskud fra staten. Dog havde man ikke foretaget nogen egentlig tegning af interesserede forældre.³⁹

Overinspektør Skjerbæk mente, at ejendommen kun kunne rumme en lille børnehave med plads til højst 32 børn, hvad han ikke havde noget imod, da små børnehaver havde mange fortrin frem for de store. Han mente, at der fra Komiteen for Støtte til danske Børnehaver i Sønderjylland kunne skaffes et beløb svarende til ca. 50% af udgifterne ved erhvervelsen og indretningen af ejendommen. Men det måtte være en forudsætning, at der var sikkerhed for, at der til børnehaven var tilgang af børn, der udelukkende eller dog væsentligst kom fra hjem, hvis forældre var mindrebemidlede, dvs. var nydende medlemmer af en anerkendt sygekasse.⁴⁰

Netop denne betingelse om forældrenes sociale status voldte vanskeligheder, for en prøvetegning, som tillidsmændene for Aabenraa Bys Danske Samfund havde gennemført, viste, at af de 44 børn man kunne vente i børnehvealderen, var forældrene til de 24 sygekassemedlemmer, mens Overinspektionen forlangte mindst $\frac{2}{3}$ eller 30. En stamliste fra denne tid viser, at det mest var børn af adjunkter, direktører, bogholdere o.l. Man bad derfor Caspersen om at få et mundtligt tilsagn fra Skjerbæk ved Landsforeningens årsmøde i Odense den 24. juni 1944 om at man kunne gå igang, uanset at den nævnte betingelse ikke altid kunne ventes at blive opfyldt. Løsningen blev en fordeling af børnene mellem Forstalle børnehave, der havde let ved at opfylde denne betingelse, og den nye børnehave, da den blev drevet af samme forening.⁴¹

Foreningen fik tilsagnet og ansøgte desuden Aabenraa Bys Danske Samfund om et tilskud til driften og om i en eventuel vanskelig situation at træde støttende til. Man skrev, at det måtte anses for at være af udpræget national betydning og naturligt falde inden for det område, hvor Danske Samfund ydede hjælp.⁴² Foreningen fik betydelig hjælp fra Komiteen til Støtte for den danske Børnehave i Sønderjylland, fra Danske Samfund samt fra forskellige institutioner og enkeltpersoner, oplyste Caspersen på generalforsamlingen den 12. juli 1944, og foreningen kunne nu købe ejendommen Gl. Kongevej 23 og indrette den til børnehave.⁴³ Komiteen til Støtte for danske Børnehaver gav 20.000 kr., omtrent svarende til halvdelen af udgifterne ved købet af ejendommen og etablering med inventar og materiale, så uden denne hjælp var det ikke lykkedes.⁴⁴

Gennem Overinspektionen havde foreningen fået Socialministeriets forhånds-tilsagn om, at ministeriet ikke havde noget mod planerne. Efter endt ombygning af stueetagen, – sælgeren, enkefru Gregersen havde sikret sig ret til at blive boende ovenpå, – ansatte bestyrelsen den 24-årige børnehavelærerinde frk. Gyda Petersen fra Tønder som leder af børnehaven. Dermed var betingelserne for ministeriets godkendelse til tilskud ifølge forsorgslovens §§ 126 og 128, samt til selve oprettelsen opfyldte.

Da børnehaven blev oprettet i en national kampsituation er det interessant at iagttage, at et enkelt barn var tilmeldt i et par måneder, men så blev udmeldt, fordi forældrene var tysksindede. Et andet barn blev flyttet fra den tyske »Kindergarten« på Nørre Chaussee til børnehaven. Hans mor var skilt fra en tysker.⁴⁵

Besøget i den nye børnehave blev meget stort, og kort efter åbningen måtte man lukke for tilgangen, – dog ikke for børn af forældre, der var nydende medlemmer af sygekassen. Gennemsnitstallet for mødte børn det første halve år var 39,7, altså et godt stykke over de 30 børn, som institutionen blev godkendt til af Socialministeriet.⁴⁶ Til pasningen af børnene var der udover lederen også en medhjælper, der var uddannet som barneplejerske. Børnehaven startede nu på linje med børnehaven i Forstalle, med de samme åbningstider kl. 8–12 og 13–15, med mælk året rundt formedelst betaling af 1 kr. mdl. Betalingen for selve opholdet var også her 6 kr. mdl. og med mulighed for fripladser for børn af særligt trængende forældre.

Den 15. november 1944 blev børnehaven taget i brug, men kort efter syntes dette nye arbejde at blive sat i stå på grund af krigens følgevirkninger. Torsdag den 8. februar 1945 fik Caspersen som formand meddelelse fra borgmesterkontoret, hvor foreningens sekretær Heydenreich sad som forbindelsesled til de tyske myndigheder, om at børnehaven på Gl. Kongevej ville blive beslaglagt og skulle rømmes inden følgende dags middag. Han lod børnehaven lukke og inventaret fjerne. Senere viste det sig, at den ikke skulle bruges til militær indkvartering, men til civile tyske flygtninge fra Østpreussen. Caspersen ventede i nogle dage på en officiel tysk meddelelse om beslaglæggelsen. Da der ikke kom nogen meddelelse, gav Caspersen børnehaven besked på at rykke ind og begynde igen.⁴⁷ En mere glædelig lukning af børnehaven forekom naturligvis i maj måned. I mødeprotokollen står der ud for dagene 5–9. maj 1945: »lukket på grund af freden«.⁴⁸

Efter Kapitulationen blev de tyske asyler og børnehaver lukket af myndighederne. Nogle af forældrene til børn, der tidligere havde gået i Kindergarten, vendte nu mindretallet ryggen og sendte i de følgende måneder deres barn i børnehaven på Gl. Kongevej.⁴⁹

I foråret 1946 måtte børnehaven beklageligvis skifte leder, idet der var forskellige ting, bestyrelsen ikke var tilfreds med m.h.t. ledelsen af børnehaven, hvor børnetallet sank faretruende. Det var vanskeligt at få en ny leder, og man fik kun en ansøger. Med støtte fra overinspektør Skjerbæk lykkedes det dog at skaffe frk. Johanne Arnetoft fra Cathrineasylet i Haderslev som ny leder fra den 1. august 1946, og med hende som leder lykkedes det at få vendt udviklingen.

Ligeledes var der betydelige vanskeligheder med økonomien, fordi driftstilskuddet fra starten blev beregnet fra anerkendelsestidspunktet. Men sagen var blevet syltet i længere tid i Socialministeriet.⁵⁰ Når det lykkedes at overvinde de økonomiske problemer, var det ikke mindst takket være hjælp fra Komiteen til Støtte for danske Børnehaver i Sønderjylland og Julestjernens indsamlinger. Men alligevel fik børnehaven på Gl. Kongevej ikke nogen let start.

Overtagelsen af kommunens asyler

Andre kredse i Aabenraa opfattede åbenbart Den danske Folkebørnehaves bestræbelser med at drive de to børnehaver som en succes. I foråret 1945 henvendte pensioneret lærerinde Anna Gydebæk, Klinkbjerg 1, sig til foreningen med anmodning om, at den ville overtage det fritidshjem, hun hidtil havde drevet. Bestyrelsen vedtog dog at svare hende, at man ikke var i stand dertil. Men man ville i stedet være behjælpelig med at danne en støtteforening specielt for denne institution og man ville indhente oplysninger om fritidshjem i andre byer. Denne holdning fastholdt man, også selv om Overinspektionen henstillede til foreningen at overtage fritidshjemmet.⁵¹

I de første efterkrigsår var der også bestræbelser i brede kredse for at få oprettet en vuggestue i byen. På generalforsamlingen den 13. maj 1946 omtalte Caspersen i sin formandsberetning planerne og bad forsamlingen tage stilling til, om man skulle påtage sig at overtage og drive disse institutioner, eller om de skulle overlades til en anden forening. Tidligere havde han været ængstelig for at belaste foreningens økonomi og ment, at man skulle konsolidere sig så stærkt, at man i videst muligt omfang kunne klare sig selv, hvis det skulle være nødvendigt. Ved lov af 27. juli 1945 var der imidlertid sket en væsentlig forbedring af det økonomiske grundlag for børneinstitutionerne. Statstilskuddet til institutionerne for forebyggende børneværn ville for de næste par år blive forhøjet således, at der kunne ydes 40% af driftsudgifterne fra statens side, hvis kommunen var villig til at yde et tilskud på 30%.⁵² Det vedtog byrådet at gøre i september 1945.⁵³ Caspersen kunne derfor nok se, at med 70% tilskud, blev risikoen overskuelig. Spørgsmålet var så, om man skulle påtage sig det administrative besvær, eller overlade det til andre kredse.

Det var en lille forsamling, der deltog i generalforsamlingen i børnehaven i Forstalle. Formanden bad den overveje, om bestyrelsen skulle tilbyde Aabenraa kommune at overtage administrationen af kommunens asyler, navnlig for at fjerne skellet mellem de såkaldte »asylbørn« og børnehavebørnene, for det var dog de samme børn begge steder.

I begyndelsen af sin beretning havde han også givet udtryk for sin grundholdning til forældrebetalingen. Under foreningens ledelse skulle taksterne være ens. De forældre, der i indkomst lå *over* sygekassegrænsen på 5400 kr., behøvede ikke at have det så meget bedre, at det var rimeligt, at de skulle betale mere end

dem *under* sygekassegrænsen. Børnene fra såkaldt »bemidlede« hjem var i øvrigt så forholdsvis få, at det heller ikke ville betyde nogen væsentlig indtægt. For ikke at skabe skel havde bestyrelsen heller ikke henvist nogen forældre til at søge kommunens hjælp til betaling af de 6 kr. mdl. i forældrebetaling. Efter dens opfattelse ville en sådan henvisning blot have ført til, at barnet i stedet var blevet taget ud af børnehaven og overladt til sig selv på gaden, eller at forældrene havde betalt selv, selv om det skete med afsavn. I stedet havde bestyrelsen selv ydet fripladser til ca. 15 børn.⁵⁴ Til denne idealistiske motivering kunne måske føjes, at kommunens socialt betingede asyler ikke faldt ind under Socialministeriets takstbestemmelser, og derfor havde lavere takster end de to socialpædagogiske børnehaver.⁵⁵

Det blev en skelsættende generalforsamling i foreningens historie, for forsamlingen godkendte bestyrelsens forslag om at overtage de kommunale børneasyler. Den 21. juli 1946 skrev man til byrådet om at samle al forebyggende børneforsorg under foreningens ledelse. Der skulle dermed ske en samling af de to hidtidige kommunale asyler og de to private danske børnehaver samt fritidshjemmet og den påtænkte vuggestue. Kommunen skulle fremtidig yde foreningen det samme tilskud til driften, 30% af samtlige udgifter, som de to private børnehaver modtog. Man foreslog, at driftsunderskuddet skulle dækkes ved en forhøjelse af forældretaksterne til 6 kr. per måned. For forældrene til asylbørnene ville det indebære en stigning på 50%, som det ville være vanskeligt og til dels umuligt at opkræve, erkendte Caspersen. Han foreslog derfor, at socialudvalget i videst muligt omfang skulle betale det som særhjælp (Forsorgslovens § 128.2). Ved siden af 30% bidraget bad bestyrelsen også kommunen om i givet fald at dække eventuelle underskud med ekstraordinære tilskud.⁵⁶

Når bestyrelsen foreslog Aabenraa kommune dette, lå der naturligvis bag, at det var politisk realiserbart. Umiddelbart kan det nok synes overraskende, at kommunen, der kort forinden, den 1. april 1946, havde fået socialdemokratisk flertal, gik ind for privatisering af børneforsorgen, som det skete i det følgende år. Forklaringen var dog nok den, at den nye borgmester, rektor Georg Buchreitz, i maj 1942 var blevet medlem af bestyrelsen for folkebørnehaven og ud fra en socialdemokratisk indstilling ønskede han asylstempleet fjernet fra institutionen i Nygade. Han havde iøvrigt i almindelighed et godt forhold til den jævnaldrende J. Caspersen, der i 1946 var blevet hans byrådskollega, valgt dertil af en såkaldt upolitisk liste: »Dansk kommunal Vælgerforening uden for Partierne«. I øvrigt deltog socialdemokraterne under Besættelsen og i de første år derefter i det danske nationale arbejde, bl.a. inden for Danske Samfund.⁵⁷ Før Besættelsen havde byrådet heller ikke kunnet støtte de danske institutioner uden samtidig at være forpligtet til at støtte de tyske, og det havde hindret borgmester Fink i at yde hjælp til børnehaven i Forstalle (jvf. ovenfor s. 18). Det nationale styrkeforhold i Aabenraa byråd var imidlertid blevet drastisk ændret ved kommunevalget i 1946, hvor det tyske mindretals mandater halveredes, så det kun fik to repræsentanter valgt.⁵⁸ Disse kunne ikke i de første år efter Besættelsen stille krav om også at blive tilgodeset af kommunen, både på grund af lammelsen efter sammenbrud-

Børnehaven Rugkobbøl (for tilbygning). På billedet ses den mangeårige leder, søster Sigrid.

det og fordi mindretallets børnehaver var blevet lukket i 1945 og først igen startede i 1955.⁵⁹

Aabenraa byråd tiltrådte den 6. september 1946 enstemmigt princippet i forslaget fra Den danske Folkebørnehave, sådan som skoleudvalget med Buchreitz havde anbefalet. Den 24. februar 1947 sendte foreningen udkast til overenskomst med kommunen om leje af ejendommen Rugkobbøl 11. Man indtrådte i lejeforholdet til den Günderothske stiftelse og overtog forpligtelserne med hensyn til asyllerne og det øvrige personale. Da kommunen i væsentligt omfang havde forpligtet sig til at støtte institutionerne økonomisk fremover, var det naturligt, at foreningen også forpligtede sig til at forelægge sit årlige budget til godkendelse. Denne aftale blev ligeledes enstemmigt godkendt af byrådet den 7. marts 1947.⁶⁰ Dermed blev det danske asyl i Nygade 48 og småbørnsasylet i Rugkobbøl 11 overdraget foreningen som børnehaver på linje med Forstalle og Gl. Kongevej.

Arbejdsfeltet udvides

Fritidshjemmet på Skolevej

Efter Befrielsen 1945 var de tyske ejendomme blevet konfiskeret, deriblandt også den tyske børnehave, der var blevet bygget 1941 på Tøndervej 66, og det tyske bibliotek på Skolevej 2, og de skulle ikke igen bruges til deres oprindelige formål. Bygningerne ville være anvendelige til vuggestue og fritidshjem, mente foreningen Den danske Folkebørnehave og bad i skrivelse af 24. februar 1947 kommunen om at drage omsorg for, at de blev stillet til rådighed for foreningen på betingelser aftalt med administratoren af konfiskeret tysk-japansk ejendom. Det lovede byrådet at gøre.⁶¹

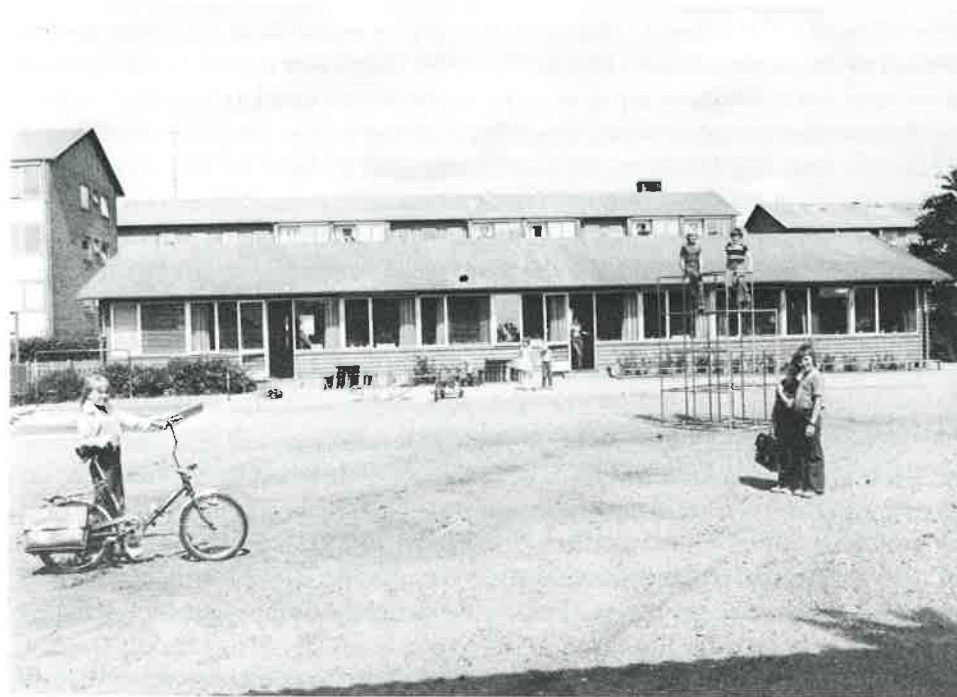
Det var på dette tidspunkt klart, at foreningen måtte omstruktureres og have et nyt navn for at kunne dække de nye opgaver, der faldt uden for børnehavområdet. Foreningens navn var blevet ændret på en ekstraordinær generalforsamling den 10. marts 1947, hvor borgmester Buchreitz var dirigent. Den var blevet omdøbt til »Børneringen i Aabenraa« så foreningen kunne dække al slags forebyggende børneforsorgsarbejde. Det protesterede foreningen »Børneringen i København«, der er en paraplyorganisation til oprettelse og drift af dag- og døgninstitutioner samt feriekolonier, dog imod med henvisning til, at deres navn var indregistreret, og at den arbejdede over hele landet.⁶² Man vedtog derfor kort efter på den ordinære generalforsamling den 29. maj 1947 midlertidigt at antage det noget tungt klingende navn »De danske Børneinstitutioner i Aabenraa«, som foreningen stadig bærer.

På den ekstraordinære generalforsamling blev der vedtaget nye vedtægter, der skulle dække de meget udvidede opgaver ved driften af de fire børnehaver, Forstalle, Gl. Kongevej, Nygade og Rugkobbøl, samt fritidshjemmet Klinkbjerg (frk. Gydebæks hidtidige) og den påtænkte vuggestue på Tøndervej i den hidtidige tyske børnehave. Bestyrelsen blev udvidet fra syv til ni personer, og den skulle for fremtiden holde møde hver måned i stedet for som hidtil mindst et om året. Den vigtigste ændring var gennemførelsen af en struktur med en lokalbestyrelse for hver af foreningens institutioner. Fremover konstituerede foreningens bestyrelse sig ikke kun med formand, næstformand, kasserer og sekretær, men også med to bestyrelsesmedlemmer til hver institution. Lokalbestyrelsen blev suppleret op med en forældrerepræsentant, og disse tre personer traf formelt afgørelserne om institutionens daglige ledelse. Det var skelsættende, at man således etablerede lokalbestyrelser med forældreindflydelse mange år før det blev påbudt. Da et af bestyrelsesmedlemmerne altid blev valgt til lokalformand, var der dermed skabt et godt forbindelsesled til den store bestyrelse, hvor alle personalesager og større

sager i det hele taget blev forelagt. Omvendt fik bestyrelsen derved mulighed for hele tiden at drage nye kredse ind i arbejdet i hovedbestyrelsen.⁶³

I foråret 1945 havde den godt 65-årige frk. Anna Gydebæk som nævnt henvendt sig til Caspersen. Hun ønskede at få råd om sit fritidshjems videreførelse, da hun følte, at hun var ved at blive gammel og gerne ville afløses. Fritidshjemmet havde eksisteret i knap tolv år og besøgte på dette tidspunkt af 82 piger. Af hensyn til den økonomiske risiko turde foreningen Den danske Folkebørnehave ikke tage sig direkte af sagen. Men Caspersen forespurgte alligevel den 24. marts 1945 i Landsforeningen for forebyggende Børneforsorg, om der kunne skaffes tilskud til hjemmets flytning fra Klinkbjerg og til dets modernisering. Kommunal bistand kunne man ikke forvente, og han ville gerne vide, hvordan andre fritidshjem bar sig ad med at få balance i deres driftsregnskab.

Caspersen svarede frk. Gydebæk, at man tillagde hendes arbejde stor betydning og derfor gerne ville betragte sig som en komite, der kunne undersøge om fritidshjemmet på anden måde kunne blive ved at bestå. Landsforeningen for forebyggende Børneværn, der dækkede alle slags børneinstitutioner, svarede den 24. april 1945, at man gik ud fra at fritidshjemmet ville blive for *både* piger og drenge. Penge til modernisering kunne for 25% vedkommende dækkes ved et særligt tilskud fra Overinspektionen. Staten ydede et driftstilskud på 35%, men fritidshjemmet kunne kun gå nogenlunde økonomisk, hvis børnenes forældre

Anna Gydebæks fritidshjem efter flytning til Borgm. Finks Gade.

betalte et ugentligt bidrag. Iøvrigt måtte man skaffe sig forskellige andre indtægter. Landsforeningen anbefalede i sin meget detaljerede skrivelse at drive en børnehave og fritidshjem sammen i lejede lokaler, fordi man så altid kunne regne med fuld belægning.⁶⁴

Da overinspektør Skjerbæk i november 1945 spurgte til fritidshjemssagen, meddelte Caspersen, at der nu var nedsat et udvalg til forberedelse af oprettelse af vuggestue og fritidshjem, om muligt i samme bygning. Han selv var blevet formand for udvalget. I foråret 1946 ønskede frk. Gydebæk ikke at fortsætte fritidshjemmet for piger længere. Caspersen undersøgte muligheden for at få en afløser for frk. Gydebæk, frk. Gudrun Jensen, men hun ønskede kun at tiltræde, hvis der var sikkerhed for at få andre, mere egnede lokaler. Over for byrådet foreslog Caspersen lokaler i skolen bag rådhuset, og eventuelt kunne man anvende det hidtidige tyske asyl som en midlertidig løsning. Hvis der ikke skete noget, måtte fritidshjemmet lukke, skrev han.

Det var svært at skaffe lokaler i Aabenraa i efterkrigsårene, så det var heldigt at frk. Gudrun Jensen indvilgede i foreløbig at fortsætte driften af fritidshjemmet på Klinkbjerg fra den 1. september 1946. Det blev skæringsdatoen for foreningen Den danske Folkebørnehaves overtagelse af driften af fritidshjemmet. Institutionen blev under frk. Jensens ledelse godkendt til at modtage langt færre børn end under frk. Gydebæk, nemlig kun 23. Den 13. november 1946, 13 år efter at frk. Gydebæk åbnede sit fritidshjem i Aabenraa under særdeles beskedne former med halvandet værelse og seks små piger, tog ca. 50 børn fra fritidshjemmet afsked med hende i Ungdomshjemmet ved et kaffebord. Fru Danholdt, der var medlem af foreningen Den danske Folkebørnehaves bestyrelse, takkede hende og spurgte, om hun ville tillade, at man på generalforsamlingen foreslog, at fritidshjemmet kom til at bære hendes navn som »Frk. Anna Gydebæks Fritidshjem«.⁶⁵

I begyndelsen af februar 1947 vedtog Aabenraa kommunes skoleudvalg at stille det tidligere tyske bibliotek i Skolegade 2 til rådighed for fritidshjemmet. Foreningen anmodede straks om, at der måtte blive stillet en passende stor legeplads til rådighed på den måde, at en del af skolelegepladsen blev inddraget dertil.⁶⁶ Dette problem løstes aldrig ordentligt, og var en væsentlig årsag til at fritidshjemmet ikke blev varigt på dette sted.

På den ekstraordinære generalforsamling i 1947 fik det nye fritidshjem frk. Anna Gydebæks navn og der blev opslået en assistentstilling ved fritidshjemmet. Indtil videre måtte fritidshjemmet dog fortsætte som hidtil i to lejligheder i tidligere borgmester Holger Finks ejendom på Klinkbjerg 1. Det trak nemlig ud med overtagelsen af Skolevejsbygningen, og da der opstod en mulighed for, at foreningen kunne købe ejendommen, standsede Aabenraa kommune arbejdet med istandsættelse, indtil ejendomsforholdet var i orden. I november 1947 besluttede foreningen at købe ejendommen af den danske stat, men forinden skulle man via Overinspektionen opnå Socialministeriets godkendelse af erhvervelsen og indretningen af et fritidshjem deri. Dette tog tid, og derefter skulle der en byggebevilling til. Endnu i april 1948 pressede Caspersen på over for Overinspektionen for at få sagen fremmet så hurtigt som muligt ovre i Byggeministeriet.

Ellers ville aftalerne med murermesteren gå i stykker og foreningen ville ikke kunne få andre mestre til at gøre arbejdet.

Dertil kom andre vanskeligheder. Lederen frk. Jensen ønskede i foråret 1948 at fratræde sin stilling på grund af ægteskab. Foreningen søgte forgæves en anden leder gennem Dansk Børnehaveråd, og bad i april 1948 Overinspektionen godkende, at en tidligere medhjælper, frk. Grethe Mathiesen, vikarierede som leder, da man meget nødt ville lukke fritidshjemmet. På bestyrelsesmødet i marts 1948 havde Caspersen foreslået, at man søgte tilladelse til at lukke fritidshjemmet, indtil alt var i orden efter sommerferien. Der var på det tidspunkt 13 børn, men Overinspektionen synes at have frarådet det. Situationen var da ganske desperat for foreningen.⁶⁷

Den 1. juni 1948 fik formanden bemyndigelse af bestyrelsen til at købe ejendommen Skolevej 2 og omgående at iværksætte ombygningen. I ejendommen havde der i et par år været en sycentral, der var en privat organiseret beskæftigelsesforanstaltning med statsstøtte for nogle langtidsledige syersker. Sycentralen blev nu opsagt til omgående fraflytning, og selv om der ikke forelå officiel tilladelse satte bestyrelsen ombygningen til et fritidshjem i gang, og snart efter kunne man rykke ind.⁶⁸

Og vuggestue?

Fra tid til anden havde der været røster fremme om at Aabenraa i lighed med Sønderborg og andre byer skulle have en vuggestue, hvor selverhvervende kvinder kunne få deres spæde børn anbragt, mens de selv gik på arbejde. I oktober 1945 nedsatte Dansk Kvindesamfund i Aabenraa et udvalg til at arbejde med sagen, bl.a. bestående af fru bogholder Schmidt, fru Marta Strømning, fru Camma Larsen-Ledet og fru direktør Anna Ølgaard. Dette gik med det samme i samarbejde med byens socialdemokratiske kvindeudvalg og Folkebørnehaven samt kontorbestyrer Jørgen Petersen for at arbejde for vuggestuen, og jævnsides dermed eventuelt også for et fritidshjem for skolesøgende børn, som det er nævnt ovenfor.⁶⁹

Organisationerne nedsatte et udvalg bestående af fru Danholdt, fru Nicoline Madsen, sundhedsplejerske Ellen Olsen, kontorbestyrer Jørgen Petersen, fru Ellen Schmidt og med amtsfuldmægtig J. Caspersen som formand. Det havde til formål at skaffe penge og lokaler til en vuggestue. Et særligt bazarudvalg med bl.a. fru Camma Larsen-Ledet og fru Ølgaard som deltagere skaffede et stort beløb til veje ved at afholde en bazar i februar 1946, men det lå vanskeligere med tilvejebringelsen af lokaler. Udvalget overvejede at anvende det tidligere tyske asyl i Persillegade, men det var for upraktisk. Det var også en mulighed at bygge en helt ny bygning, men da materialetilførslen i årene lige efter Besættelsen var ret begrænset, ville det være længe at realisere denne løsning. Endelig var det en mulighed at oprette vuggestuen i den tidligere tyske børnehave på

Børnehaven Tøndervej, mens den endnu hed "Kindergarten".

Tøndervej efter at denne var blevet beslaglagt som sikkerhed for tilbagebetaling af modtagne clearingbeløb. Caspersen nævnte på den ekstraordinære generalforsamling den 10. marts 1947, at nogen endelig overtagelse af bygningen endnu ikke havde fundet sted. Men han anså det for sandsynligst, at denne bygning, der var opført under Besættelsen for clearingmidler, under alle omstændigheder ville blive overtaget af staten.⁷⁰

På generalforsamlingen bestemte man sig for at anvende den tidligere tyske børnehave Tøndervej 66 til formålet, og man besluttede også at vuggestuens åbningstid skulle fastsættes efter trang og forhandling med Overinspektionen. På bestyrelsesmødet lige efter generalforsamlingen vedtog bestyrelsen at leje ejendommen på betingelser, der var fastsat af bankdirektør Erichsen, der var administrator i henhold til loven om konfiskation af tysk og japansk ejendom.⁷¹

Det viste sig dog, at ejendommen ikke kunne frigives med det samme, idet den var blevet beslaglagt til brug for østtyske flygtninge, og indtil november 1947 også bolig for den tidligere rektor dr. Gäde ved det tyske gymnasium. Huset på Tøndervej blev meget snavset og trængte til en grundig istandsættelse, før det ville kunne tages i brug. Men vigtigere var, at ejerforholdene stadig var uafklarede, så det var for risikabelt at investere mange midler i en vuggestue i denne ejendom.⁷² Bestyrelsen har nok haft det på fornemmelsen på et tidligt tidspunkt, for det nævntes i de nye ordensregler, der blev vedtaget i juni 1947,

at børnehaven Nygade 48 ville tage imod småbørn fra 1½ år, indtil vuggestuen åbnede.⁷³

Betænkkelighederne ved Tøndervej ejendommens status førte til, at man i stedet besluttede at leje de anvendelige lokaler til en nødbørnehave, og ikke til en vuggestue. Bankdirektør Erichsen accepterede, at lokalerne med tilhørende ledige værelser blev lejet til *midlertidig* brug (det var Erichsens understregning) for ca. 1200 kr.⁷⁴ I januar 1948 indstillede man så den omtrent 30 årige børnehavelærerinde Ellen Roland Hansen til ansættelse som leder af børnehaven fra den 1. februar 1948 og ti dage senere startede den. Børnehaven kunne dog ikke åbnes for alle slags børnehavebørn, dertil var indretningen ikke god nok. Hvis der var børn, som skulle spise varm mad, måtte de henvises til andre børnehaver, hvor der spistes i forvejen.⁷⁵

Det første års tid var gennemsnitlig 27 børn i nødbørnehaven, så behovet var der. Caspersen erkendte også på foreningens generalforsamling i 1949, at det ville blive vanskeligt at undvære denne børnehave, efter at den var taget i brug. Planerne om indretning af en vuggestue var ikke glemt, men de kunne ikke bringes til udførelse, før bygningens fremtid var afgjort. Hvis det så lykkedes at erhverve bygningen, skulle den midlertidige børnehave nedlægges til fordel for en vuggestue.⁷⁶ Socialministeriet skrev til foreningen, at man ikke havde noget at indvende imod, at der blev indrettet vuggestue i bygningen, forudsat at der skete visse bygningsmæssige ændringer. Det var der dog foreløbig ikke mulighed for. I stedet blev den indrettet som børnehave med gyngestativer, klatrestativer, klatretræ osv. og indendørs fik man 24 gamle stole fra Rugkobbøl børnehave.⁷⁷ En væsentlig fordel for foreningen ved at administrere det stigende antal institutioner var, at den opnåede stor fleksibilitet med hensyn til sit personale og sine inventarressourcer.

Oprettelsen af en vuggestue trak derimod ud. Formentlig var det ikke kun praktiske problemer, der hindrede det. I et interview med amtsfuldmægtig Caspersen i anledning af foreningens ti-års jubilæum den 8. november 1948 udtalte han, at det for vuggestuer i endnu højere grad end for børnehaver gjaldt, at de kun skulle oprettes, hvor der var nødtvungen grund derfor. Han var ikke sikker på, at man skulle have en vuggestue i Aabenraa, før man så, hvad de nye regler om børnetilskud kom til at betyde. Generelt mente han, at det spæde barn havde ubetinget krav på at blive plejet af sin mor i stedet for af fremmede. Kunne man hjælpe moderen til at undgå arbejde uden for hjemmet i barnets første 2–3 år ville det sikkert samfundsmæssigt og for børnene være langt det bedste. Et besøg i en århusiansk vuggestue kort forinden havde gjort dybt indtryk på ham. Der gik ni mennesker og passede 29 børn, mens mødrene var på arbejde. Efter hans mening var det principielt galt, og både spild af arbejdskraft og penge, når fremmede erstattede moderen i barnets første leveår.⁷⁸ Man kan formode, at denne holdning har været medvirkende til, at en vuggestue først blev etableret tyve år senere og da på foranledning af Aabenraa kommune.

»Nødbørnehaven« på Tøndervej opfattedes i 1949 som en ret permanent børnehave. Bestyrelsen undersøgte således om der i dens lokaler, kunne skaffes

tilskud til oprettelse af en fritidsklub som frk. Roland Hansen havde påtaget sig for kvarterets børn. Man overvejede også en højst nødvendig ombygning af skorstenen, og man ville rette henvendelse til administrator af ejendommen, om han ville give tilsagn om refusion af udgifter ved regulering af legepladsen.⁷⁹

Bestyrelsen var godt klar over, at det kun var midlertidigt, at man havde lejet sig ind på Tøndervej, men man gjorde sig forhåbninger om at købe ejendommen. Det var derfor en stor ærgrelse for bestyrelsen, da den i august 1949 oplevede, at staten ved tvangsauktion købte ejendommen, og at det besluttedes, at der et par måneder senere skulle indrettes en tysk skole i huset. Den tyske privatskole, der fra 1947 havde haft til huse i »Stadttheater« i Vestergade, flyttede nu derud.⁸⁰

Foreningens andre børnehaver var overfyldte, så de 50 børn fra Tøndervej kunne ikke placeres der. Foreningen forsøgte forgæves at få opsigelsen udsat til den 1. januar 1950, hvor foreningen kunne tage en ny børnehave i Strandgården i brug, men allerede den 1. november 1949 måtte børnehaven rykke ud efter mindre end to år.⁸¹

Strandgården

Den 7. marts 1949 holdt bestyrelsen møde med Aabenraa Andelsboligforenings bestyrelse, der blev ledet af formanden, lærer Jørgen Stave, om oprettelsen af en

Børnehaven Strandgården, som i december 1985 flyttedes til Høje Kolstrup.

ny børnehave i boligkomplekset »Strandgården«, der var under opførelse, og som skulle rumme 102 lejligheder. Det socialdemokratiske byrådsflertal havde som betingelse for sin støtte til byggeriet krævet, at der blev plads til en børnehave, og den ville boligforeningen da også bygge. På mødet blev man enige om, at De danske Børneinstitutioner skulle overtage driften af børnehaven mod, at boligforeningen gav børnehaven et årligt tilskud til driften på 750 kr. Indtil hele boligbyggeriet var færdiggjort skulle der dog kun betales halvdelen af beløbet. Tilskuddet skulle foreløbig ydes i fem år og kunne derefter reguleres under hensyntagen til børnehavens økonomi. På den anden side skulle kompleksets børn have fortrinsret til børnehaven, så længe der blev ydet tilskud.⁸² Baggrunden for denne aftale var, at alle foreningens institutioner gav underskud, og en institution drevet efter ønske fra boligforeningen og specielt til fordel for et boligkompleks burde derfor kunne opnå støtte til økonomien.

Efter at børnehaven på Tøndervej var blevet opsagt, ændrede foreningen holdning til den nye børnehave. Den skulle ikke længere bruges til en udvidelse af aktiviteterne, men til at tage imod den hjemløse institution. Man spurgte Overinspektionen, om det var muligt at flytte Tøndervej-institutionen til »Strandgården«, som lå kun 500–600 meter derfra, og som skulle stå færdig til februar 1950. Fik man børnehaven godkendt som en flytning, undgik man afbræk i det meget nødvendige offentlige tilskud. Hensigten var også at lade lederen Ellen Roland Hansen flytte med. Bestyrelsen bad Socialministeriet om, at børnehaven måtte blive godkendt til det størst mulige antal børn, som arealet gav mulighed for.⁸³ Der skulle også være plads til børnene fra komplekset. Bemærkningen viser, at foreningen var i klemme i denne sag, for almindeligvis foretrak den nemlig små institutioner. Den nye børnehave blev dog kun normeret til 39 børn.⁸⁴

Avisreferaterne fra indvielsen af Strandgårdens børnehave den 16. februar 1950 gav anledning til et af de få tilfælde af partipolitisk strid omkring børnehaveforeningen. Det socialdemokratiske blad Sønderjyden havde begejstret skrevet: »Straks man kigger indenfor i børnehaven, får man et festligt indtryk. Og går man videre ind i stuerne, er man ikke i tvivl om, at her er den mest smagfulde, farveglade, ideelt indrettede børnehave i mange miles omkreds ... Alt inventar er nyt. Lækkerier. ... Gulvene er af mahogniparket og lofterne er af lydisolierende materiale ...«⁸⁵ Indvielsen faldt sammen med den kommunale valgkamp i foråret 1950, hvor den dansk-borgerlige liste G, der omfattede Venstre, Konservative og Radikale, fremførte en kraftig kritik mod den siddende socialdemokratiske borgmester Buchreitz for utidig flothed med skatteborgernes penge. I liste Gs valgopråb nævnte som et eksempel »indretningen af en ny børnehave, hvor man har anvendt dyre mahogni parketgulve«. Da børnehaven havde lejet sig ind og Aabenraa Andelsboligforening for egen regning og ansvar havde udført gulve og fast inventar, kunne børnehaveforeningens bestyrelse i et gensvar i aviserne let afvise angrebet. Indlægget var underskrevet af Caspersen som formand, M. G. Rasmussen som kasserer og Camma Larsen-Ledet som formand for lokalbestyrelsen, og sluttede med at udtrykke ønsket om, at man

ville holde børnehavernes arbejde, der var anerkendt fra alle sider, uden for valgkampen. De tre havde hver deres politiske tilhørsforhold, hhvs. i »Dansk kommunal Vælgerforening uden for Partierne«, i Venstre og i Socialdemokratiet, og demonstrerede dermed den brede politiske opbakning, der fra dansk side var bag børnehaverne.⁸⁶

Fremmødet var stort i børnehaven lige fra begyndelsen med et gennemsnitsbesøg det første år på 47, og børnehaven havde vanskeligheder med at modtage alle de børn fra komplekset, der først skulle have plads.⁸⁷

Det var ikke kun den indvendige indretning, der var fin. Den nye børnehave fik som den første i Aabenraa en skrammellegeplads, der var en ide, bestyrelsen havde lånt fra en københavnsk børnehave. I oktober 1951 blev det overladt lokalbestyrelsen i børnehaven og lederen at forhandle med snedkermester Gottfried Petersen om et stykke jord til en skrammellegeplads, ca. 180 kvadratmeter beliggende ved boligvejen til Strandgården og hans værksted. Den blev taget i brug den 1. april 1952.⁸⁸

Tøndervejs børnehave igen

Der gik mindre end et år fra flytningen af Tøndervejs børnehave, før bestyrelsen fik håb om at vende tilbage til huset. Rammerne for den tyske privatskole blev nemlig for snævre, for elevtallet steg år for år siden starten i 1947, og man måtte finde et andet sted at være, eventuelt ved at bygge en ny skole.⁸⁹

Ejendommens nye administrator, fhv. borgmester Holger Fink, spurgte i august 1950, om foreningen ville være villig til at købe den for vurderingssummen på 30.000 kr. Spørgsmålet var om foreningen kunne forvente støtte til købet. Over for overinspektør Skjerbæk udtrykte Caspersen, at der i høj grad var brug for en børnehave i Rugkobbøl/Tøndervejs-kvarteret, som var i stærk udvikling. Man måtte nok regne med, at tyskerne ville søge at erhverve huset, hvis de fik lejlighed dertil. Han syntes ikke, at man igen skulle have et national-politisk slagsmål om børnene som tidligere. Nu, hvor alle havde lige adgang til institutionerne, gik det uden gnidninger og fra foreningens side uden propaganda. Det var lykkeligst, hvis børnehaverne kunne bevare en karakter, hvor der alene blev taget pædagogiske og sociale hensyn, mente han.⁹⁰ Der fandtes ingen tysk børnehave i kommunen, og synspunktet udtrykker, at foreningen mente at kunne dække alle behov. Mindretallet havde nu nok en anden mening.

Overinspektionen ønskede oplyst, om der fortsat eksisterede et behov for en børnehave i kvarteret udover Rugkobbøl børnehave. Det konstateredes, at der var en halv snes børn fra kvarteret i Strandgårdens børnehave. Og lederen af Rugkobbøl børnehave, søster Sigrid Petersen, vurderede behovet sådan, at med den udvikling, som byggeriet i Rugkobbøl-kvarteret havde haft i de senere år, kunne en børnehave ikke slå til. Presset kunne selvfølgelig begrænses ved kun at tage imod de børn, hvis mødre arbejdede ude, men det ville heller ikke være

Børnehaven Tøndervej i sin nuværende form.

nok i længden, da der blev stadig flere mødre som arbejdede ude. Betragtningen gjaldt kun, hvis man så på børnehaven som en ren social foranstaltning, og pædagogisk havde børnehaven sin største opgave. Hun nævnte, at mødre der boede i lejligheder trængte til aflastning, f.eks. ved at sende børnene i børnehaven nogle timer om dagen. Børnene var for meget henvist til leg på trappegange, i kældre m.v. På gaden kunne de jo ikke være, og selv om der efterhånden ved andelsboligforeningen blev indrettet legepladser, så var det ikke nok. Der ville altid, hvor børn boede så tæt sammen, opstå gnidninger som helst skulle undgås, mente hun. Hvis børnehaven fortsat skulle være ude for det pres, ville den blive det, en børnehaven ikke skulle være, nemlig en »børneparkeringsplads«. ⁹¹

Selv om Socialministeriets midler til oprettelse eller forbedring af institutioner for forebyggende børneforsorg var begrænsede, så lykkedes det dog allerede i oktober 1950 at få tilsagn om et beløb på 11.000 kr., svarende til det beløb, som kommunen ville bidrage med. Resten måtte foreningen selv søge at skaffe. I Overinspektionen tænkte man, at foreningen kunne skaffe de 24.000 kr. ved prioritetslån, som det ville koste at istandsætte huset og købe inventar. Det var ikke let for foreningen at skaffe midlerne, men det kunne dog lade sig gøre.

Imidlertid trak erhvervelsen af Tøndervej 66 ud, fordi det var svært for den tyske privatskole med kort varsel at fremskaffe andre lokaler, og De danske Børneinstitutioner var derfor villig til at lade skolen blive indtil 1. januar 1953. I mellemtiden var der foretaget en ny vurdering af ejendommen til 57.000 kr.,

som førte til at finansministeriet hævdede prisen, men ikke til den ny vurdering. Prisen blev »kun« 40.000 kr., fordi købet ikke var blevet effektueret tidligere, selv om man havde forhandlet sig til rette. Overinspektionen gjorde alligevel indsigelse også mod denne forhøjelse med henvisning til, at det ellers ville være nødvendigt med et statstilskud udover det allerede bevilgede. Men forgæves.

Der skulle en ny finansieringsplan til og J. Caspersen formodede nok med rette, at Aabenraa kommune under ledelse af Venstre-borgmesteren Gjelstrup ikke ville kunne formåes til at skyde flere penge i børnehaven. Skulle man købe ejendommen, måtte det altså blive med private midler, og helst noget mere end de ekstra 10.000 kr., for i mellemtiden var der også sket store prisstigninger på byggematerialer. Den afgørende hjælp kom endnu engang fra København, fra Komiteen til støtte for danske børnehaver i Sønderjylland, der bidrog med 4.000 kr., mens Socialministeriet forhøjede sit statstilskud med 7.500 kr. ⁹²

I Aabenraa byråd var der ikke længere den enstemmighed omkring børneinstitutionerne, som der havde været før 1950. Ved behandlingen den 28. marts 1952 af kommunens rente- og afdragsfrie lån på 11.000 kr., erklærede nu den konservative fru Thora Hammerich, at hun ikke kunne stemme for. Hun ville anerkende børnehavernes store betydning og den dygtighed, hvormed de blev ledet, men nu hvor der skulle spares på de offentlige midler, burde man udskyde spørgsmålet om en børnehaven til bedre tider. Da der også var en tysk børnehaven på trapperne, ville det sige at Aabenraa med sine 13.000 indbyggere fik syv børnehaver, og det var for mange. ⁹³ Det var de øvrige byrådsmedlemmer dog ikke enige med hende i.

Den tyske skoleforening løste nu sine pladsproblemer ved midlertidigt at anbringe privatskolens 84 elever i en villa i Jørgensgård 5, mens man arbejdede på opførelsen af en regulær skolebygning i Svinget. Efter indflytningen der skulle Jørgensgård 5 anvendes som tysk børnehaven i Aabenraa. Det skete dog først i 1956. ⁹⁴

I løbet af eftersommeren 1952 blev børnehaven på Tøndervej 66 istandsat og den 8. september 1952 ansatte bestyrelsen den ny leder, fru Klara Larsen. ⁹⁵ Det var iøvrigt usædvanligt, at en gift kvinde blev ansat som leder. Oprindeligt havde hun været medlem af foreningens bestyrelse, men da der indtraf stor personalemangel i 1951, sprang hun ind først som assistent og senere afdelingsleder i Nygade. ⁹⁶ Den 2. december 1952 kunne Tøndervej 66 så endelig åbnes igen som dansk børnehaven efter en ufrivillig pause på tre år. ⁹⁷

Naldtang-lejren

En institution af en noget speciel art var børnenes sommerlejr i Varnæs, på Naldtang. Den sociale Hjelpegruppe under Sct. Georgsgildet købte i 1949 Naldtang-lejren, der havde tilhørt det danske nazistparti, DNSAP, men som var blevet beslaglagt i 1945. ⁹⁸

Foreningen feriekoloni "Nalddanglejren" ved Varnæs.

Det er lidt usikkert, hvornår ferieopholdene begyndte. Sct. Georgsgildet betalte i slutningen af 1940'erne udgifterne for et ferieophold i en måned i dette feriehem, og udvidede dette i 1949 til også at omfatte en økonoma og hjælp i køkkenet i yderligere en halvanden måned. Arrangementet som helhed stod gildet for. Det var sikkert tænkt som en særlig social foranstaltning for de tidligere asyler og Strandgårdens børn. På bestyrelsesmødet den 10. januar 1949 besluttedes det, at lade søster Sigrid ledsage ca. 30 af børnene fra Rugkobbøl børnehave i sommerlejr i juni måned, mens de resterende børn i denne tid blev ledet af frk. Antonie Hansen. Nygade børnehaven holdt lejr i juli måned og Strandgårdens børnehaven i august. Børn fra de to sidstnævnte børnehaver, der ikke ønskede at deltage i sommerlejr, blev såvidt muligt placeret i de øvrige.⁹⁹

Fra 1951 opkrævedes der dog en betaling per barn for opholdet, – først 10 kr., som et bidrag til udgiften ved kost, foruden det almindelige forældrekontingent.¹⁰⁰ Dette beløb steg naturligvis svarende til stigningerne i forældretaksten, i 1955 var den således oppe på 15 kr. Samme år fik foreningen tilbud fra Sct. Georgsgildet om selv at købe Nalddang-lejren for 30.000 kr. på lempelige betingelser, hvilket man gjorde til overtagelse den 1. april 1956. En stor økonomisk støtte til foreningens overtagelse af lejren kom derudover fra foreningen Forebyggende Børneværn.¹⁰¹ De oprindelige forhold i lejren var iøvrigt meget primitive, men efterhånden blev de rettet op med omlægning af vejen og ombygninger.

Konsolidering og fortsat vækst

Samtidig med at der skete en udvidelse af kredsen af institutioner inden for De danske Børneinstitutioner, var man i gang med en konsolidering og forbedring af de eksisterende institutioner. Konsolideringen var det fremtrædende præg i begyndelsen af 1950'erne, før foreningen igen begyndte at etablere institutioner. Den bestod i en forbedring og sanering af de syv institutioner, som De danske Børneinstitutioner nu drev. For de tidligere asyleres vedkommende førte det også til en nednormering af børnetallet. Store børnetal sled stærkt på institutionerne, og det pædagogiske arbejde havde trange kår, når belægningen var stor.

Nygades børnehaven bliver delt i Nygade og Persillegades børnehaver

I de første år efter Besættelsen var der et stort pres på alle børneinstitutioner, men måske mest på asylerne. I 1946 kunne man i avisen læse, at der var lukket for tilgang indtil januar 1947. Søster Stine, der ledede institutionen i Nygade, oplyste, at der for tiden var 120 børn, og nu kunne man ikke have flere, da der kun var tre værelser til rådighed. Men man var i gang med en ombygning, og når man fik lagt den tidligere tyske asyldeling til, kunne man tage et halvt hundrede børn mere. Det kneb dog også med at skaffe den fornødne kvalificerede arbejdskraft og i det væsentlige måtte man nøjes med unge piger. Ialt var der syv personer til at passe børnene.¹⁰²

Sådan var situationen, da Den danske Folkebørnehaven overtog de kommunale asyler. Børnehaven i Nygade kom til at fungere med tre afdelinger, hvoraf den ene blev en småbørnsafdeling i den bygning, der hidtil havde været anvendt til tysk asyl. Det var en nødvendighed, da planerne om at indrette en vuggestue i Tøndervej 66 ikke kunne realiseres i de kun midlertidigt lejede lokaler. For at børnehaven skulle kunne fungere i lokalerne, måtte der dog i årene omkring 1950 arbejdes meget med ombygning, indlægning af fjernvarme, gulvlægning, ordning af toiletforhold m.m.¹⁰³

Personalenormeringen var bestemt ikke tilfredsstillende. Lederen søster Stine var en diakonisse udsendt af Sct. Lukasstiftelsen i henhold til en overenskomst fra 1932 mellem Aabenraa kommune og stiftelsen. Hendes løn blev indbetalt til stiftelsen. I denne overenskomst trådte børnehaveforeningen i kommunens sted, da man overtog de hidtil kommunale asyler i 1947.¹⁰⁴

Nygade børnehave og fritidshjem, set fra gaden.

Nygade børnehave og fritidshjem, set fra legepladsen.

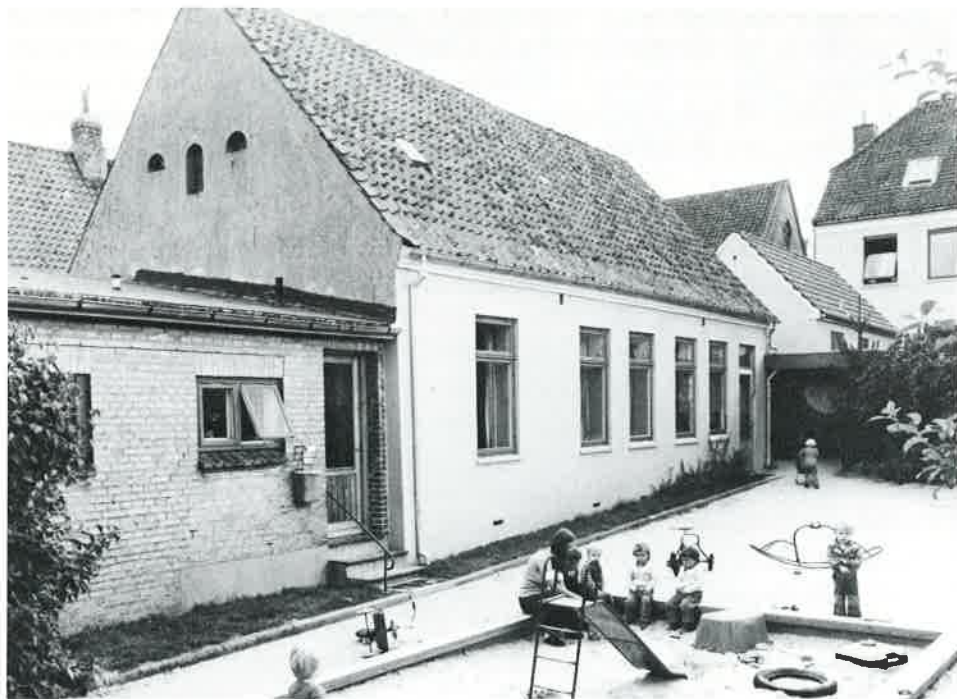
Det var meget vanskeligt at få yderligere uddannet personale. Per 1. januar 1949 var der ialt ti ansatte, og måneden efter søgte bestyrelsen tre uddannede medhjælpere.¹⁰⁵ Sidst på året skrev formanden til lederen af Jydsk Børnehaveseminarium i Århus, at foreningen godt kunne bruge en hel flok børnehavemedhjælpere, dvs. fem, til Aabenraa på samme måde som det var sket til Sønderborg. Endelig skal det nævnes, at Caspersen på generalforsamlingen i 1949 om det forløbne år i Nygade børnehave beklagede mangelen på arbejdskraft i foreningens største børnehave. Han fandt det urimeligt, at institutioner i København kunne have medhjælpere for hver 20 børn, mens man her skulle klare sig med indtil tre gange så mange børn.¹⁰⁶

I januar 1950 skrev Caspersen til forstanderinden for Sct. Lukasstiftelsen og spurgte, om den havde en søster med børnehaveuddannelse, der kunne tænke sig at overtage en lederstilling ved en af de tre afdelinger i Nygade. Da søster Stine flere gange havde talt om at trække sig tilbage p.g.a. alder, skulle der også være mulighed for at blive selvstændig leder inden for overskuelig tid.¹⁰⁷ Det blev søster Ruth Værge, der blev udsendt til Aabenraa. Hun var uddannet på Frøbelhøjskolen og besad iøvrigt også en uddannelse som sygeplejerske, da hun kom til Nygade børnehave. Da lederstillingen blev opslået i november 1952, blev hun udnævnt.¹⁰⁸ Hun var dog kun leder omtrent et år, så ventede der hende en endnu større opgave, nemlig at være forstander for et nyoprettet børnehaveseminarium i Aabenraa.

Når der var så stor en mangel på børnehavelærerinder i disse år, hang det bl.a. sammen med, at der kun fandtes børnehaveseminarier i København, Århus og fra 1951 også et i Odense. De studerende foretrak tit efter eksamen at blive boende i deres uddannelsesby og lod sig ikke gerne lokke ud i provinsen. Caspersen havde imidlertid som hovedbestyrelsesmedlem i Landsforeningen Forebyggende Børneværn kontakt med de kredse, der interesserede sig for at oprette et nyt seminarium, og fik det drejet således, at et nyt seminarium kunne lægges i provinsen. I kampen om placeringen i 1952 lykkedes det ham at trække det til Aabenraa, hvor der i købstaden og oplandet fandtes en snes praktiksteder. Et væsentligt problem var dog at finde en egnet forstander. Rektor Buchreitz blev trods modstand fra faglig side konstitueret forstander for det nye seminarium og Ruth Værge skulle være praktikforstander, når hun havde fået et års efteruddannelse. I januar 1954 overtog hun selve forstanderstillingen, som hun bestred indtil 1974, og i de to årtier var hun med til at dække en væsentlig del af behovet for børnehavepædagoger i Aabenraas område.¹⁰⁹

Da søster Ruth Værge i oktober 1952 fik orlov fra børnehaven, gav bestyrelsen sig til at undersøge muligheden for, at den blev delt i to, således at småbørnsafdelingen blev udskilt som en selvstændig børnehave. Det skete allerede på et bestyrelsesmøde den 2. marts 1953, at der i ordensreglerne blev indføjet, at børnehaven Persillegade 1, som den nye børnehave hed, modtog børn i alderen 1-1½ år og fortrinsvis fra de hjem, hvor mødrene havde deres arbejde ude.¹¹⁰

I Nygade børnehave var der i begyndelsen af 1950erne et gennemsnitligt besøg på over 130. I beretningen for året 1949-50 sagde Caspersen til generalfor-

Børnehaven Persillegade, som blev nedlagt i 1982.

samlingen, at man hidtil havde lagt vægt på, »at vore børnehaver ikke først og fremmest skulle imødekomme et socialt krav, men svare til børnehavetankens oprindelige idealer, hvorefter det gælder at tilfredsstille et behov ud fra pædagogiske synspunkter. Vi har derfor aldrig set med glæde på en overfyldning eller ønsket store institutioner. Målet har været at tilvejebringe de nødvendige børnehavesteder i mindre institutioner, hvor lederens pædagogiske indsats først rigtig kan udfolde sig.«¹¹¹

Nygade blev nu ved delingen godkendt til en normering med 67 børn og Persillegade med 35, altså tilsammen en del mindre end før. Institutionerne fik hver deres leder, Nygade med frk. Esther Olesen, og Persillegade efter et år med Grethe Elise Jørgensen, fra 1954 med Benedicte Carlsson.¹¹²

Klinkbjerg fritidshjem

Fritidshjemmet på Skolevej 2 var trods ombygning ikke ideelt. Det viste sig at være for lille til aktiviteterne for de 58 børn som det var godkendt til. I begyndelsen af 1950'erne måtte man derfor om vinteren tre gange om ugen benytte kommunens husflidshjem i Højgade, fordi der ikke var plads nok i fritidshjemmet. Der var også problemer med opvarmningen, med fugten og med lydisoleringen.¹¹³

Tanken opstod da at flytte fritidshjemmet hen i nærheden af det sted, hvor det havde startet sin virksomhed på Klinkbjerg. På trekantområdet mellem Jernbanegade, Klinkbjerg og Ny Klinkbjerg (den senere Borgmester Finksgade) ville Kolstrup Boligforening bygge et omfattende boligkompleks og i De danske Børneinstitutioners bestyrelse havde man tidligt i forbindelse med Rugkobbekvarteret talt om, at der skulle etableres en institution, når der byggedes et sådant nyt kvarter.¹¹⁴

På det første bestyrelsesmøde i 1957 fik Caspersen bemyndigelse til at forhandle med Kolstrup Boligforening om oprettelse af et nyt fritidshjem i forbindelse med dette byggeri til afløsning af ejendommen på Skolevej, hvis legeplads erklæredes at være ganske utilfredsstillende i længden. Der var nu en chance for at få en virkelig hensigtsmæssig bygning, og allerede den følgende måned besluttede man at sende en arkitekttegning til Socialministeriet og søge om at måtte flytte fritidshjemmet til nybyggeriet.

Derefter skete ikke mere i de næste ti måneder og bestyrelsen tabte da tålmodigheden og besluttede at undersøge, om der var udsigt til, at ansøgningen kunne forventes at få en velvillig behandling oven i ministeriet i den nærmeste fremtid. I modsat fald ville man prøve at finde ud af, om boligforeningen ville optage planen i det nærmest kommende byggeri ved Ny Klinkbjerg. Den næste måned kunne Caspersen dog fremlægge en skrivelse fra Overinspektionen, hvori den gik ind for oprettelsen af et nyt fritidshjem der, og bestyrelsen var enig om at ansøgningen skulle fremmes mest muligt.¹¹⁵

I bestyrelsen fremlagde Caspersen i februar 1958 byggeplanerne, men hvem skulle stå for forretningsførelsen for det nye fritidshjem? Det var foreningens første eget byggeri og arbejdet dermed var ikke ganske ringe. Man besluttede sig for at overdrage opgaven til Arbejderbo, der var boligforeningernes faste samarbejdspartner i byggesager. I april 1958 besluttede Kolstrup Boligforening at sælge ca. 1300 m² af sit areal til den forventede opførelse af et fritidshjem, og derefter skulle foreningen finde frem til en finansiering.

Staten ydede et lån i h.t. byggestøtteloven på næsten halvdelen af anskaffelsessummen på 180.000 kr., nemlig 85.000 kr., der var et afdragsfrit lån indtil udgangen af 1970. Udover prioritetslån skaffede foreningen også selv midler til veje bl.a. ved afholdelsen af en bazar i Sønderjyllandshallen den 29.-30. november 1958.

I efteråret 1958 valgte De danske Børneinstitutioner et byggeudvalg, bestående af fem af foreningens medlemmer, som det næste år i 17 møder fulgte byggeriets forløb på nært hold. Men alt gik planmæssigt, og den 31. august 1959 kunne den færdige bygning overtages.¹¹⁶

Starten på byggeriet fik iøvrigt et ganske særligt præg, idet det første spadestik blev taget den 13. november 1958 på 25 års jubilæumsdagen for det oprindelige Anna Gydebæks fritidshjem. Spadestikket blev foretaget af den 11-årige Jon Therkildsen, der var en trofast gæst på fritidshjemmet, og hvis moder havde været blandt de første børn i frk. Gydebæks fritidshjem 25 år tidligere. Traditionen førtes også videre, for også det nye fritidshjem kom naturligvis til at bære

hendes navn. Ved denne lejlighed sagde Caspersen bl.a. om fritidshjemets funktion, at »det var et fristed, hvor en mor med tryghed ved sit barn anbragt i ordnede omgivelser, fjernt fra gadens driveri og fristelser af forskellig art, før og efter skoletid, mens hun selv er borte fra hjemmet. Børnene får her på en sund måde afløb for deres virketrang og andre evner.«¹¹⁷

Det var i hvert fald fra starten klart for formanden, at også det nye fritidshjem udfyldte en social funktion. Fritidshjemmet var normeret til 50 børn, men allerede få måneder efter indvielsen var der tilmeldt 53. Da der var interesse for oprettelse af et fritidshjem i Haderslev, kunne han oplyse folkene i nabobyen, at 47 af børnene kom fra hjem, hvor mødre arbejdede ude og af disse var 22 enlige mødre. Tidligere havde der været henvist flere børn dertil af børneværnet, og det var både menneskeligt for barnet og forældrene en fordel, at barnet kunne være på et fritidshjem i stedet for at børneværnet skulle anbringe det på et opdragelseshjem, og dertil kom at det var en stor økonomisk besparelse for det offentlige.¹¹⁸

Voldsom vækst i 1960erne

Der findes vist ingen undersøgelser af hvilke motiver, der egentlig lå bag, når børnene i 1960erne i stærkt stigende omfang blev anbragt i daginstitutioner. Når kvinderne, som hidtil helt overvejende havde været ansvarlige for børnenes opvækst i hjemmet, i disse år i så stort omfang lod opgaven gå over til professionelle, kunne der nævnes flere grunde dertil.

Vigtigst var nok den betydelige stigning i kvindernes erhvervsfrekvens.¹¹⁹ Den økonomiske højkonjunktur, der begyndte i 1958 og som er kendt som de »glade tressere« ændrede landet grundlæggende. Den forøgede efterspørgsel efter arbejdskraft, og den kvindelige arbejdskraftsreserve blev i stadig højere grad taget i brug. I 1970 viste en undersøgelse af den kvindelig arbejdskraftsreserve i Aabenraa, at det kun var muligt at skaffe 22 kvinder til tre nye virksomheder, der påtænkte at flytte til kommunen.¹²⁰ Iøvrigt medførte udviklingen, at staten sammen med kommunerne fik råd til at finansiere de nye institutioner.

De enlige mødres behov for at få passet deres børn, mens de var på arbejde, havde altid stået i centrum for daginstitutionernes socialpolitiske funktion lige fra oprettelsen af de første asyler. Nu var det gruppen af gifte kvinder med arbejde uden for hjemmet, der var stigende. Men der var også flere kvinder, der ønskede at uddanne sig og af denne eller karrieremæssige grunde ønskede en daginstitutionsplads. Der var naturligvis også en nær sammenhæng med den almindelige udvikling med hensyn til kvindens frigørelse og ligeberettigelse.

Befolkningen ændrede holdning til institutionerne, der nu blev opfattet som et naturligt led i børns opvækstbetingelser. Et stigende antal ønskede, at deres børn skulle i institution, fordi de mente, at det ville være et udviklingsfremmende supplement til hjemmets opdragelse og begrænsede udfoldelsesmuligheder. Selv

Nogle til Naldtanglejren overdrages til Foreningens formand d. 7.4.1956.

Hyggestund ved bålpladsen i Naldtanglejren.

om grænserne mellem motiverne i mange tilfælde ikke var skarpe, kan man dog stadig ane den traditionelle opdeling mellem daginstitutionernes opgaver som enten »sociale« eller »pædagogiske«. ¹²¹

Lovgivningen fulgte med i udviklingen. Den hidtidige forebyggende børneforsorg kunne siges at udspringe af bekymring for en mulig fejludvikling af børnene, og den afløstes nu af en væsentlig mere positiv holdning. De forebyggende børneinstitutioner skiftede med lov nr. 193 af 4. juni 1964 navn til daginstitutioner, og formålet med dem blev udtrykt således: Det gjaldt at sikre, at børn og unge voksede op under forhold, der fremmede en sund sjælelig og legemlig udvikling.

Det var statens centrale myndigheder med Socialministeriet og det nye Direktorat for Børne- og Ungdomsforsorgen, der bl.a. skulle påse, at der fandtes daginstitutioner og socialpædagogiske fritidsforanstaltninger. Det påhvilede kommunen at oprette og drive de fornødne institutioner, hvis opgaverne ikke blev løst ad anden vej. Der blev fastsat regler for institutionernes indretning, ledelse og drift, om det opdragende arbejde, om lægetilsyn og tandpleje, om løn, pension og øvrige ansættelsesvilkår af Socialministeriet. Aflønningen af ledere og medarbejdere skulle ske i overensstemmelse med principperne for statstjenestemænd, og det var en forudsætning for statsanerkendelsen, at der blev ydet løn i overensstemmelse hermed.

Til gengæld for disse detaljerede bestemmelser fra statens side fik de anerkendte institutioner dækket huslejudgifterne fuldt ud, med $\frac{1}{2}$ dækning fra staten og $\frac{1}{3}$ fra kommunen. Til driften af børnehaver og vuggestuer blev der fortsat givet 40% tilskud fra staten og 30% fra kommunen, og for fritidshjem hhvs. 45% og 35%. Mest interessant var dog lovens bestemmelser om, at der var en årlig rådighedssum for Socialministeriet, af hvilken der kunne ydes ekstraordinære statstilskud til institutioner med driftsunderskud. Og det var ret almindeligt, at daginstitutionerne havde underskud på driften. Af en anden rådighedssum kunne der ydes støtte til køb og opførelse af fast ejendom med op til 50% af udgifterne, der ikke blev dækket af prioritetslån eller ved lån efter byggelovgivningen. ¹²²

Denne imødekommende holdning over for daginstitutionerne var utvivlsomt med til at sætte den betydelige vækst af daginstitutionspladser i gang, som man kan spore på landsplan siden midten af 1960'erne. Der var fra 1966 og frem til 1974 en markant stigning i antallet af vuggestue- og børnehavepladser, og efter en pause frem til 1978 begyndte væksten igen. For fritidshjemmenes vedkommende var udviklingen derimod mere jævn i den første periode, men fra 1978 var den voldsommere end for de to andre daginstitutionstyper. Forholdsmæssigt var det antallet af vuggestuepladser, der steg mest, men i rene tal var antallet af børnehavepladser mest imponerende. I 1958 var der i Danmark 28.957 børnehavepladser, i 1965 34.197, men i 1975 91.847! ¹²³

Også Aabenraa fik del i denne udvikling, og kommunen begyndte nu at deltage i planlægningen af de fremtidige institutioner. I januar 1964 oplyste Caspersen over for bestyrelsen, at der var indkaldt til et møde i kommunens børneværnsudvalg til planlægning af de institutioner, der måtte antages at være

behov for i den nærmeste fremtid. Man var i bestyrelsen enig om at prioritere behovet således: 1) et fritidshjem på Tøndervej, 2) tilbygning til Rugkobbøl af en småbørnsafdeling til 8-10 børn, 3) børnehave på Gl. Kongevej og 4) børnehave på Løgumklostervej. Noget ønske om en vuggestue udtrykte bestyrelsen derimod ikke. Derimod havde Aabenraa kommune sendt en forespørgsel, om foreningen kunne tænke sig at oprette og drive en vuggestue. Svaret var her, at kommunen måtte selv tage sig af denne sag. ¹²⁵

Vuggestuen

Faktisk var der et presserende behov for pasning af de mindste børn. Allerede i 1962 havde man fra småbørnsbørnehaven i Persillegade klaget over overbelægningen, der var så stærk som nogensinde. Man måtte finde en løsning ikke kun for centrum, men også for småbørnene i Rugkobbeldistriktet og i det nye Petersborg byggeri, sagde lederen af Persillegade børnehave. ¹²⁵ Foreningens afvisning var da heller ikke så skarp, for i juni 1964 var man villig til at tilbyde kommunen at overtage driften af vuggestuen, hvis Aabenraa besluttede at oprette den, og man nedsatte et udvalg bestående af bestyrelsesmedlemmerne Gudrun Hansen, Ingeborg Bruhn og formanden, Jes P. Caspersen til at drøfte enkelthederne. ¹²⁶

Aabenraa vuggestue.

Dronning Ingrid indvier vuggestuen i 1968 – lederen Inge Jensen ses til venstre.

Planlægningen og bygningen af vuggestuen på Dronning Margrethesvej kom til at forløbe uden om De danske Børneinstitutioner. I maj måned 1967 fortalte Caspersen bestyrelsen, at institutionen i princippet var godkendt af både Direktoratet og af Aabenraa byråd. Man indstillede derfor til generalforsamlingen, at foreningen overtog driften.¹²⁷ Byggeriet kom i gang i foråret 1968 og forventedes taget i brug i oktober. Foreningen stillede med et par medlemmer til et kontaktudvalg, der skulle afgøre den indvendige indretning m.v. og udvalget mødtes første gang på Socialkontoret den 3. maj 1968.¹²⁸

Tidsplanen kom til at slå til, hvilket var godt i forhold til den efterspørgsel, man kunne registrere. Selv forældre med ufødte børn spurgte utålmodigt, om de kunne få plads til et barn, de ventede født på vuggestuens starttidspunkt.¹²⁹ Imens var det Persillegade, der mærkede presset. Den lille institution havde f.eks. i november 1965 en venteliste på 35 børn, og et år senere rejste lederen i bestyrelsen igen spørgsmålet om nednormering af børnehaven. Det var uforsvarligt at have så mange små børn i disse lokaler, og desuden var der dagligt henvendelser om optagelser af børn.¹³⁰

Den officielle åbning skete den 13.11.1968, altså mere end tyve år efter, at ønsket om en vuggestue var blevet fremført første gang. Det var kommunens vuggestue, og den udlejede bygningen til De danske Børneinstitutioner for den svimlende sum af 102.000 kr. Foreningen ansatte assistent Inge Margrethe Jensen fra Sønderborg som leder og sammen med Caspersen udvalgte hun det øvrige

personale, bl.a. fem barneplejersker. Forældrebetalingen for vuggestuen blev iøvrigt sat til 50 kr. per uge. Prisen virkede åbenbart ikke afskrækkende, for allerede et halvt år efter var der en venteliste i vuggestuen, og på samme tid slap Persillegade børnehave kun af med en mindre del af sin overbelastning.¹³¹

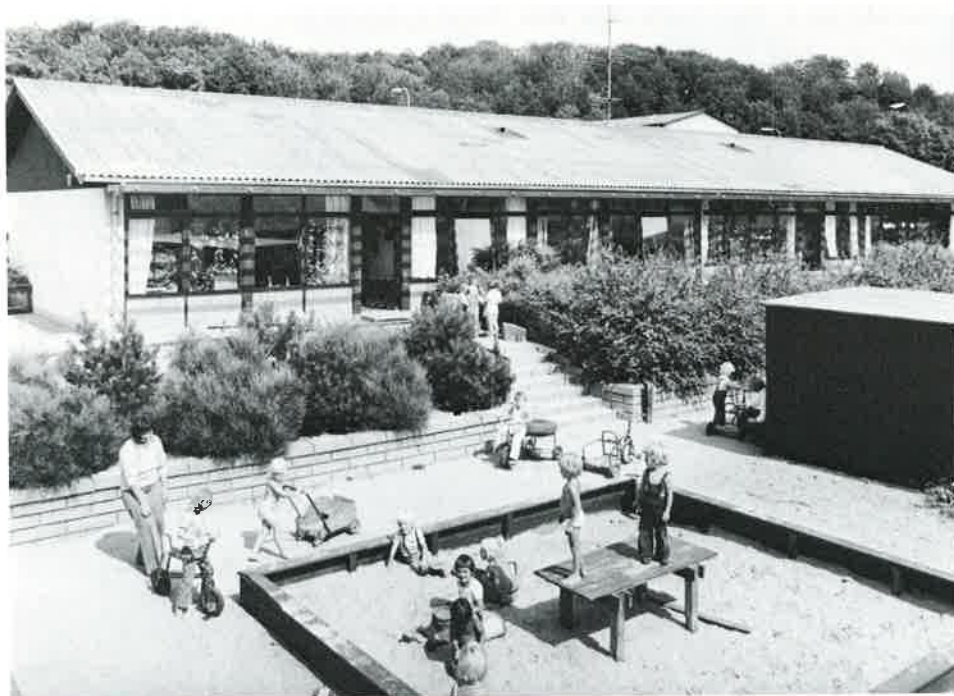
Guldbjergparken

Foreningen var i højere grad interesseret i børnehaver i forbindelse med nye boligområder. Sådan havde det været i forbindelse med Strandgården, og det var blevet fremført allerede i 1948 i sammenhæng med Rugkobbølbyggeriet.¹³² I begyndelsen af 1960erne gik byens to store boligforeninger Aabenraa Andelsboligforening og Kolstrup Boligforening sammen om et meget stort montagebyggeri på markerne nord for Vestvejens udmunding i Løgumklostervej, idet Aabenraa af Boligministeriet som led i den såkaldte Sydjyllandsplan havde fået lov til ekstraordinært at bygge 252 lejligheder udover den normale årlige byggekvote. Efter udsættelser i flere år blev byggeriet endelig gjort færdig i 1967.¹³³

De første mere præcise overvejelser om oprettelse af en børnehave i tilknytning til det store byggeri kan følges tilbage til 1964. Man forestillede sig en 40 børns institution i den sydøstlige del af arealet bygget samtidig med montagebyggeriet, med teknisk bistand derfra og med Arbejderbo som forretningsfører.¹³⁴ Da der i april 1965 kom nye bestemmelser om lokaler til børnehaver, besluttede foreningens bestyrelse at rette henvendelse til byggeudvalget vedrørende montagebyggeriet om at opføre børnehaven som et led i boligbyggeriet. De danske Børneinstitutioner var derimod villig til selv at påtage sig driften og ville gerne have indflydelse på den praktiske udformning af børnehaven.¹³⁵ Denne tanke gik de to boligforeninger ind på. Året efter var man så vidt, at man kunne vedtage en børnestruktur for den nye institution og tre bestyrelsesmedlemmer, Ingeborg Bruhn, Gudrun Hansen og Gertrud Schmidt skulle på en tur til Silkeborg for at se på en børnehave, som boligforeningernes arkitekt ønskede at vise foreningen.¹³⁷

Arbejdet trak dog ud, først fordi planerne for institutionen skulle indpasses i planlægningen for hele området, og dernæst fordi man måtte vente på sagens behandling i Boligministeriet. Men i foråret 1968 kunne man endelig gå i gang med at afsætte grunden. Boligforeningerne stod for byggeriet, og De danske Børneinstitutioner trådte først ind i billedet, da børnehaven blev afleveret og sat i drift.¹³⁷

Den 1. april 1969 åbnede børnehaven officielt med den første halve snes børn fra Guldbjergparken, mens resten af de 52 børn, som institutionen var beregnet til, først kom en uges tid senere. Den moderne børnehave var inddelt i tre afdelinger med robuste møbler i stærke orange, gule og grønne farver til de tre børnegrupper. Der var to 20 børns grupper på over 3 år, samt en småbørnsgruppe på 12 2-3 årige. Den nye leder, frk. Astrid Hansen havde tidligere været leder

Børnehaven Guldbjergparken.

i Persillegades børnehave. Det øvrige personale bestod af tre heldags og to halvdags børnehavelærere, samt tre forpraktikanter, hvoraf de to var mandlige.¹³⁸ Det var netop tiden hvor de første »børnehavemænd« dukkede op inden for dette arbejdsområde, som hidtil havde været forbeholdt kvinder.¹³⁹

Foreningens ottende børnehave var moderne og børnene havde mulighed for at deltage i arbejdet i køkkenet, og udenfor havde man tænkt sig at indrette en skrammellegeplads. Helt uden problemer var børnehaven dog ikke, for lederen klagede kun tre uger efter indvielsen over at der manglede ventilation i samtlige rum.¹⁴⁰

Børnehaven blev straks fyldt, men den kom ikke til at betyde nogen aflastning af presset på børnehaverne. Caspersen konstaterede på foreningens generalforsamling kun halvanden måned efter indvielsen, at der nu i maj 1969 var 451 på venteliste mod 360 året før.¹⁴¹

Nørrevangs børnehave

Samtidig med indretningen af Guldbjergparkens børnehave arbejdede foreningen på gennemførelse af andre byggerier, dels en afløser til foreningens næstældste børnehave på Gl. Kongevej, der stadig havde til huse i en villa, der var mindre

velegnet efter moderne målestok, dels en tilbygning til Rugkobbøl børnehave og overvejelser om etablering af en institution i det nye parcelhuskvarter ved Skovridergården.

Planen om en ny børnehave på Gl. Kongevej var blevet drøftet i bestyrelsen i 1964, men havde en trang vej frem gennem 1960erne. I februar 1966 besluttede man at genoptage planerne og i oktober forelå der to udkast til opførelse af en børnehave.¹⁴² De største vanskeligheder bestod i at blive enige med ejeren af nabogrunden på Nørrevang, hvor man havde besluttet at placere den nye institution, og først den 18. november 1968 blev skødet underskrevet.¹⁴³ På grund af uforudsete vanskeligheder kom byggeriet på Nørrevangs dog først i gang i begyndelsen af maj 1969.¹⁴⁴

Da det på den måde trak ud med bygningen af Nørrevang børnehave, nåede man ved den officielle indvielse den 17. november 1969 frem til at kunne holde en dobbelt festdag, for det skete samtidig med at Gl. Kongevejs børnehave ved siden af kunne holde 25 års jubilæum. Caspersen kom i sin tale ind på forskellen mellem de to børnehaver. Bag oprettelsen af Gl. Kongevejs børnehave havde der i allerhøjeste grad ligget et nationalpolitisk motiv. Det spillede da stadig en rolle, men baggrunden for den store dækning med børnehaver, man havde i Sønderjylland, lå nu i højere grad i forståelsen af værdien af børnehaver som led i det *normale* barns opdragelse, og det var grunden til at den 9. børnehave i Aabenraa åbnede.¹⁴⁵

Børnehaven Nørrevang.

Den nye børnehave havde kostet omkring en halv million kr. og var normeret til 40 børn, men der skulle være plads til 60, idet der var 20 heldagsbørn, og de resterende var delt i et formiddags- og et eftermiddagshold hver med 20 børn. De fleste pladser i børnehaven var allerede optaget ved indvielsen, men nogle få pladser på eftermiddagsholdet var dog tilbage.

Den nye leder blev fru Elna Sørensen, der tidligere havde været assistent i nabobørnehaven. Derudover blev der ansat en heldags og to halvdagsassistenter og man regnede også med at have to forpraktikanter.

Det var en lokal arkitekt, der havde tegnet huset, men forretningsfører for byggeriet var igen Arbejderbo, som havde stået for Guldbjergparken. Erfaringerne derfra kunne bruges til det nye byggeri. Bygningen var på 240 m² med tre grupperum, et værksted og et køkken, hvor der også var bord og vask til børnene, så de kunne deltage. Desuden fandtes der lægeværelse og opholdsrum til personalet. Indretningen af børnehaven var fleksibel og fulgte helt nye og moderne principper, så grupperummene kunne deles i små rum eller benyttes samlet. I det midterste grupperum var der desuden mulighed for yderligere deling, og en del af lokalet kunne benyttes til scene. Bag børnehaven ville der blive anlagt en byggelegeplads og foran en stor sandkasse, en urtehave og en stor terrasse.¹⁴⁶

Den oprindelige plan om at lade Gl. Kongevejs børnehave ophøre som institution opgav De danske Børneinstitutioner allerede i løbet af efteråret 1969. Der var så stor interesse for den nye børnehave, at det kunne forudses, at man ville komme til at savne pladserne i Gl. Kongevej meget hårdt. Selv om Gl. Kongevej trængte meget til fornyelse, var bestyrelsen enig om at lade den fortsætte, men som halvdagsbørnehave under den hidtidige leder frk. Arnetoft.¹⁴⁷

Rugkobbøl tilbygning

I planerne fra 1964 for den fremtidige udbygning af institutionerne indgik også en tilbygning til Rugkobbøl børnehave. Den var kommunens ejendom og i 1967 satte kommunen arkitekt P. Chr. Petersen i gang med at tegne den småbørnsstue, man ønskede bygget til.¹⁴⁸ Af forskellige grunde, bl.a. et almindeligt byggestop, forsinkedes udførelsen i adskillige år. Først den 2. maj 1971 kunne der holdes licitation, og billigere var det ikke blevet i de mange år, sagen havde været under forberedelse. Men der var et klart behov for flere pladser, for netop i disse år kulminerede ventelisterne.

Bestyrelsen havde forudset, at det kunne blive vanskeligt at drive børnehaven, mens den blev bygget om. Måske kunne børnene være i Naldtanglejren imens, men det lykkedes at klare problemet på en mere smidig måde. Det nye børnehaveseminariums andet bygningsafsnit var netop blevet færdig og inden oprettelsen af to nye klasser, var der nogle ledige lokaler, hvor børnene fra Rugkobbøl kunne tumle sig i de tre måneder i foråret 1972, hvor det så værst ud i børnehaven.¹⁴⁹

Børnehaven (nu kaldt Børnegården) Rugkobbøl, efter tilbygning.

Hjelmrode børnehave og fritidshjem

Året 1972 bød på store byggeopgaver, idet der ikke var mindre end 4 institutioner under opførelse, som man regnede med at kunne tage i brug i løbet af sommeren og efteråret 1973. Den første var børnehaven og fritidshjemmet i Hjelmrode, der opførtes af Aabenraa Andelsboligforening i forbindelse med Sandved-byggeriet.

Denne boligforening havde siden begyndelsen af 1940'erne opført det ene hus efter det andet i Rugkobbøl kvarteret og længere mod vest langs Tøndervej. Tilsammen rummede den nye bydel mod syd i 1962 omkring en fjerdedel af købstadens samlede befolkning. Det var en stor enklave omgivet af mark, eng og skov, – og langt fra centrum. Det er nok rigtigt, at befolkningen i den nye bydel følte sig noget forfordelt med hensyn til de forskellige offentlige tilbud, der næsten alle lå i centrum.¹⁵⁰

Det er tidligere nævnt, hvordan søster Sigrid Petersen i 1950 argumenterede for, at en børnehave ikke kunne slå til, og resultatet var blevet genoprettelsen af Tøndervejs børnehave i 1952. Der var dog også behov for et fritidshjem i kvarteret. Det var nemlig meget besværligt at komme ind til Skolevej, for byggeriet af Dronning Margrethesvej skred kun langsomt frem. På generalforsamlingen i De danske Børneinstitutioner den 26. maj 1955 spurgte fru Kold Olesen, der selv boede i Vognmarken, til behovet for et fritidshjem i Rugkobbøl.

kvarteret. Formanden svarede, at behovet nok var erkendt, men at dets størrelse og muligheden af at gennemføre tanken skulle undersøges. På det følgende års generalforsamling kunne han oplyse, at undersøgelsen havde vist, at behovet var meget stort. Tanken kunne dog ikke realiseres de første år, hvor man var travlt beskæftiget med at bygge det nye fritidshjem på Klinkbjerg.¹⁵¹

I begyndelsen af 1960'erne syntes det, som om situationen lysnede for fritidshjemmet i Rugkobbekvarteret. Fra Direktoratet for Børn og Unge var der i august 1961 givet tilsagn om støtte, hvis man påtænkte oprettelsen af en børnehave. Der var således mulighed for at oprette nye institutioner. I december 1961 vedtog bestyrelsen derfor at undersøge, om der *nu* skulle være grundlag for oprettelsen af et fritidshjem, således at der i forbindelse hermed blev oprettet en fritidsklub i samarbejde med den nye ungdomsborg, og endelig sendte man kort efter nytår en henvendelse til byrådet om købet af en byggegrund til opførelse af et fritidshjem i Rugkobel-distriktet.¹⁵²

Kommunens byplanudvalg fremsendte en plan for placering af det påtænkte fritidshjem og bestyrelsen satte ønsket om et fritidshjem øverst på ønskelisten. Placeringen skulle være vest for Hjelmgården og nord for Sandved, hvor Aabenraa Andelsboligforening var ved at opføre sin afdeling XIV, og fritidshjemmet skulle opføres som typeprojekt med Arbejderbo som forretningsfører, ligesom det skulle ske med de ganske samtidige planer for montagebyggeriet i Guldbjergparken ved Petersborg.¹⁵³ Men i årene 1964–65 lå denne plan stille. I september

Børnehaven Hjelmrode.

Fritidshjemmet Hjelmrode.

1966 havde man fået brev fra Direktoratet, og man besluttede nu at gå videre med sagen. Svarende til fremgangsmåden i Guldbjergparken ville foreningen overlade til boligforeningen, i dette tilfælde Aabenraa Andelsboligforening alene, at opføre et fritidshjem. Der var snævre forbindelseslinjer mellem De danske Børneinstitutioner og Aabenraa Andelsboligforening i denne som andre situationer, der nok medvirkede til at lette samarbejdet. Formanden for boligforeningen, amtsstuefuldmægtig Heinrich Bruhn, var gift med Ingeborg Bruhn, der var næstformand i De danske Børneinstitutioner, og Caspersen selv var Boligministeriets mangeårige tilsynsførende med byens boligforeninger og havde derfor et indgående kendskab til dem. Caspersen havde på et bestyrelsesmøde i boligforeningen drøftet den nævnte fremgangsmåde og boligforeningen var villig til at medtage projektet i et påtænkt byggeri vest for Hjelmgården.¹⁵⁴

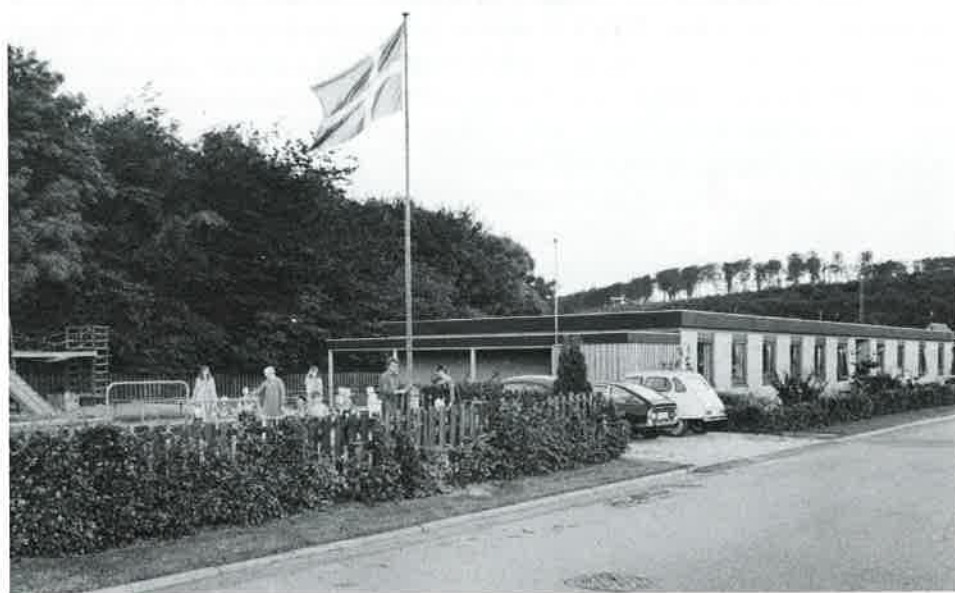
Det blev dog først i forbindelse med byggeriet ved Fladholm, der startede i efteråret 1969, at foreningen fik anvist plads til sine institutionsønsker. I juni 1969 besluttede foreningen sig til at henvende sig til boligforeningen om at opføre et fritidshjem og en børnehave.¹⁵⁵ I det endelige byggeri kom der derudover til at indgå en ungdomsklub. Licitationen blev holdt i maj 1972 og institutionerne blev taget i brug den 1. august 1973.¹⁵⁶ I fritidshjemmet var der plads til 40 børn, og i den nye børnehave til 40 heldagsbørn i børnehavealderen og 12 i alderen fra 2–3 år, ganske svarende til normeringen i Engsig børnehave, som på dette tidspunkt var under opførelse.¹⁵⁷

Skovridergårdskvarteret: Engsig børnehave

Samtidig med arbejdet på at få etableret institutionerne i Hjelmrode var De danske Børneinstitutioner også i gang med projekter i andre udbygningsområder i byen: Skovridergårdskvarteret og Høje Kolstrup. Den mest omfattende udstykning i 1960'erne af jord til parcelhusbyggeri havde fundet sted vest for byen på markerne ved Skovridergården. Der var taget særlig hensyn til børnefamilierne ved planlægningen af området, og der var også mange familier med børn, der byggede hus der.¹⁵⁸

Der var lange ventelister fra det nye kvarter, og i december 1970 besluttede foreningen at rette henvendelse til byrådet om at oprette en børnehave i området på den grund, der var reserveret til formålet. Behovet var så påtrængende, at der endda burde kunne gives tilladelse til at anvende en midlertidig pavillion, der senere kunne anvendes til akutte behov andetsteds.¹⁵⁹

Sagen gik i orden med kommunen og foreningen nedsatte det normale byggeudvalg til at undersøge muligheden for at rejse en børnehave. Man planlagde, at den skulle kunne rumme 60 børn og efter indhentningen af tilbud så man bort fra pavillioner.¹⁶⁰ Byggeudvalget lod denne børnehave gå i licitation efter en helt ny fremgangsmåde, idet man bestilte opførelse af en »nøgleklar« institution leveret på den grund, som foreningen havde købt af kommunen. Det var desværre ikke på de to oprindeligt reserverede grunde, der lå centralt placeret.

Engsig børnehave.

På grund af indsigelser fra forventede naboer var placeringen blevet skubbet over til to grunde op ad skoven, hvad der vel kunne have sine fordele, men som lå skævt i forholdet til hele kvarteret.¹⁶¹

Efter de nødvendige godkendelser fra Socialstyrelsen og kommunen gik byggeselskabet Casa i begyndelsen af året 1973 i gang med byggeriet. Det blev forsinket af strejke og vanskeligheder med at få leveret materialer, men den 1. oktober 1973 kunne børnene – delvist – flytte ind. Børnehaven blev straks fuld belagt med de 12 småbørn og 40 børn i 3–6 års alderen, den var blevet normeret til. Som ny leder ansatte foreningen en af sine egne medarbejdere, Vibeke Schmidt Sørensen fra Persillegades børnehave.¹⁶²

Høje Kolstrup

Situationen var i 1971 den for de store boligforeninger i Aabenraa, at man havde færdigbygget Petersborg-området, og at der ikke var flere arealer til rådighed i det hidtidige byområde. Det var derimod oppe på højderne, på Høje Kolstrup, hvor byrådet sammen med boligforeningerne havde planlagt at bygge en helt ny bydel med 685 lejligheder i løbet af de følgende 5–6 år. Til dette formål havde boligforeningerne købt et areal på ca. 23 ha. af kommunen. Kolstrup Boligforening og Aabenraa Andelsboligforening byggede i første omgang i 1971–72 blokkene Hørgård og Damms Teglgård med i alt 276 lejligheder i en sammensætning, der tilsigtede blanding af familier med og uden børn. Der var såvel store som små lejligheder, og de største på 4-værelser lå næsten alle placeret i stueetagen og var forsynet med både terrasse og en lille have. Opførelsen af så mange boliger på kort tid medførte iøvrigt, at der det efterfølgende år var problemer med at få boligerne lejet ud.¹⁶³

Den 7. december 1970 besluttede De danske Børneinstitutioners bestyrelse at foreslå de to boligforeninger, at der straks blev projekteret en børnehave på Høje Kolstrup med plads til 52 børn, gerne 12 heldags og to gange 20 halvdags børn. Desuden mente man at der var behov for et fritidshjem i området samt en vuggestue, hvis den også skulle dække behovet omkring Guldbjergparken.¹⁶⁴

Bestyrelsen overvejede dog det følgende års tid også en anden løsning, nemlig at bruge stuehuset til Vrødinggård til børnehave, men det viste sig i forhandlingerne med kommunen, at det ikke lod sig gøre.¹⁶⁵ Til gengæld kunne næstformanden, Ingeborg Bruhn oplyse, at de to boligforeningers fællesbestyrelse havde taget positivt imod De danske Børneinstitutioners henvendelse. Man var villig til at tilbyde to 4-værelses lejligheder i stueetagen Damms Teglgård nr. 6. Det havde socialudvalget ikke noget imod, og den praktiske udformning af børnehaven lod foreningen så det eksisterende byggeudvalg for Engsig børnehaven tage sig af. Det blev dog ikke nogen ideel børnehaven, der kom ud af at indrette to lejligheder. Spisestue og opholdsrum skulle anvendes til grupperum, mens der skulle indrettes kontor og personalerum i et af de mindre værelser og i et andet mindre værelse garderobe og værksted.¹⁶⁶

Damms Teglgård børnehave, indrettet i stueetagen (til venstre) i en boligblok.

Foreningen ønskede at komme hurtigt igang med den nye institution, så mødrene ikke i vinteren 1972/73 skulle vove sig ned ad den stejle Hjarupvej. Leder af den nye institution blev Ina Skjøth, der tidligere havde arbejdet i Guldbjergparkens børnehave. Men det lykkedes dog ikke at komme i gang samme år med børnehaven, uanset de bygningsmæssige forandringer var små. Først den 1. juli 1973 kunne de to grupper på hver 18 børn gøre deres indtog i den moderne »nødbørnehave«. Også denne børnehave var straks fuldt belagt og havde endda en lang venteliste. Selv om behovet for daginstitutionspadser åbenbart var stort i den nye satellitby til Aabenraa, havde det dog meget lange udsigter med at få etableret en selvstændig bygning til den foreløbige børnehave i Damms Teglgård. Tiderne var ved at ændre sig.¹⁶⁷

Under Bistandsloven – forholdet til kommunen

Fra april 1973 skete der en betydningsfuld ændring i administrationen af hele forsområdet, idet de fleste af de beføjelser, der hidtil havde været henlagt til Socialstyrelsen i København, nu overgik til kommunen. På generalforsamlingen den 28. maj 1973 gav Caspersen udtryk for håbet om, at sagerne nu ville gå hurtigere og lettere igennem end tidligere. Da man hidtil i Aabenraa kommune havde mødt forståelse for børnehavetanken, regnede han med at få det bedste samarbejde med kommunen svarende til det, man tidligere havde haft med Direktoratet for Børne- og Ungdomsforsorgen (Socialstyrelsen). Som eksempel på omlægningen af beføjelser kan nævnes, at foreningens vedtægter nu skulle godkendes af kommunen og ikke af Socialstyrelsen.¹⁶⁸

Trods formandens optimisme gik De danske Børneinstitutioner nu en tid i møde med mindre selvstændighed. Aabenraa kommune havde allerede i 1972 rejst spørgsmålet om en fælles pladsanvisning over for foreningen, som dog var afvisende over for tanken. Det var dog kun et spørgsmål om tid, før kommunen ville kunne diktere sin opfattelse, for den nye Bistandslov var under udarbejdelse og den forudsatte en fælles pladsanvisning. Derfor gik foreningen ind i en positiv forhandling, idet man så trøstede sig med, at nytillflyttede forældre i hvert fald blev sparet for det mareridt måske at skulle ture rundt til de 12 børnehaver. Desuden var Elna Sørensen blevet leder af pladsanvisningen, og hun kendte foreningens forhold godt, da hun havde været leder af Nørrevang børnehave.¹⁶⁹

I 1974 vedtog Folketinget den nye Bistandslov, der i ganske få paragraffer redegjorde for, hvordan børneinstitutionernes organisatoriske placering skulle være efter 1. april 1976. Den nye lov afløste for børneinstitutionernes vedkomme-loven af 1964. Det var de nye, stærke primærkommuner selv, der blev forpligtede til at sørge for, at de der fandtes det nødvendige antal daginstitutionspadser, også i socialpædagogiske fritidsforanstaltninger. Daginstitutionerne kunne drives af kommunen eller af private institutioner, med hvilke kommunen indgik en driftsoverenskomst. Socialministeren fastsatte dog stadig de vejledende regler for institutionernes drift og ledelse, samt reglerne for forældrebetalingen. For børn under skolealderen udgjorde betalingen 35% af driften minus ejendoms-udgifterne, og tilsvarende for børn i skolealderen 25%.¹⁷⁰

I disse år rantes samfundet af den store internationale økonomiske krise, og forsøget på at bekæmpe følgerne af denne ramte også daginstitutionerne i Aabenraa. Der kom nu krav om nedskæringer både fra Folketingets og fra Aabenraa kommunes side.

Folketinget ønskede således i 1975 en væsentlig nedsættelse af budgetterne. Det skete ved indførelsen af de økonomiske maksimumsgrænser for refusionsberettigende udgifter for daginstitutionerne, såvel for etablering som for driften. Maksimumsgrænsen for driftsudgiften var afhængig af det normerede antal børn, der kunne modtages ad gangen, åbningstiden, institutionstypen, og den geografiske beliggenhed. Alle De danske Børneinstitutioners budgetter måtte revideres, men taget under eet kunne man stort set holde sig inden for maksimumgrænsen. 13 af de 16 institutioner lå langt under grænsen, mens 3 institutioner havde en merudgift. Foreningen pegede i den forbindelse på, at det viste, at dens institutioner udgiftsmæssigt havde ligget under landsgennemsnittet, særlig i forhold til kommunalt drevne institutioner, uden at det var gået ud over kravene til forsvarligt arbejde.

Men der var også krav om ændret personalenormering i forbindelse med aftalen om driftsoverenskomst med Aabenraa kommune. Det voldte vanskeligheder i institutionerne. Det ikke-normerede personale blev mest ramt af nedskæringerne. Pædagogtimerne blev nedskåret med 28 timer og halvdags forpraktikanter måtte afskediges. Ydelsen af mad blev afskaffet til børn i tre børnehaver. Værst gik det dog ud over vuggestuen, der måtte afgive to halvdags normerede medarbejdere, hvilket efter Caspersens opfattelse var så voldsomt, at den lange åbningstid ikke på forsvarlig måde kunne dækkes. Det samme gjaldt for Strandgårdens børnehave.¹⁷¹

Agoraens børnegård

Mens foreningen var indstillet på at finde en løsning i forholdet til kommunen m.h.t. personalenormeringen, måtte man klart afvise kommunens krav om at nedlægge en eksisterende daginstitution, fordi man påtænkte at indrette en ny, nødvendig daginstitution i Agoraen på Høje Kolstrup.

I byrådsmødet den 27. april 1976 var det blevet vedtaget at etablere et fritidshjem i Agoraen, men det var en betingelse at der blev nedlagt en institution i Aabenraa by. På generalforsamlingen i 1976 sagde Caspersen, at det var første gang, at foreningen var kommet i åben modstrid med Aabenraa kommune. Han afviste sammenkædningen af de to sager, – så måtte kommunen hellere selv drive fritidshjemmet. Foreningen ville ikke skabe utryghed hverken for forældrene eller for de ansatte ved at så tvivl om en institutions fortsatte eksistens. Kun hvis tilslutningen til en institution svigtede, fordi en bydel måske udviklede sig til et »sølvbryllups-kvarter«, kunne der være tale om at nedlægge den. Men på dette tidspunkt stod der faktisk 219 børn på ventelisten for at få en institutionsplads.¹⁷²

Aabenraa kommune gav sig. Byrådet besluttede, at der først skulle tages stilling til nedlæggelse af en institution, når børnetal og ventelister gav grundlag for det. Imod stemte kun Fremskridtspartiets to repræsentanter, hvoraf den ene, lærer Bent Wissing, kaldte foreningens holdning snæversynet pædagogisk

Agoraens Børnegård, som er indrettet i bydelens medborgerhus (kaldet Agoraen).

fagforeningspolitik og spurgte, om foreningen skulle dirigere Aabenraa byråd.¹⁷³ De danske Børneinstitutioner fortsatte nu det tidligere samarbejde med kommunen og overtog driften af en ny institution, den 17. i rækken, som blev indrettet i stueplanet i Agoraen på Høje Kolstrup. Den kinesisk-udseende bygning havde fået dette navn, fordi det var den græske betegnelse for en markedsplads eller et torv, og den store hal skulle gerne blive samlingsstedet i den nye bydel.

Det nye fritidshjem, Agoraens Børnegård, åbnede den 1. oktober 1976 med Anders Østergård som leder. Det blev indrettet som en aldersintegreret institution med plads til 24 fritidshjemsbørn i alderen 7–14 år og 12 børnehavebørn 3–7 år. Behovet for et fritidshjem var mest påtrængende og placeringen var efter Caspersens mening helt ideel, idet det lå under samme tag som den ny skole for kvarteret, der midlertidigt var blevet anbragt i Agoraen.¹⁷⁴

Børnegården bad meget snart Socialudvalget om yderligere en 40 timers pædagog, fordi over 1/3 af de indskrevne børn enten var anvist af socialforvaltningens behandlere, af skolepsykologen eller på anden måde havde særlige vanskeligheder. De ekstratimer var udregnet på basis af Socialstyrelsens tal, sådan at institutionen kunne få 20 timer ekstra per uge, hvis 10% af børnene havde særlige personlige, familie- eller miljømæssige vanskeligheder. Det mente Socialudvalget under Georg Johannsen dog ikke var tilfældet, men efter en indkøringsperiode var man villig til at se på det igen.¹⁷⁵

Børnegården fortsatte ikke længe under betegnelsen fritidshjem. Den 1. august

1977 ændrede den status til at være en aldersintegreret institution, hvor også børn i andre aldersgrupper kunne optages. Åbningstiden blev udvidet og børnetallet blev opnormeret til 40. Det gav på den anden side en forøgelse af pædagog- og medhjælpertimerne.¹⁷⁶ Dermed var der lokalt taget højde for nogle af de strukturproblemer, der ellers skulle plage foreningen i begyndelsen af 1980erne.

Nye drøftelser om økonomi og normering

Økonomien var et væsentligt problem for De danske Børneinstitutioner i midten af 1970erne. På kommunernes vegne havde K.L. forhandlet løn med fagforeningen for ikke-uddannede medhjælpere (senere P.M.F.), der hidtil var blevet kaldt »unge piger« og som kun havde haft en meget kortvarig ansættelse. Resultatet blev bl.a. en mindsteløn på 29 kr. for de over 18-årige, og for de 17-årige 85% heraf. For foreningen medførte lønaftalen, der havde tilbagevirkende kraft, at man manglede knap 69.000 kr., som ikke kunne dækkes ind med forældrebetaling.¹⁷⁷ Det samme gjaldt resultatet af en pensionsordning for det overenskomstansatte personale, som kommunernes organisation havde forhandlet sig frem til. De danske Børneinstitutioner forventede, at Aabenraa kommune betalte for disse ordninger, der havde fået så lang tilbagevirkende kraft.¹⁷⁸

Foreningen var i disse år blevet sig meget bevidst, at de pædagogiske forbedringer også skulle være økonomisk overkommelige for forældrene. Det blev nævnt, at ansættelsen af yderligere en uddannet pædagog i en børnehave med 40 børn ville betyde en månedlig udgift for forældrene alene på ca. 60 kr. per barn. Og forældrebetalingen var blevet høj, for eksempel steg den i vuggestuen i 1979 fra 725 til 825 kr.¹⁷⁹ Bestyrelsen vidste, at disse stigninger kunne medføre, at institutionerne fik en uønsket skæv social sammensætning, fordi kun børn af forældre med høje dobbeltindkomster eller børn fra lavindkomstfamilier (f.eks. enlige mødre), der kunne få hel eller delvis friplads, ville have råd til at gå i foreningens institutioner.¹⁸⁰

Nedskæringerne i 1975 gav vanskeligheder i institutionerne flere år fremefter. Nogle steder var personalet blevet så knebent, at det voldte vanskelighed at dække åbningstiden, f.eks. på grund af afspadsering af de forskudte arbejdstider. Trods de økonomiske konsekvenser for forældrebetalingen arbejdede bestyrelsen i Caspersens sidste formandstid på at få gennemført en ændret personalenormering, der bedre svarede til personalets og forældrenes ønsker. Det lykkedes i forbindelse med budgetlægningen for 1978. Tildelingen af timer til foreningens normerede personale steg til 2.521 timer mod 2.483 før 1975-reduktionerne. Omvendt var timerne til det øvrige personale (ikke-uddannede medhjælpere, køkkenpersonale, rengøring og pedelhjælp) blevet skåret ned med 145 timer. Til grund for denne ændring lå nok, at foreningen mente at kunne få en større pædagogisk effekt ved uddannede pædagoger for omtrent den samme lønsum, da medhjælpernes løn var steget så stærkt. I alt var der på dette tidspunkt i

foreningens institutioner beskæftiget 83 pædagoger, 43 ikke-uddannede medhjælpere og 27 fra gruppen øvrigt personale.¹⁸¹

Børnehavepædagogerne følte, at de var blevet en underbetalt gruppe og kæmpede for at forbedre lønnen. De henviste i 1979 bl.a. til, at deres begyndelsesløn var 35,10 kr. i timen og efter tolv års forløb en slutløn på 40,08 kr., mens en faglært arbejder gennemsnitlig fik 43,44 kr. og en ufaglært kvinde 35,23 kr. De krævede derfor højere løn for jobbet, som alle var enige om at opfatte som ansvarsfuldt. Pædagogernes faglige organisation BUPL og medhjælpernes organisation PMF holdt i den anledning fagligt møde den 15. og den 29. marts 1979.¹⁸²

De danske Børneinstitutioner sagde, at de sympatiserede med pædagogerne et langt stykke ad vejen, men man kunne ikke godkende aktionsformen. Den nye formand, advokat Ole Vogensen, udtalte om aktionen, at der var forskel på ikke at kunne komme med den daglige bus og ikke at få sit barn i børnehave. Området her var langt mere følsomt. Han manede til besindighed og advarede om, at der kunne gå skår i tilliden mellem forældre og pædagoger.¹⁸³ Bestyrelsen bad forældrene om selv at passe børnene i børnehaverne, og 7 af de 17 institutioner holdt åben, hvilket PUBL fandt var at falde pædagogerne i ryggen.¹⁸⁴

Bestyrelsen havde i et vist omfang samme syn på opnormeringer som pædagogerne og dannede en samarbejdsgruppe med dem om spørgsmålet. I maj måned 1979 opnåede man enighed om et forslag til en fælles grundnormering for daginstitutionerne i Aabenraa, så de kunne få samme serviceniveau. Forhandlingsresultatet blev positivt modtaget i Socialudvalget, selv om det betød en udgiftsforøgelse. Senere bad Socialudvalget dog om, at udvidelsen af sparehensyn måtte blive delt over to regnskabsår, så det endelige resultat med ensartet grundnormering først skulle foreligge i regnskabsåret 1981.¹⁸⁵

Foreningen accepterede dette og den ensartede grundnormering indførtes i 12 institutioner, mens den i de resterende 8 institutioner blev udskudt til året 1981. Men politikerne løb fra løftet om at gennemføre grundnormeringen for de sidste institutioner.¹⁸⁶ Tilliden til Socialudvalget fik ved denne lejlighed et meget kraftigt skår.

Støttepædagogbetalingen

I 1978 var der ved børnehaverne i Aabenraa kommune tilknyttet 11 såkaldte støttepædagoger til at tage sig af børn med psykiske eller fysiske handicaps. Det var lettere handicappede børn, der var indskrevet i børnehaverne for at blive stimulerede til at kunne klare sig nogenlunde på raske børns niveau.¹⁸⁷ Den første lokale aftale i landet om støttepædagogernes arbejdsforhold blev indgået i Aabenraa i december samme år.¹⁸⁸

Staten havde imidlertid bestemt, at den hidtidige statslige særforborg i 1980 skulle udlægges til de instanser, der havde ansvaret for den ikke-handicappede

befolkning, dvs. for børn i førskolealderen til daginstitutionerne.¹⁸⁹ Det betød, at også de mere handicappede børn skulle integreres i institutionerne. Foreningen tilsluttede sig BUPLs retningslinjer for modtagelsen af disse børn, som sagde, at et handicappet barn talte pladmæssigt og normeringsmæssigt for tre børn, for at man kunne øge indsatsen overfor normalgruppen, hvis integrationen skulle lykkes. Der måtte heller ikke være mere end højst 10% handicappede børn i en daginstitution.¹⁹⁰ Et af foreningens fritidshjem klagede i 1980 over, at det følte sig misbrugt som et behandlingshjem, fordi der nu var 13 børn med problemer og indtil flere støttepædagoger.¹⁹¹

De danske Børneinstitutioner medvirkede ved kommunens behandling af støttepædagog-sagerne i et særligt visitationsudvalg under Socialudvalget, men man ville ikke selv visitere børnene til institutioner.¹⁹² Det der i begyndelsen af 1980erne vakte stor bestyrtelse både i foreningen og ude blandt forældrene var imidlertid kravet om, at udgifterne til støttepædagoger skulle være en del af institutionens normale budget. Det begyndte som et sparekrav fra den socialdemokratiske regering i 1980. Da det kom som krav fra Aabenraa kommune i 1981, svarede foreningen, at man ikke var indstillet på at ansætte støttepædagoger, såfremt det skulle belaste forældrebetalingen.¹⁹³ Forældrebetalingen var høj nok i forvejen, og det blev et par år senere beregnet, at det ellers ville give yderligere takststigninger på 30-35 kr. per barn.¹⁹⁴

Socialudvalgsformanden Georg Johannsen og flertallet i socialudvalget mente derimod nok, at ansøgninger om støttepædagog til støttekrævende børn var en form for maskeret opnormering fra de enkelte institutioners side. For De danske Børneinstitutioner var afvisningen af Socialudvalgets krav helt principiel. Mer-udgifter til støttekrævende børn var efter foreningens mening en egentlig social udgift, der skulle dækkes af et bredt befolkningsgrundlag via skatteopkrævningen og ikke af forældrene i den daginstitution, hvor der tilfældigvis var et støttekrævende barn.¹⁹⁵

I november 1984 kom spørgsmålet om at lægge støttepædagogudgiften oven i forældrebetalingen op i byrådet. Venstremanden Mogens Boesgaard udtalte da, at de borgerlige ikke på noget tidspunkt havde haft til hensigt at gøre det. Derefter var spørgsmålet ikke længere aktuelt.¹⁹⁶

Inddragelsen af Løjt området under foreningen

Foreningens arbejdsområde havde hidtil svaret til den gamle Aabenraa købstad, men i slutningen af 1970erne udvidedes feltet til at omfatte Løjt sogn. I oktober 1977 behandlede foreningen spørgsmålet om at optage den selvejende institution Løjt Kirkeby danske Børnegruppe i foreningen. Den var blevet oprettet i 1946 og antallet af børn havde været støt stigende gennem årene. Den var normeret til 60 børn, men man stod med en betydelig venteliste. Den formelle optagelse af Løjt Kirkeby danske Børnegruppe som foreningens 18. institution skete den 1. april

Løjt Kirkeby Danske Børnegruppe og Fritidshjem.

Børnegruppen Skolegade Løjt Kirkeby (i dag kaldet Børnegruppen Regnbuen).

1978, og børnehavens hidtidige formand Per Borup Andersen blev på generalforsamlingen umiddelbart efter indvalgt i storforeningens bestyrelse.¹⁹⁷

Der var et stærkt ønske i Løjt området om at få en ny børnehave og en behovsanalyse viste, at der i løbet af få år ville blive brug for 53 nye børnehavesteder. Efter nogen diskussion blev man enig om at den skulle placeres midt i byen ved brandstationen.¹⁹⁸ Efter halvandet års forløb blev den utraditionelt byggede børnehave taget i brug den 1. maj 1980. Den var normeret til 52 børn og fik Birgit Ibsen Jensen, der kom fra Strandgårdens børnehave, som ny leder.¹⁹⁹

Børnehaveklasseordning og Nyløkke fritidshjem

De første børnehaveklasser blev oprettet ved Rugkobbelskolen og skolen på Høje Kolstrup efter sommerferien 1979. De hørte ind under kommunens Undervisnings- og kulturudvalg og vedkom i sig selv ikke De danske Børneinstitutioner. Men det gjorde spørgsmålet, hvor børnene skulle passes efter timerne i skolen, – om de skulle tilbage i børnehaverne eller om der skulle etableres pasningsmuligheder på eller ved skolerne.²⁰⁰

I foreningens bestyrelse drøftede man problemet, og efter dens mening gjaldt det om at blive mest muligt inddraget i beslutningerne og at opnå en samlet løsning, hvor også hensynet til foreningens fritidshjem blev tilgodeset.²⁰¹ Det viste sig dog, at der kun var behov for en pasningsordning på Høje Kolstrup, og den blev midlertidigt integreret i Agoraens Børnegård.²⁰²

Nogen god ordning var det ikke, for der var også en ophobning af børn på ventelisten til fritidshjemspladser i området. Lederen af Agoraens børnegård sagde, at det var afgørende, at der blev etableret et fritidshjem til at dække behovet. Socialudvalget bad foreningen om at administrere et fritidshjem til 40 børn, men der var ikke økonomiske ressourcer til at bygge et. Foreningen ville på sin side ikke fortsætte den midlertidige pasningsordning i Børnegården længere end til den 31. juli 1980, som det oprindeligt var aftalt.²⁰³

Resultatet blev, at foreningen bøjede sig for Socialudvalgets forslag om at etablere et nyt fritidshjem i et hjørne af Agoraen på første sal, hvilket var en midlertidig nødløsning af samme art som indretningen af Damms Teglgårds børnehave. Der kunne være 40 børn i den nye institution, som skulle have sin egen ledelse.²⁰⁴ Kritiske røster sagde, at det ville gøre Agoraen til en børneghetto, når der skulle være op til 200 børn samtidig i bygningen. Agoraens brugerudvalg havde over for Socialudvalget protesteret imod at man inddrog yderligere plads i dette medborgerhus til institutioner, og foreslået, at man i stedet oprettede fritidshjemmet ved fjernvarmecentralen 900 m længere væk.²⁰⁵ Men det var økonomien ikke til. Det nye fritidshjem på afsatsen i Agoraen blev indrettet i løbet af sommeren 1980 og stod færdig den 11. august. Knap så strygende gik det med personaleforholdene, for planlægningen af børnearbejdet måtte også foregå under stærkt tidspres og da der kom en ny leder til et halvt

år senere, sagde samtlige medarbejdere op.²⁰⁶ Den ny institution fik navnet Nyløkke 2 og var De danske Børneinstitutioners 19.²⁰⁷

På generalforsamlingen i 1980 sagde Ole Vogensen, at man umiddelbart skulle tro, at børnehaveklasser betød, at daginstitutionerne blev frigjort for børn i 6 års alderen. Men det havde vist sig, at de svagt udbyggede pasningsordninger betød, at forældrene ønskede at bevare deres daginstitutionspladser. Pasningsordninger skabte desuden et øget behov inden for fritidshjemssektoren, fordi børn i pasningsordningen fik fortrinsadgang til fritidshjemmene.²⁰⁸

Da børnehaveklasseordningen i 1982 kom til at omfatte de andre skoler, deltog foreningen i forhandlinger med Socialudvalget, der syntes indstillet på at oprette et fritidshjem til 40 børn ved Brundlund, til 20 børn ved Skolegade i Løjt og i børnehaven Rugkobbelt til 20 børn.²⁰⁹ Kort tid efter kunne formanden Mogens Hegnsvad melde tilbage til bestyrelsen, at den principielle holdning var den samme, men af økonomiske grunde var Socialudvalget nu slået ind på klubtanken. Ved Brundlundskolen skulle man nok regne med, at der kom en klub. Socialforvaltningen fortalte foreningen, at der ikke var mere »at hente« for den. Alligevel fortsatte man fra foreningen med at søge efter andre, billige løsninger, så man kunne undgå konkurrencen fra klubberne.²¹⁰

De seneste år: Økonomiske nedskæringer og ændringer i institutionsstrukturen

På generalforsamlingen i 1982 var hovedemnet i formandens beretning, at følgerne af den ændrede befolkningsstruktur nu slog ind over foreningen. I modsætning til året før var der ikke nogen venteliste længere. Tværtimod viste de kommunale prognoser, at der ville være et faldende behov for daginstitutionspladser svarende til to 52 børns børnehaver i den første tid.

Foreningen havde derfor i det forløbne år haft en arbejdsgruppe til at undersøge institutionernes ønsker og muligheder i forhold til de ændrede behov.²¹¹ Gruppen pegede bl.a. på, at der burde ske en forøgelse af dækningsprocenten på fritidshjem fra 10 til 20%. Denne type institutioner eller aldersintegrerede institutioner var der nemlig brug for.²¹² Andre var der måske mindre brug for, men foreningens politik var at bevare institutionerne. Indskrivningen af børn kunne hurtigt ændre sig, og så var der behov for institutionerne, men måske som andre typer. Man prøvede at overbevise de kommunale politikere om, at der var store besparelser for Aabenraa kommune ved en ændring af strukturen.²¹³ I alle årene valgte foreningen forhandlingens vej, ikke de korslagte arme, over for Aabenraa kommune, selv om situationerne kunne synes umådeligt frustrerende.

Kommunen havde draget sine egne konklusioner af prognoserne, og i den sociale udbygningsplan for årene 1982–84 blev nævnt, at Persillegades børnehave skulle nedlægges med udgangen af 1982, fordi man kunne dække behovet for småbørnspladser med den kommunale dagpleje og fordi køkkenfaciliteterne i

Nyløkke fritidshjem, beliggende på 1. salen i Agoraen.

denne institution ikke var gode. I maj måned 1982 sendte kommunen en opsigelse af driftsoverenskomsten med denne børnehave til foreningen, så den ophørte med at eksistere med udgangen af året.²¹⁴ I forbifarten skal nævnes, at denne situation med afskedigelse af alle ansatte i en institution betød, at foreningen begyndte at arbejde med spørgsmålet om en tryghedsaftale for personalet.

Foreningens nye markante formand Mogens Hegnsvad sagde om nedlæggelsen af Persillegade børnehaven, at den kom til at stå som et vadested for foreningens samarbejde med kommunen. Den barske sandhed om kommunens beslutning var efter hans mening, at ingen i Socialudvalget eller Socialforvaltningen nogensinde havde informeret foreningen om, hvad der var i gære, og langt mindre spurgt om foreningens mening.

Efter Hegnsvads mening kunne foreningen i denne situation vælge mellem en defensiv strategi og en offensiv strategi over for Socialudvalget. Den defensive bestod i at sætte sig på bagbenene mod nedlæggelserne, mens den offensive drejede sig om at medvirke og få noget andet i stedet.

Det var rigtigt, når kommunen pegede på, at der var tendens til overskud af børnehavepladser i midtbyen og at der ikke var behov for halvdagspladser, men kommunen glemte at nævne, at der var behov for pladser andetsteds. Efter Hegnsvads mening var der ikke fra socialudvalgets side noget ønske om et kompromis og midt i juni fejede udvalget den hidtidige forhandlingsskitse af bordet og erstattede den gennemtænkte plan for en bedre daginstitutionspolitik

med en klubløsning for børnehaveklassebørnene og rene besparelser ved nedlæggelse af Gl. Kongevejs børnehaven og 18 pladser i Rugkobbøl børnehaven.²¹⁵ I marts 1983 meddelte kommunen, at driftsoverenskomsten med Gl. Kongevejs børnehaven skulle opsiges med udgangen af året, så også den ophørte med sin funktion. Driftsoverenskomsten med Rugkobbøl børnehaven blev erstattet med en anden, hvor børnetallet var sat ned fra 67 til 49.²¹⁶

Det var bestyrelsens opfattelse fra forhandlingerne med Socialudvalget, at også magistraten var meget negativt stemt over for daginstitutionsområdet. Holdningen var så vidt foreningen vidste, at den kommunale dagpleje var billigere og derfor burde favoriseres. Endvidere at forbruget af børnehavepladser i kommunen var for højt og at der var for mange tomme pladser, og at det var billigere at nedlægge hele institutioner end pladser i flere institutioner.²¹⁷

Det var i denne vanskelige situation vigtigt, at foreningen ikke smed det hele fra sig, men forhandlede sig frem til løsninger. I stedet for socialudvalgets forslag om at nedlægge Strandgårdens børnehaven valgte foreningen at reducere med de krævede 30 pladser i tre institutioner. Man koncentrerede sig i 1983 om at få skabt pladser for børnehaveklassebørn og skolebørn i form af aldersintegrerede institutioner i Rugkobbøl og Løjt. Men voldsomme var beskæringerne, og i 1984 stod man med 900 pladser. Det var 214 pladser færre end i 1982 og svarede til en 20% reduktion.

Man valgte at indgå forlig med Socialudvalget, men på generalforsamlingen 1984 sagde Hegnsvad, at det måtte stå helt klart, at man ikke accepterede yderligere nedsættelse af antallet af pladser. Pladsantallet skulle svare til behovet, men nedsættelser skulle ikke ske ud fra andre hensyn. Det positive var til gengæld, at man i ly af aftalen kunne administrere strukturændringer, og derved kom den integrerede institutionstype og fritidshjemsinstitutionen til at stå stærkere. Og de anslag der havde været fra politisk side imod 2-års pladserne havde man kunnet afværge.²¹⁸

Et lyspunkt var, at den mindre efterspørgsel i midtbyen og det tilsvarende større pres på børnehavepladser på Høje Kolstrup førte til, at man fik lov til at flytte Strandgårdens børnehaven derop. Den skulle have 44 normerede pladser, svarende til 40 børn, nemlig 34 3-6 årige og seks 2-årige.²¹⁹ Det var ikke en kapacitetsudvidelse, men kun en flytning. Børnehaven skulle have 28 børn fra Strandgården, mens resten blev reduceret i Nygades børnehaven.²²⁰ Som så ofte før blev der nedsat et byggeudvalg i foreningen. Det overvejede en overgang at placere den nye institution ved Lergård, men udarbejdelsen af en lokalplan for området ville forsinke opførelsen med 7-8 måneder, og derfor blev den nye børnehaven af foreningen placeret i nærheden af Agoraen.²²¹ I december 1985 flyttede Strandgårdens børnehaven så ind i den særpræget udseende børnehaven, der mindede om en flagermus og fik navn derefter.²²²

I Løjt var der en lang venteliste og en meget aktiv ventelistegruppe. Da der i 1985 blev mulighed for at købe en stor etplansvilla på Vesterballevej i Løjt Kirkeby, indrettede man den til en integreret institution for 30 børn i alderen 3-10 år. Der blev dog i 1986 dryppet noget malurt i bægret over de to nyeste

Børnehaven Flagermusen, opført på Høje Kolstrup i 1985.

institutioner, da et nyt Socialudvalg med borgerligt flertal trådte til i 1986. Det bestemte, at der i de to senest tilkomne institutioner skulle ske 10% merindskrivning af børn uden øget personale. Foreningen var meget imod denne beslutning, da de to institutioner i forvejen var lavt normeret og der dermed ville skabes et skel mellem dem og de øvrige institutioners normeringer. Der var en stærk forældreopbakning bag foreningens synspunkt, idet der indkom ikke mindre end 534 underskrifter til borgmester Jens Terp-Nielsen i protest mod merindskrivningen.²²³

Der var i 1980erne stor efterspørgsel efter pasningsmulighed til spædbørnene, både ved kommunal dagpleje og efter vuggestuepladser. Og trods forøgelse af pladserne i dagplejen kunne behovet ikke dækkes. Dagplejen var kommet i ganske faste rammer og Socialudvalget anså den ikke længere for mere fleksibel eller væsentligt billigere end en vuggestue. Da Socialudvalget under Mogens Boesgaards ledelse fremsatte ønsket om en ny vuggestue i den sydlige del af den indre by, nærmere bestemt i Posekærområdet, sagde foreningen ikke nej til at deltage i planlægningen af denne institution, der kom til at stå færdig i 1988. Man mente ganske vist, at en placering af en institution på Høje Kolstrup var mere nødvendig, men man var endnu engang villig til at deltage for at få indflydelse på udviklingen.

Et andet hovedemne i 1980erne var økonomien. I 1982 skete der udover den kraftige beskæring af institutionspladserne også et stort indgreb i institutionernes

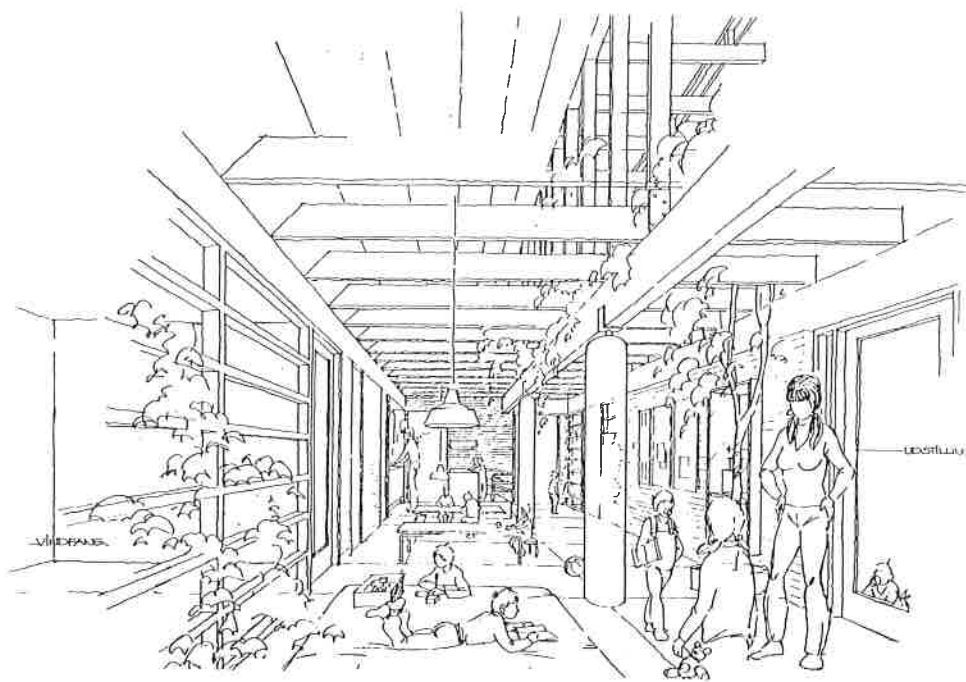
økonomi. Der blev af kommunen skåret 4% i institutionernes bruttoudgifter og herunder 180 personaletimer. Dermed var man tilbage til situationen fra før den halve, nye grundnormering blev gennemført i 1979, altså tilbage til Socialministeriets regler fra 1975 om refusionsberettigede udgifter. Det måtte foreningen acceptere, men efter Mogens Hegnsvads mening var grænsen også dermed nået.²²⁴ Foreningen søgte at opretholde den pædagogiske kvalitet og valgte at administrere nedskæringen ved at bruge flere pædagoger end medhjælpere og iøvrigt ved at lade det gå mest muligt ud over aktivitetskontiene.²²⁵

I de følgende år lå daginstitutionernes regnskaber inden for de lave rammer fra 1975. Institutionernes udgifter løb i hvert fald ikke løbsk, som det ses af at de i 1982 var på ca. 20 mio. kr. og i 1985 på 16,7 mio. kr. regnet i faste priser. Med virkning fra 1. januar 1987 blev de refusionsberettigede maksimumgrænser afløst af bloktilskud fra staten til kommunen. Der blev stillet forskellige krav fra det nye socialudvalgs side om nedskæring i normeringen, selv om ændringen til bloktilskud ikke skulle have nogen negativ økonomisk virkning for kommunen. Kravene gik også på en ændret fordeling af pædagog- og medhjælper timer, så den svarede til 1975-reglerne.

Resultatet af forhandlingerne blev imidlertid en rammeaftale, som byrådet vedtog med et bredt flertal i december 1986. Aftalen svarede til forholdene på skoleområdet og angav et normtal per barn i forskellige institutioner. Det skulle give en mere smidig tilpasning af økonomien til skiftende børnetal og ændret

Børnehuset Ludo, indrettet i 1986 på Vesterballevej i Løjt Kirkeby.

Perspektivtegning fra Vuggestuen Fjordløkken, opført i 1988.

alderstruktur, som man indtil da møjsommeligt havde måttet forhandle sig tilrette om. Normeringsniveauet forhøjedes endda en anelse, men samtidig fik medhjælperne flere timer på bekostning af pædagogtimerne. Især fritidshjemmene fik en væsentlig forbedring ved denne lejlighed. Formanden Gunnar Fink fremhævede i sin beretning for året 1986 også, at rammeaftalen, der var aftalt til at gælde indtil 1989, havde givet sikkerhed for at normeringsniveauet kunne fastholdes indtil dette tidspunkt. Denne sikkerhed mod indgreb havde De danske Børneinstitutioner ikke haft længe, og den var meget kærkommen.²²⁶

Nogle tværsnit

Foreningens administration

Gradvist forandrede foreningens ledelse og administration sig. Da foreningen Den danske Folkebørnehave dannedes i november 1938, havde næppe nogen forestillet sig, at den i løbet af 50 år skulle blive til et stort administrationsapparat for næsten alle kommunens danske institutioner. Som det var naturligt for en lille forening i 1938, der blot drev en børnehave, så varetog formanden, amtsfuldmægtig Caspersen, selv al korrespondance. Der blev skrevet utallige breve med gennemslag til Overinspektionen for Børneforsorgen, til kommunen, til medarbejdere, til private osv.

Foreningens regnskab blev ført af kassereren, overassistent H. Heydenreich, i samarbejde med børnehavederen, som blot førte en kassebog. Som revisor fungerede frem til 1947 direktør Anthon Bundgaard, derefter valgtes i alle de følgende år firmaet Sønderjyllands Revisionskontor. Det var også nødvendigt, for regnskabsførelsen blev stadig mere kompliceret på grund af det stigende antal institutioner, ændrede lønregler, refusion fra Socialministeriet, fra Aabenraa kommune osv.

Da Heydenreich trak sig tilbage på generalforsamlingen i maj 1947, – og døde kort efter i juli 1947, blev lærer M. G. Rasmussen valgt til kasserer. På dette tidspunkt mangedobledes arbejdet på grund af overtagelsen af de kommunale asyler, oprettelsen af fritidshjemmet og børnehaven på Tøndervej. Arbejdet var ikke kun omfattende, men også enerverende på grund af stadig pengemangel, som den nye kasserer enkelte gange (som påtalt af revisionen) dækkede ind med egne midler.²²⁷ Der var i april 1947 blevet fastsat et årligt honorar til kassereren på 1200 kr. Dette øgedes i 1950 og senere med et tillæg svarende til statens honorarer.²²⁸ Det forekommer meget rimeligt, for der var næppe mange af de månedlige møder, hvor der ikke blev besluttet anskaffelser, ansættelser eller andet med økonomiske konsekvenser for institutionerne.

Foreningen havde længe ikke noget selvstændigt regnskab. Efter en gennemgang af Strandgårdens regnskab 1951–52 skrev Overinspektionen til Caspersen som formand, at man havde bemærket, at der deri var afholdt annonceudgifter på 14,75 kr vedrørende en generalforsamling i De danske Børneinstitutioner, og at denne udgift ikke kunne anerkendes som tilskudsberettiget driftsudgift. Bestyrelsen svarede Overinspektionen, at foreningen jo var den, der drev samtlige børnehaver i byen. Man modtog ikke noget administrationsvederlag fra de enkelte institutioner, – det var omvendt, hver af disse fik en andel af foreningens medlemskontingent. Afholdelsen af generalforsamlingen gik på skift i institutio-

*Foreningens stifter og mangeårige formand,
J. P. Caspersen,
fotograferet i 1978.*

nerne. Man mente derfor det var med rette, at børnehaven var blevet debiteret for udgiften til foreningens generalforsamling.²²⁹

Denne tilstand ændredes fra den 1. april 1955, hvor foreningen anlagde et særligt regnskab for foreningen, omfattende de egentlige foreningsudgifter og – indtægter, og pålagde i stedet de enkelte institutioner en administrationsandel til dækning af fællesudgifterne. Anledningen var en anden irriterende lille antegnelse fra Overinspektionen i København til regnskabet for 1948, hvor man havde markeret 10-årsjubilæet for foreningen med en udstilling på Folkehjem og i den anledning serveret en flaske sherry, som børnehaven var blevet debiteret for.

Beslutningen i 1955 blev truffet efter at formanden havde redegjort for den økonomiske retningslinje de første 17 år i foreningens historie. Det var også en omvæltning i økonomien. Medlemskontingentet gik nu til foreningen, ligesom administrationsbidragene fra børnehaver og fritidshjem, der i første omgang var på 2 kr per normeret barn. Bestyrelsen kunne så selv afholde udgifter til annoncer og egentlige foreningsudgifter af disse penge, uden at revisionen i København kunne blande sig deri. En særlig indtægtskilde fik foreningen senere, da man skulle opføre sine egne institutioner, idet man blev enige med Aabenraa Andelsboligforening og Arbejderbo om at dele administrationen af byggeriet og *vederlaget* herfor, da alle de forberedende forhandlinger blev varetaget af foreningens bestyrelse. Det samme skete ved byggeriet af børnehaveseminariet, fordi der var et personsammenfald i ledelsen. Da Caspersen fratrådte i 1978 som formand, var det med tilfredshed, han kunne konstatere, at foreningen nu havde en stor formue, herunder Naldtang-lejren, som var skabt af disse indtægter og renter gennem 22 år. Det havde været af uvurderlig betydning, at foreningen ved opførelsen af sine egne institutioner havde kunnet tilvejebringe den nødvendige egenkapital dertil uden at skulle søge andre derom.²³⁰

I december 1967 døde overlærer M. G. Rasmussen, foreningens kasserer i tyve år. Det var nok ikke muligt at finde en anden inden for bestyrelsen til at overtage det store regnskabsarbejde. I stedet konstituerede bestyrelsen som kasserer for nogle måneder overassistent Johannes Schäfer, der var ansat ved Aabenraa amts skolefond, hvorfra Caspersen kendte ham.²³¹ Det gav stødet til den varige ordning, at et bestyrelsesmedlem, – i første omgang det mangeårige medlem Karsten Gade, blev kasserer for foreningen i henhold til vedtægterne, mens en anden uden for bestyrelsen udførte det omfattende arbejde. Det blev Johannes Schäfer igen, der med assistance af sin hustru i sin fritid fungerede som forretningsfører.²³² Arbejdet var dog for stort, og da han fratrådte, antog foreningen en fuldtids forretningsfører. Af 12 ansøgere valgte man den 16. november 1970 Orla Jensen, der fik kontor i Nygade 41, hvor børnehaveseminariet tidligere havde holdt til.²³³ Orla Jensen afløstes den 1. juni 1976 af Kaj Tjørnelund, der selv fik Povl Kylling Petersen som efterfølger i 1982.²³⁴ Til at udføre de mange praktiske opgaver for samtlige institutioner ansatte bestyrelsen fra den 1. april 1972 en pedel, Erik Blenner.²³⁵ Med forretningsførerne og deres medarbejdere havde foreningen begyndt et nyt afsnit af sin historie, hvor man inden for rammerne af en forældre-styret forening også var en professionel organisation til at drive daginstitutionerne i kommunen.

Formanden for foreningen havde dermed heller ikke længere den afgørende betydning for arbejdet i De danske Børneinstitutioner. Da amtskontorchef J. P.

Borgmester Camma Larsen-Ledet takker Caspersen for 40 års arbejde, t.h. ses fru Carla Caspersen.

Børnenes farvel til den mangeårige formand.

Caspersen nedlagde sit formandshverv i 1978 efter 40 års forløb, var det en epoke, der sluttede, og foreningen udnævnte ham til sit eneste æresmedlem.²³⁶ De næste formænd afløste hinanden med ganske få års mellemrum. Advokat Ole Vogensen, der havde været medlem af bestyrelsen i adskillige år, afløste Caspersen, men standsede selv som formand i 1982.²³⁷ Han afløstes af Mogens Hegnsvad, der fortsatte i 2 år frem til 1984. De næste formænd var Gunnar Fink, Poul Andersen og Torben Laursen. Da foreningen i disse år stod i stadige og vanskelige forhandlinger med kommunen, ville en større kontinuitet måske nok have været en styrke for den.

Aabenraa kommune førte tilsyn med foreningens virksomhed. Oprindeligt var det i form af tilsynsførende med de enkelte børnehaver. I 1954 beskikkede byrådet således den konservative fru Hammerich til Nygade og Gl. Kongevej børnehaver, socialdemokraten Camma Larsen-Ledet til Standgården og Forstalle, fru Danholt til fritidshjemmet, – og byrådsmedlem for Slesvigsk Parti Max Clausen for børnehaverne Rugkobbøl og Tøndervej. Valget af en tysksindet til de to sidstnævnte børnehaver vakte nok nogen bestyrtelse i foreningen.²³⁸ Fra 1959 ændrede byrådet sit forhold til foreningen på den måde, at byrådet istedet udpegede et medlem til at deltage i bestyrelsesarbejdet. Det blev først socialdemokraten Erna Flade, der før havde siddet i foreningens bestyrelse, men da hun døde kort efter, blev Georg Johannsen byrådets repræsentant.²³⁹

Selv om foreningen havde opnået en smuk opbakning ved oprettelsen i 1938,

Ole Vogensen, formand 1978–1982.

Mogens Hegnsvad, formand 1982–1984.

Gunnar Fink, formand 1984–1987.

Paul Andersen, formand 1987–1988.

Torben Laursen, formand 1988–

Ingeborg Bruhn, næstformand 1965–1987.

knæb det med den fortsatte medlemstilslutning. Til generalforsamlingen i Forstalle børnehaven i maj 1942 var der kun mødt 2 forældre udover bestyrelsen og pressen.²⁴⁰ Der var heller ikke mange medlemmer til stede ved generalforsamlingerne i efterkrigsårene, da foreningens eksistens ikke længere var et nødvendigt led i den nationale kamp, men hvor dens formål i stedet var drejet ind på at skaffe tilstrækkelig dækning af gode børneinstitutioner i Aabenraa. Fru Mathea Iversen foreslog derfor på generalforsamlingen i 1961, at man udover de faste dagsordenspunkter også fik et foredrag eller andet, som kunne trække forældre og medlemmer til generalforsamlingerne.²⁴¹ Det havde man i øvrigt haft forholdsvist tidligt i foreningens historie. Året efter bad formanden de tilstedeværende om at agitere for medlemsfremgang. Foreningen vedtog at overlade et antal nummererede medlemskort a 2 kr til børnehavede, der ved udlevering skulle føre lister over de nyhvervede medlemmer.²⁴² Men det er nok tvivlsomt, hvor meget det hjalp. Først i foreningens senere år blev tilslutningen til generalforsamlinger og forældrevalgsmøder god.

Enhver dansk borger i Aabenraa kunne blive medlem af foreningen, undtagen de ansatte i foreningen. De havde dog adgang til generalforsamlingen. På generalforsamlingen 1966 foreslog lederen af Forstalle børnehaven, Inge Maegaard, at lederne og medarbejderne også skulle kunne være medlem af foreningen, men uden at være valgbare til bestyrelsen.²⁴³ Men dette forslag synes ikke at være blevet gennemført før langt senere.

Da der i 1949 oprettedes lokalbestyrelser i foreningen, blev forældrene også inddraget i arbejdet. De havde dog langtfra den afgørende indflydelse. Af foreningens bestyrelse udpegedes to medlemmer til de »stedlige udvalg« som lokalbestyrelserne også kaldtes, hvorefter de skulle sidde i bestyrelsen og særligt varetage dens anliggender. Forældrerepræsentanterne havde nok mest en rådgivende indflydelse, men igennem dem kom bestyrelsen i kontakt med brede kredse af forældre og lærte ad den vej emner som nye bestyrelsesmedlemmer at kende.

Efter 1968-bevægelserne bredte der sig krav om en mere dybtgående demokratisering af samfundsinstitutionerne. Dette krav nåede også De danske Børneinstitutioner. På generalforsamlingen 1970 blev der fremsat forslag om, at den enkelte børnehaven skulle ledes af en person fra bestyrelsen og to valgt af forældrene, – altså det modsatte af den hidtidige ordning. Bestyrelsen blev opfordret til at tage spørgsmålet op. Bestyrelsen konstaterede, at forslaget var i overensstemmelse med Socialministeriets netop udsendte cirkulære af 20. marts 1970 om forældreindflydelse.²⁴⁴

På generalforsamlingen i maj 1972 blev de nye bestemmelser indføjet i vedtægterne, hvorefter 2 af bestyrelsens medlemmer fremover skulle vælges af og blandt forældrene på et forældremøde. For hver enkelt institution blev der fortsat nedsat et såkaldt stedligt udvalg, men som nu kom til at bestå af et medlem af bestyrelsen og to medlemmer valgt af og blandt forældrene. Bestyrelsen udarbejdede en instruks, som formulerede, hvilke opgaver de stedlige udvalg skulle have i samarbejde med institutionens pædagogiske medarbejdere. Det drejede sig om: drøftelse og fremsættelse af institutionens budgetforslag, udtaleret om ansøgninger til

normerede stillinger, drøftelse af retningslinjer for det pædagogiske arbejde, drøftelse af planer for ombygning, at sørge for institutionens vedligeholdelse, og at sørge for forældremøderne.²⁴⁵

Da Ole Vogensen trådte til som ny formand i 1978, udtrykte han som sin opfattelse, at så mange og så omfattende beslutninger skulle lægges hos lokalbestyrelsen.²⁴⁶ Bestyrelsen blev med det stadig større antal institutioner, der var repræsenteret, et meget tungt organ. For at forbedre arbejdsgangen blev der i juni 1978 oprettet et forretningsudvalg.²⁴⁷

Hvem brugte daginstitutionerne?

Igennem hele foreningens historie dukkede spørgsmålet om, hvilke samfundsgrupper der brugte dens institutioner, op med jævne mellemrum. Der var i 1940'erne forskel på børnehaverne Forstalle og Gl. Kongevej, hvor den førstnævnte havde en overvægt af børn fra hjem, der lå under sygekassegrænsen. Det var ikke tilfældet for den sidste.²⁴⁸

I midten af 1960'erne var der en del debat om spørgsmålet, så Caspersen følte, at spørgsmålet skulle nævnes på generalforsamlingen i 1967. Efter en undersøgelse af forholdene konstaterede han overrasket, at der i Aabenraa var ikke mindre end 73,7% der kom fra hjem, hvor moderen enten var enlig eller begge forældre arbejdede ude. 25% af børnene boede sammen med en enlig forælder. I fritidshjemmet var det endda 100% af børnene, der kom fra hjem, hvor moderen var enlig eller begge forældre arbejdede ude. Forklaringen på at det sociale (pasningsmæssige) behov spillede så markant en rolle, forklarede han med, at når flere børn konkurrerede om det begrænsede antal institutionspladser, måtte man tage hensyn til dem, for hvem pladsen var en forudsætning for, at de kunne påtage sig et arbejde uden for hjemmet.²⁴⁹ Tallene viser nok, at det pasningsmæssige behov var det primære for forældrene, men man kan ikke modsætningsvis af tallene udlede, at forældrene var uinteresserede i den pædagogiske side af daginstitutionsopholdet.

Foreningens ønske var, at daginstitutionerne skulle dække alle samfundsgrupperes behov. Caspersen gav i 1975 udtryk for bekymring over udviklingen, fordi de udmærkede fripladsgrænser, man havde fået i 1971 ikke var blevet pristalsreguleret sidenhen, hvorimod der var sket en priseksplosion. Familier med jævne familieindtægter ville miste deres fripladser og det kunne føre til en ændring af hele børnehaveklientellet. Han frygtede, at børnene så fortrinsvis ville komme fra de lavindkomstfamilier, der endnu kunne opfylde de forældede fripladsregler, og derudover fra hjem med en sådan økonomisk ydeevne, at betalingen ikke spillede nogen afgørende rolle eller hvor man uanset prisen måtte betale, hvad der forlangtes.

Foreningen havde i den anledning foretaget en social undersøgelse af forældrene til børnene i foreningens institutioner. En løselig gennemgang viste, at

langt den største del af samtlige 695 børn havde forældre, der hørte til LO-gruppen. Der var så godt som ingen større erhvervsdrivende, der sendte deres børn i daginstitution. Der havde været en del omtale af akademiker- og lærerbørn. Undersøgelsen viste, at kun 38 børn (5,5%) var fra akademikerhjem og 47 (6,8%) fra lærerfamilier, hvor begge arbejdede ude. Endelig var der 10 børn af studerende. Det var også tankevækkende at se, at kommunens betaling for fripladser udgjorde 30% af daginstitutionernes egne indtægter, mens forældrenes egen betaling udgjorde 67%. I 1975 blev der altså givet fripladser til lidt under en trediedel af børnene.

Caspersen refererede forholdene i to institutioner. Den første havde oplysninger om 32 børn, hvoraf de 7 kom fra hjem med en enlig mor, 19 fra hjem, hvor moderen havde udearbejde, og endelig 6 fra hjem, hvor mødrene enten var hjemmegående eller arbejdsløse. Bortset fra tre tilfælde, hvor moderen havde videregående uddannelse, arbejdede resten af mødrene med almindeligt kontorarbejde, som hjemmehjælper, med rengøring, som ekspeditrice eller på fabrik. Det forholdt sig på samme måde med fædrenes erhverv. 10 børn havde friplads.

I den anden institution med 55 børn svarede billedet dertil. Der var 10 børn af enlig mor (eller far), 37 kom fra hjem, hvor moderen havde udearbejde eller arbejdede i mandens virksomhed, og 8 kom fra hjem, hvor moderen var hjemmegående. Bortset fra seks mødre med videregående uddannelse arbejdede samtlige øvrige på samme måde som i den første institution. Her havde 16 børn hel og 2 delvis friplads.

Der var kort tid forinden blevet offentliggjort en undersøgelse, der viste, at børn i daginstitutioner enten kom fra den øverste del af middelklassen eller overklassen på den ene side og på den anden side fra hjem med så ringe indtægt, at der stadig kunne opnås friplads. Det var den situation, Caspersen frygtede ville indtræffe. I Aabenraa kom stadig langt den største del af børnene fra hjem, hvor moderen var med til at bidrage til livets opretholdelse og samtidig udfyldte en nødvendig funktion på arbejdsmarkedet, konkluderede han. Det var helt urealistisk at forestille sig byens arbejdspladser i butikker, på kontor, ved rengøring, på fabrikker osv. ryddet for kvindelig arbejdskraft for at »mor kan blive hjemme«. Til kritikerne af daginstitutionerne sagde Caspersen, at disse altså var et nødvendigt led i samfundet, og så måtte man acceptere at opholdet der skulle være så positivt og værdifuldt for børnene som muligt, hvilket ville sige at personaledækningen ikke måtte beskæres så stærkt, at det gik ud over det pædagogiske arbejde.²⁵⁰

Forældrebetalingen

Da foreningen begyndte at drive børnehaven i Forstalle, blev der fastsat et normalkontingent på 6 kr. per måned per barn. Formanden kunne dog efter indstilling fra lederen bevilge nedsættelse eller en friplads, når han eller be-

styrelsen skønnede, at forældrene ikke kunne betale beløbet uden at mangle det fornødne til familiens forsørgelse. Som nævnt tidligere svarede kontingentet til køb af 26 kg rugbrød i 1938. De børn, som kommunens børneværnsudvalg henviste til børnehaven, skulle ikke betale mere end det der til enhver tid var fastsat af Overinspektionen.

Da det danske asyl var overfyldt i 1939, vedtog bestyrelsen at man ville optage 10 børn derfra i børnehaven en tid, mod at kommunen betalte »skolepengene« (som det kaldtes) på 6 kr. per barn.²⁵¹ I asylet skulle man kun betale 4 kr.

Børnehaven i Forstalle havde væsentlige lønstigninger under Besættelsen, hvor indkomstniveauet generelt steg, men taksten på de 6 kr. blev fastholdt. Økonomien var naturligvis ikke god, og man prøvede at forbedre den ved en mere effektiv udnyttelse af lokalerne. Der fremkom allerede i 1943 et tilbud til forældrene om kun at skulle betale 2 kr. for børn, der kun gik i børnehaven om eftermiddagen. Det var om formiddagen, at det store pres lå.²⁵² Også senere benyttede foreningen i andre institutioner denne måde at forbedre økonomien på, og halvdagspladser om eftermiddagen var altid de billigste.

Trods øgede udgifter blev forældrebetalingen på 6 kr. fastholdt frem til 1949. Kontingentet skulle ifølge ordensreglerne fra 1947 betales forud i første uge af måneden, og der kunne gives søskenderabat, hvis forældrene var nydende medlemmer af en sygekasse. Der skulle derimod betales ekstra for mælk og middagsmad, hvis barnet fik det.²⁵³

Det var Caspersens faste mening, at der skulle være ensartet betaling for børnenes ophold i institutionen. Socialministeriets cirkulære om forældrebetaling bestemte ganske vist en normaltakst, og at der skulle betales 50% højere takst for børn af ikke-mindrebehandlede forældre, hvilket ville sige forældre med indkomst over sygekassegrænsen.²⁵⁴ Sygekassegrænsen svarede omtrent til hvad en faglært arbejder tjente. Over for Overinspektionen fastholdt Caspersen og foreningen, at der ikke skulle opkræves en differentieret takst og dette princip lykkedes det at hævde med visse modifikationer frem til 1970.

Taksten på de 6 kr. gav problemer, da de kommunale asyler i 1947 blev lagt ind under foreningen. Forældrene til asylbørnene kunne ikke klare en 50% stigning i taksten, men det løstes ved at give et kommunalt tilskud som særhjælp. Børneværnsudvalget havde i henhold til forsørgslovens bestemmelser vedtaget at yde hjælp til ophold i fritidshjem og børnehaver, hvis forældrenes skattepligtige indtægt ikke oversteg 5.500 kr. + et tillæg per barn på 300 kr. I begyndelsen af 1950erne betalte børneværnsudvalget for omkring 200 børns ophold i institutionerne, men i løbet af det følgende tiår faldt tallet til 77 i 1960/61. Derefter kan tallet ikke følges i den sociale statistik. Medvirkende til faldet var nok, at børneværnsudvalget i 1953/54 strammede bestemmelsen for særhjælpen, således at der kun blev givet tilskud, hvis moderen havde arbejde uden for hjemmet, med mindre særlige forhold talte for at give hjælpen, som f.eks. dårlige boligforhold eller mange børn i hjemmet.²⁵⁵ Men indkomsterne steg jo også i løbet af 1950erne.

Generelt var det dog ikke Caspersens opfattelse, at forældrene skulle søge

særhjælp. Hvis forældrene havde vanskelighed ved at betale for opholdet i børnehaven, var det bedre at give moderation end at henvise forældrene til at henvende sig til børneværnsudvalget, for det ville mange kvie sig ved og hellere lade børnene gå på gaden. I 1945/46 blev der i Forstalle og Gl. Kongevejs børnehaver med et gennemsnits-besøg på ialt 77 børn givet fripladser, der omregnet svarede til 15 børn i et helt år.²⁵⁶

Da foreningen overtog fritidshjemmet, blev taksten også der i december 1948 sat til 6 kr. + betaling for mælk. Tiden var dog forlængst løbet fra dette beløb for børnehavernes vedkommende. Efter myndighedernes bestemmelse skulle prisen for mælk og middagsmad kunne dække udgifterne, og derfor blev beløbet nu sat op til de 2 kr. mod hidtil 1 kr. Også kontingentet for børnehaver blev nu forhøjet fra 6 til 8 kr. fra den 1. april 1949.²⁵⁷

Fra nu af steg priser og lønninger for børnehaver og fritidshjem og det vil ikke være rimeligt at gå i detaljer med de enkelte forhøjelser. Men i forbindelse med budgettet for 1951 gav takstforhøjelsen anledning til en interessant, principiel konflikt mellem formanden og et af bestyrelsesmedlemmerne, Camma Larsen-Ledet. Posten »beskæftigelsesmaterialer« var blevet forhøjet, men Camma Larsen-Ledet ønskede en yderligere forhøjelse. Hun henviste til at skaffe dækning for udgiften ved en forhøjelse af foreningskontingentet, der stadig var 2 kr., samt en forhøjelse af forældrebetalingen for forældre over sygekassegrænsen fra 8 til 10 kr. I bestyrelsen besluttede et flertal på fire medlemmer mod fru Larsen-Ledet at hæve forældrebetalingen generelt fra 8 til 9 kr., mens hun fastholdt sit forslag om en stigning kun for de bedrestillede forældre. Hun udtrådte da af bestyrelsen, men deltog i foreningens ekstraordinære generalforsamling den 20. september 1951, hvor sagen blev afgjort.

Modsætningerne skærpedes på mødet. På bestyrelsens vegne sagde Caspersen, at man ville foreslå en forhøjelse fra 8 til 10 kr., men han mente ikke, at man skulle sætte skel mellem ikke-sygekassemedlemmer og sygekassemedlemmer i denne sag. Camma Larsen-Ledet foreslog nu en forhøjelse af bidraget for ikke-sygekassemedlemmer fra 8 til 13,50 kr. og for de andre fra 8 til 9 kr., og ændrede det derefter til »Jeg henstiller, at man gør brug af det cirkulære, der kræver 50% forhøjelse for børn uden for sygekassen.« Generalforsamlingen fulgte dog formanden i en generel forhøjelse fra 8 til 10 kr.²⁵⁸

Modsætningsforholdet svarede nok til forskellen mellem to samfundsopfattelser. Den ene var en midtersøgende borgerlig opfattelse af, at man ikke skulle sætte skel mellem danske børn uanset social oprindelse, der gerne skulle kunne være i samme institution, og den anden opfattelse et markant socialdemokratisk synspunkt om, at forskellen fandtes i forvejen og at de bedst stillede forældre også skulle bære de største byrder.

Selv om det for Caspersen og bestyrelsen var det pædagogiske aspekt, som var det vigtigste, så fortsatte børnehaverne med at have en væsentlig social (pasningsmæssig) betydning for forældrene. Det afspejlede sig f.eks. i bestyrelsens drøftelser om pasningen af børnene i forbindelse med juleferier o.l., hvor der var behov for at nogle institutioner holdt åbent. Men det pasningsmæssige behov

Indvielse af Børnehaven Nørrevang.

kunne også anes bag reaktionerne på nye forhøjelser i forældrebetalingen i 1953, da stigningen fra 10 til 12 kr. månedlig førte til en tilbagegang i børnetallet fra 340 til 301. Der havde også været modstand mod denne stigning på generalforsamlingen i 1953. På en ekstraordinær generalforsamling det følgende år forhøjedes forældrebetalingen til 15 kr. Forældrebetalingen blev utvivlsomt afvejet i forhold til indkomsten og det var åbenbart en hård belastning i 1950'erne, der stadig var præget af en del arbejdsløshed. I løbet af 1960'erne løb lønstigningerne og inflationen i langt højere grad af med forældrebetalingen, men i disse år vakte det ikke den samme utilfredshed blandt forældrene, for deres indtægter voksede også, og der var fuld beskæftigelse.²⁵⁹

Bestyrelsen ønskede ikke differentierede takster efter forældrenes indkomster, men ensartede takster havde man ikke. Der var forskel på om børnene skulle have mælk og/eller middagsmad, som der skulle betales ekstra for. Dertil kom forskellen mellem institutioner af forskellig type. Fritidshjemmet fik en takst og da småbørnsbørnehaven i Persillegade blev sat i gang i 1953, fik den en højere takst end de øvrige børnehaver. I denne børnehave fandtes der også formiddagsbørn til en lavere takst, og senere fandtes der i andre almindelige børnehaver formiddags- og eftermiddagsbørn til to forskellige takster. Dertil kom muligheden for søskendemoderation, der i 1962 endda blev fastsat for søskende fra familier under sygekassegrænsen, altså i modstrid med den generelle linje i bestyrelsen.²⁶⁰ Billedet af foreningens forældretakster var derfor ret flimrende.

I tabellen vises, hvordan hovedlinjen var i forældrebetalingen frem til 1970, uden hensyntagen disse mange forskellige særlige forhold. Småbørnsbørnehaven var Persillegade, men for de sidste år er også småbørnsgruppen i Guldbjergparkens børnehave medregnet.

Indtil da havde foreningen trods alt kunnet fastholde sit princip i praksis, at alle skulle yde den samme forældrebetaling, når børnene gik i samme type institution. I april 1972 førte en ændring fra statens side til kravet om forældrenes egenbetaling fra 30 til 35% dertil, at man fik chokagtige forhøjelser af taksterne. Følgerne heraf blev afbødet for de fleste forældre i første omgang derved, at der også indførtes en udvidet adgang til fripladser. I denne situation kom foreningen til at bryde sit hidtidige princip om ens forældrebetaling for samme institutionstype, og i de følgende år ændrede taksterne i børnehaverne sig i hver sit tempo. En heldagsplads i en børnehave kostede i 1981 720 kr. i den dyreste, men 575 kr. i den billigste.²⁶¹

Der var dog det fælles træk, at forældrebetalingen blev ved med at stige stærkt, og så meget, at foreningens formænd efter Caspersens afgang gav udtryk for, at mange småbørnsfamilier ikke kunne klare det længere. De udvidede fripladsgrænser blev nemlig ikke pristalsreguleret før i 1979.²⁶² Og i kapløbet mellem lønninger og institutionspriser kunne de første ikke følge med.

Der blev i 1980 lovmæssig mulighed for kommunerne at gennemføre gennemsnitstakster, men inden der skete noget videre i denne sag, kom bestemmelserne

Foreningens repræsentanter forhandler "kvalitet" med socialudvalgsformand N. A. Thulstrup og socialchef Birgit Søgård i 1988.

Tabel over forældrebetaling 1938-70

År	Heldagsbørn Børnehaver	Småbørns- børnehaver	Vuggestue	Fritidshjem
1938	6 kr. mdl.			
1939	6 kr. mdl.			
1940	6 kr. mdl.			
1941	6 kr. mdl.			
1942	6 kr. mdl.			
1943	6 kr. mdl.			
1944	6 kr. mdl.			
1945	6 kr. mdl.			
1946	6 kr. mdl.			
1947	6 kr. mdl.			
1948	6 kr. mdl.			6 kr. mdl.
1949	8 kr. mdl.			
1950	8 kr. mdl.			
1951	8 kr. mdl.			
1952	10 kr. mdl.			10 kr. mdl.
1953	10 kr. mdl.			10 kr. mdl.
1954	12 kr. mdl.			10 kr. mdl.
1955	15 kr. mdl.			10 kr. mdl.
1956	15 kr. mdl.	22 kr. mdl.		10 kr. mdl.
1957	15 kr. mdl.	22 kr. mdl.		10 kr. mdl.
1958	15 kr. mdl.	22 kr. mdl.		10 kr. mdl.
1959	18 kr. mdl.	25 kr. mdl.		12 kr. mdl.
1960	21 kr. mdl.	7 kr. ugl.		16 kr. mdl.
1961	21 kr. mdl.	7 kr. ugl.		16 kr. mdl.
1962	26 kr. mdl.	9 kr. ugl.		20 kr. mdl.
1963	26 kr. mdl.	9 kr. ugl.		20 kr. mdl.
1964	35 kr. mdl.	12 kr. ugl.		20 kr. mdl.
1965	45 kr. mdl.	12 kr. ugl.		25 kr. mdl.
1966	50 kr. mdl.	22 kr. ugl.		35 kr. mdl.
1967	50 kr. mdl.	22 kr. ugl.		35 kr. mdl.
1968	80 kr. mdl.	33 kr. ugl.		45 kr. mdl.
1969	95 kr. mdl.	190 kr. mdl.	50 kr. ugl.	50 kr. mdl.
1970	105 kr. mdl.	220 kr. mdl.	220 kr. mdl.	65 kr. mdl.

(Kilde: Forhandlingsprotokollen; Beretninger om Aabenraa kommunes sociale forsyning 1950-1970; Aab Bys Historie bd 4 s. 305)

om betaling efter socialindkomst og kuldcastede den. Nu skulle prisen være ens landet over, men forskellig fra forældre til forældre afhængig af deres indkomst.²⁶³

I forbindelse med indførelse af socialindkomstbegrebet og den generelle fastsættelse af betaling for ophold i daginstitutionerne kom den opfattelse frem, at det offentlige (dvs. kommunen) skulle overtage opkrævningen af forældrebetalingen, da den skulle knyttes til de fortrolige oplysninger om indkomstforhold. Foreningen reagerede meget skarpt på dette, som den følte som en trussel mod sit selvstændige virke på daginstitutionsområdet. Man skrev til byrådet den 13. januar 1981 og nævnte i brevet kommunens centralisering af pladsanvisningen og dens dominerende indflydelse på institutionernes budgetter efter indførelsen af Bistandsloven. Skulle forældrebetalingen også foregå over socialforvaltningen, svarede det efter dens mening til et af de sidste skridt i retning af en kommunalisering af foreningens 20 selvejende daginstitutioner.²⁶⁴ I sidste øjeblik blev socialindkomsten heller ikke til noget, da Socialministeriet blev klar over, at man havde gjort en stor regnefejl og at følgen ville blive store merudgifter for kommunerne.²⁶⁵

Da den stigende forældrebetaling var belastende for småbørnsfamiliers økonomi, foreslog formanden Mogens Hegnsvad i 1982, at kommunen skulle yde et tilskud, så betalingen i 1983 kunne fastfryses på foregående års niveau.²⁶⁶ Der kom i november 1985 i byrådet et forslag fra VS'eren Jørn Ulrik Larsen om at bevilge et sådant tilskud, men det blev nedstemt med henvisning til, at det ikke var blevet behandlet i Socialudvalget.²⁶⁷ Året efter var der sket et regeringsskifte i kommunen, og i denne situation blev socialdemokraterne, der nu var i opposition, enige med det tyske mindretals repræsentant om at bevilge tilskuddet.

De danske Børneinstitutioners bestyrelse så også meget gerne at der igen blev indført samme betaling for samme ydelse, dvs. gennemsnitstakster. Da man i slutningen af 1983 drøftede omstruktureringer i foreningens institutioner, der skyldes det faldende børnetal, lykkedes det endelig Hegnsvad og bestyrelsen sammen med socialudvalget at få fastsat gennemsnitstaksterne. Fra den 1. januar 1984 kom en børnehavestedsplads således til at koste 755 kr. i stedet for at variere mellem 665 og 850 kr.²⁶⁸

Dækningsprocenter og ventelister

På grund af den nationale strid havde Aabenraa kommune igennem det halve århundrede, som De danske Børneinstitutioner har eksisteret, en fin dækning af behovet for børnehavesteder, hvis man sammenlignede med andre byer. Caspersen mente i 1941, at dækningen var 70%, men den var snarest 50%, hvis man tager både danske og tyske, kommunale som private institutioner med.²⁶⁹ I 1967 blev det på generalforsamlingen nævnt, at der i Aabenraa fandtes en børnehavestedsplads for hver 15 husstande, mens gennemsnitstallet for jyske købstæder uden for Sønderjylland var en for hver 137 husstande.²⁷⁰ Denne oplysning imponerer umiddelbart ved sin sammenligning med andre byer, og det skal

straks nævnes, at den førende position blev mindre fremtrædende i de næste årtier. Men af tallet for Aabenraa fremgår dog også, at dækningsprocenten her ikke var så høj endda.

Med dækningsprocenten (eller -graden) forstås det antal pladser, der var til rådighed per 100 børn inden for bestemte aldersgrupper. I det følgende er der kun tale om de 3-6 årige i foreningens børnehaver sat i forhold til købstadens børnetal. Efter overtagelsen af Nygade og Rugkobbøl lå dækningsprocenten på 27,6 i 1949 og 22,5 i 1951. I 1958 var den 15,9, men i 1960 21,8. I 1971 var den steget til 37,1 og i 1978 på 59,9.²⁷¹

Naturligvis skete der en stigning i dækningsprocenten da foreningen overtog de kommunale asyler på engang, og tilsvarende ved de store institutionsbyggerier i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. To forhold modvirkede hinanden i opgørelsen af dækningsprocenten, omend kun i mindre grad. Foreningen gennemførte bevidst en nednormering i enkelte institutioner for at forbedre mulighederne for det pædagogiske arbejde. Det sled således kraftigt på Nygade børnehaven, at der i 1951-52 kom gennemsnitligt 134 børn hver dag. Omvendt indførtes der halvdagsgrupper i nogle børnehaver, hvorved kapaciteten forøgedes. Mere afgørende for opgørelsen af dækningsgraden var dog, at kommunens børnetal jo skiftede betydeligt. Efter små årgange indtil 1941 med under 300 fødsler om året, steg tallet og kulminerede med over 400 om året i 1952-57.²⁷² Når det høje antal børn kom i børnehavestedsalderen, svarede det naturligvis med samme antal institutionspladser til en lavere dækningsprocent.

Behovet for daginstitutionspladser steg med muligheden for at få det dækket. Man får et indtryk af det stigende behov ved at se på, hvordan de indskrevne børn benyttede pladserne. I den første børnehaven lå benyttelsen dvs. mødeprocenten på 56% i 1938/39, men i 1940'erne og 1950'erne var den på omkring 75% og steg til 86% i 1962-63.²⁷³ Fra dette tidspunkt steg ventelisten kraftigt, selv om Strandgården og Tøndervejs børnehaver med halvdagsordninger forøgede kapaciteten noget. Ventelisten til børnehaver steg fra 91 i 1965 til et toppunkt i 1972 på 631, men i 1974 styrtdykkede tallet til 180, og i de følgende år lå det omtrent på de 150. En del af forklaringen på det store fald i ventelisten i 1974 kunne findes i oprettelsen af tre nygangsatte børnehaver Damms Teglgård, Engsig og Hjelmrode, hvilket gav 140 nye pladser.²⁷⁴ Måske var de forhøjede takster også medvirkende, men en del af forklaringen skal sikkert også søges i den ændrede befolkningsstruktur med faldende børnetal.

I 1978 var Løjt danske Børnehaven gået ind under De danske Børneinstitutioner, og da behovet for børnehavesteder var særlig stort var det lykkedes at få bygget en ny institution i Løjt, der senere fik navnet »Regnbuen«. Efter dette var sket konstaterede foreningen med en vis tilfredshed, at der nu var tilvejebragt et godt tilbud på daginstitutionsområdet. Dækningsgraden var for alle foreningens institutioner under eet i 1980 26,09% mod 15,0% for landsdelen og 23,0% for landet som helhed. Der, hvor institutionstilbuddet i Aabenraa især afveg fra landsgennemsnittet, var stadig børnehavestedsalderen de 3-6 årige med 68,11% mod 37,0% for landet som helhed. På fritidshjemsområdet var udbuddet lidt større

end landsgennemsnittet og netop der fandtes det massive pres for tiden. Særlig for Høje Kolstrup området trængtes nu til udbygning igen. Ventelisten var 39 børn til vuggestue, 122 til børnehave, 119 til fritidshjem.²⁷⁵

Denne forholdsvis lyse tone var kun to år senere afløst af sort pessimisme. Børnetallet faldt nu så meget, at det svarede til at ca. to 52-børns børnehaver. I 1982 ville 60 og 1983 170 børn forsvinde ud af institutionerne, og det fremgik af kommunens sociale udbygningsplan, at den ene institution, man agtede at nedlægge, var Persillegades børnehave. Dertil kom andre problemer som stigende takster og alternative tilbud i form af den kommunale dagpleje samt klubvirksomhed i forbindelse med de nye børnehaveklasser, der bragte daginstitutionerne i en konkurrence-situation, der var urimelig efter deres opfattelse. Hvor problemet for foreningen tidligere havde været at skaffe flere institutionspladser, gjaldt det nu om at tilpasse strukturen af daginstitutioner til de nye behov. Denne omstillingsproces gjorde ondt.²⁷⁶

I 1984 gjorde Mogens Hegnsvad status. De sidste fem års faldende børnetal i kommunen var nu formentlig standset. I forhold til 1982 var der skåret 214 pladser svarende til 20% bort, så der var 900 pladser tilbage.²⁷⁷

Afslutning

Børnehavarbejdet var næsten fra begyndelsen præget af de nationale modsætninger i byen. Men mest udtalt var den nationale strid i slutningen af 1930'erne, da De danske Børneinstitutioner blev oprettet.

Den nationale kamp var den vigtigste faktor både for stiftelsen af foreningen og for igangsætningen af de første børnehaver. Med Besættelsens ophør i 1945 opstod en ny situation. Det tyske mindretal lammedes og dets børnehaver ophørte med at eksistere. Når Aabenraa byråd behandlede sager vedrørende de danske børneinstitutioner, tog mindretallets repræsentanter det til efterretning. De danske Børneinstitutioners formand Caspersen sagde på sin side i 1948, at alle børn nu skulle føle sig hjemme i foreningens børnehaver.²⁷⁸ Og når der blev oprettet nye institutioner i foreningens regi, skete det nu med henvisning til de pædagogiske behov og ikke længere til de nationale forhold.

Situationen ændrede sig noget i midten af 1950'erne. En ansøgning fra De danske Børneinstitutioner til Aabenraa byråd om et tilskud til et nyt tag til børnehaven i Forstalle førte til, at den tyske gruppes ordfører, fabrikant Mailund, angreb foreningen for manglende sparsommelighed og for en kolossal appetit på fordringer til kommunen. Han kunne principielt ikke gå ind for forslaget, da foreningen blev favoriseret for meget. Ved afstemningen stemte han og hans ene partifælle Thiellesen imod, mens den anden partifælle Clausen undlod at stemme.²⁷⁹

I 1955 var der anmeldt 30 børn til en kommende tysk børnehave og i Socialudvalget erkendte man, at der var et behov for en sådan institution, da børnene nok ikke ville blive meldt ind i en dansk børnehave. Socialudvalget var villig til at yde de sædvanlige tilskud, men byrådsmedlem J. Caspersen var mindre imødekommende. Han krævede i byrådet mere offentlighed om oprettelsen af børnehaver, og det tyske byrådsmedlem Thiellesen mente nok med rette, at det særlig var vendt imod den tyske børnehave.²⁸⁰

Forholdet mellem den danske og den tyske side var noget anstrengt endnu i 1970-71, hvor de stærke forhøjelser af forældrebetalingen i de danske institutioner førte til spydige kommentarer i det tyske mindretals blad. Fra tysk side hævdede man, at det var rationelt arbejde, der førte til, at opholdet i tyske børnehaver kun kostede forældrene $\frac{2}{3}$ af prisen for det tilsvarende i danske børnehaver. Caspersen gik til modangreb og bad de tyske børnehaver om at sende deres budgetter, så man kunne foretage en sammenligning, men fik intet svar. I stedet holdt han sig så til Socialstyrelsens officielle statistik, som viste at de tyske

børnehavers udgifter lå på højde med de danske. Den lavere forældrebetaling kunne derfor kun forklares ved at de tyske institutioner fik et meget væsentligt tilskud på en anden måde end ved det normale statslige og kommunale tilskud. Det blev ikke sagt, men meningen var tydeligvis, at den lave forældrebetaling skyldte økonomisk støtte sydfra. Om den reelle baggrund for denne takstpolitik kunne han kun gisne, sagde Caspersen på generalforsamlingen i 1971, men det var utvivlsomt den nationale strid, han tænkte på.²⁸¹

Den skarpe nationale konflikts tid var slut og i stedet fik foreningen efterhånden et forhold med fredelig sameksistens med de tyske daginstitutioner under Deutscher Schul- und Sprachverein. Ikke mindst i 1980'erne, hvor kommunen strammede grebet over for hele daginstitutionsområdet, var det væsentligt, at man kunne tale sammen om en fælles holdning til problemerne.

De danske Børneinstitutioner lagde fra 1945 hovedvægten på den pædagogiske indsats for børnene. Den danske holdning var den naturlige baggrund for arbejdet, men selve målet var at give børnene et sundt, godt og naturligt fristed og hjemsted for deres leg og virkestrang under fornøden vejledning af en omsorgsfuld og kyndig leder, sagde Caspersen i 1948.²⁸² Bortset fra at man senere vel ville have tilføjet »og pædagogisk kvalificerede medarbejdere«, så kunne denne enkle formulering nok også have været anvendt tredive eller fyrre år senere.

Af den foranstående skildring af foreningens virke vil det være fremgået, at den havde en stor betydning for mange børns opvækst i det forløbne halve århundrede. Hovedparten af de børnehaver, fritidshjem m.m. der findes i Aabenraa kommune i dag, er oprettet på initiativ af De danske Børneinstitutioner. Den direkte kommunale indsats for at fremskaffe daginstitutioner i kommunen har ikke været stor, for det overlod man gerne til foreningen. I borgmester Buchreitz's tid forlangte man dog, at der skulle bygges en børnehave i det nye boligkompleks Strandgården, og i 1970'erne fremsatte man ønsker om at der skulle indrettes fritidshjem i Agoraen. En direkte aktiv indsats gjorde kommunen egentlig kun i forbindelse med oprettelsen af vuggestuen på Dronning Margrethesvej i slutningen af 1960'erne og den nye vuggestue i byens sydlige ende, der kom til i 1988.

Den egentlige kraft i opbygningen af den store kreds af institutioner, som er samlet i De danske Børneinstitutioner i dag, var foreningen selv. Arbejdet skete naturligvis i et samarbejde med mange forskellige instanser, – støttende nationale foreninger, Overinspektionen, ministerium, kommune osv., men afgørende for at det kom i stand var forældreindsatsen i foreningen, og ikke mindst en meget aktiv bestyrelse.

Fortegnelse over arkivalier og litteratur

Arkivalier:

Næsten alle arkivalier befinder sig på Landsarkivet. Hovedkilden til fremstillingen er:

Foreningsarkiver. De danske Børneinstitutioners arkiv (*DBØI*) rummer bl.a. foreningens protokoller (forkortet *Prot*) og beretninger aflagt på generalforsamlingerne (forkortet *Beretning*). De seneste års protokoller findes på foreningens kontor.

Byarkiver. Aabenraa byarkiv. (forkortet *Aab BArk*) Brodtaxen 1698–1845, og 16-9-2 De danske Børneinstitutioner.

Personregisterførere. Fødselsbiregistre for Aabenraa købstad div. år.

Amtsretsarkiver. Grundbog Varnæs bd VI bl. 98.

Aviser og tryksager m.m.:

Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Schleswig 1884 – Beretninger om Aabenraa kommunes sociale forsorg 1950–61 – Der Nordschleswiger – Deutscher Volkskalender 1943 – Flensborg Avis – Grænsevagten – Hejmdal – Jydske Tidende – Ministerialtidende 1936 – Neuer Apenrader Anzeiger 1884 – Sønderjyden – Ugeavisen – Vestkysten – Vore Daginstitutioner 1981

Litteratur:

Danmarks sociale Lovgivning 2. udg. (1944)

J. P. Caspersen: Børnehaven Forstalle 40 års jubilæum 1978 (1978)

Henrik Becker-Christensen og Jørgen Witte: Fra købstad til storkommune. Aabenraa bys historie bd. 4. 1945–1970 (1985) (forkortet *Aab Bys Hist bd 4*)

Kolstrup Boligforening 1943–83 (1983)

Kraks Blå Bog 1976

Levevilkår i Danmark 1976 (1976)

Peter Schöning: den nordslesvigske arbejderbevægelses politisk-nationale udvikling i forbindelse med integreringen i det danske samfund 1920–39. Utrykt speciale (Århus 1981)

Arne Sjølund: Børnehavens og vuggesutens betydning for barnets udvikling (1969)

Statistiske Efterretninger div. årg.

Statistiske tiårsoversigter 1970, 1976, 1982

Jørgen Witte: Træk af børnehaveseminariets historie i "Aabenraa Børnehave- og Fritidspædagogseminarium 1953–1978" (1978)

Hans H. Worsøe: De danske Børneinstitutioner 1938–1963 og deres forgængere (1964) (forkortet *Hans H. Worsøe samt Caspersen Uddrag* for bogens uddrag af foreningens protokoller).

Noter

1. Aab BArk Brodtaxen 1698–1845. Lbnr. 80
2. Hans H. Worsøe: De danske Børneinstitutioner 1938–1963 og deres forgængere (1964) s. 5–12
3. Neuer Apenrader Anzeiger 15.2 og 13.8.1884 Markedspriser
4. Amtsblatt der Königlichen Regierung zu Schleswig 1884 s. 178
5. Hans H. Worsøe s. 13–26
6. Hejmdal 6/12 1924
7. Hans H. Worsøe s. 27–32
8. Hans H. Worsøe s. 33–38
9. Danmarks sociale Lovgivning. 2. udg. (1944) s. 124; Kraks Blå Bog 1976 s. 1003
10. jvf. Peter Schöning: Den nordslesvigske arbejderbevægelses politisk-nationale udvikling i forbindelse med integreringen i det danske samfund 1920–39. Utrykt speciale (Århus 1981) s. 35ff. og 56
11. Priser for 4 kg rugbrød i købstæderne i april 1932 og april 1942, Stat. Efterretninger 1932 s. 84 og 1942 s. 144

12. Hans H. Worsøe s. 38-46
13. Arne Sjølund: Børnehavens og vuggestuens betydning for barnets udvikling (1969) s. 17
14. DBøI Revisionsprotokol, mødeprotokoller og korrespondence for Nygade børnehavn 1932-70
15. Hans H. Worsøe s. 47-50
16. Hans H. Worsøe s. 51f.; Børnehaven Forstalle 40 års jubilæum 1978 s. 5
17. Hejmdal 11.10.38
18. Sønderjyden 12.10.38
19. Grænsevagten 1937 s. 548, 1938 s. 52, 185, 187
20. Grænsevagten 1933 s. 433, 453, og 1934 s. 20
21. Grænsevagten 1939 s. 539; jvf. Aab Bys Hist bd 4 s. 220
22. Ministerialtidende 1936 nr. 52 af 4.4.36; oplyst af J.P. Caspersen over for forf.
23. DBøI forhandlingsprotokol 1948-58 gen.fors. 8.11.38
24. Stat. Efterretn. 1938 s. 276
25. DBøI forhandlingsprotokol 1938-48 11.11.38
26. Foreningsark. DBøI 1924-69 Arkivalier etc. Acc 44; J.P. Caspersen: Børnehaven Forstalle 40 års jubilæum 1978 s. 6
27. Prot 14/12 38
28. Prot 12/9, 4/10, 25/11, 5/12 39, 26/1 40
29. Prot 8/11 40
30. Børnehaven Forstalle 40 års jubilæum 1978 s. 7f. og 15; Prot 28/11 41
31. Prot 12/8, 30/10 1942
32. Se eksemplerne i Prot 4/9 1961, hvor der søges afsked pga. giftermål, og Prot 13/12 65, hvor en anden ansættes på trods af ægteskab og barn
33. Casp. uddrag s. 56
34. Optalt efter fødselsbiregistrene for Aabenraa købstad, det var 935 for årgangene 1937-40, og 984 for 1938-40
35. Deutscher Volkskalender 1943 s. 128
36. Prot 28/11 41
37. Prot 17/5 43
38. Prot 3/11 43
39. DBøI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55, brev af 9/5 44
40. samme skr. af 15/5 44
41. samme Caspersens beretning til gen.fors. 12/7 44; samt Prot 23/5 44 og 20/6 44
42. DBøI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55 skr. 21/6 44
43. Prot 12/7 44
44. Beretn. 1944/45 i DBøI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55
45. Stambog for Gl. Kongevej børnehavn 1944-71
46. Beretn. 1944/45 i DBøI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55
47. DBøI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55 skr. 19/2 45; Caspersen Uddrag s. 60
48. DBøI mødeprotokol 1944-47 for Gl. Kongevej børnehavn
49. Stambog for Gl. Kongevej børnehavn 1944-71
50. Skr. 30/6 46 i Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1945-55.
51. Prot 20/3 og 20/4 45
52. Lov nr 368 af 27/7 1945 § 1
53. Aab Bys Hist bd 4 s. 301
54. Beretn. 1945/46 i DBøI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55
55. Aab Bys Hist. bd. 4 s. 301
56. Skr. 21/7 1946 i DBøI Den danske Folkebørnehavn 1944-55
57. Aab Bys Hist bd 4 s. 222, 301; jvf. Hejmdal 28/5 1955 med Buchreitz' udtalelser
58. Aab Bys Hist bd 4 s. 281
59. Samme s. 295
60. Aab BArk 16-9-2
61. Aab BArk 16-9-2
62. Skriv. 19/3 47 i DBøI Korrespondence 1947-52
63. Vedtægter i Aab BArk 16-9-2
64. DBøI Fritidshjemmet 1946-61
65. DBøI Fritidshjemmet 1946-61

66. Caspersen Uddrag s. 61 og som foregående note
67. DBøI Fritidshjemmet 1946-61; Prot 7/10, 4/11, 2/12 47, 13/1 og 2/3, 6/4 48
68. Caspersen Uddrag s. 64
69. Hejmdal 3/10, 10/10 45
70. DBøI Korrespondence 1947-52 Beretn. 10/3 47
71. Prot 10/3, 1/4 47
72. Caspersen Uddrag s. 62f.
73. Prot 3/6 47
74. DBøI Korrespondence for Tøndervejs børnehavn 1946-65, skr. af 22/12 47
75. Prot 13/1 48, Caspersen Uddrag s. 63
76. Beretn. 1947/8 i DBøI Fritidshjemmet 1946-61
77. Prot 2/3, 6/4 48
78. Sønderjyden 4/11 48
79. DBøI Korrespondence for Tøndervejs børnehavn 1946-65; Prot 7/2, 4/4 49
80. DBøI Korrespondence for Tøndervejs børnehavn 1946-65 skr. 8/9 49 til Overinspektionen; Jydske Tidende 6/9 49
81. Sønderjyden 5/9 49
82. Prot 7/3 49
83. DBøI Korrespondence for Strandgårdens børnehavn 1948-69, skr. 18/1 50
84. DBøI Korrespondence for Strandgårdens børnehavn 1948-69, skr. 28/4 50
85. Sønderjyden 17/2 50
86. DBøI Korrespondence for Strandgården 1948-69 skr. 12/3 50
87. smstds. beretning 1950/51
88. DBøI Korrespondence for Strandgårdens børnehavn, kontrakt 8/4 52
89. se Aab Bys Hist bd 4 s. 291f.
90. DBøI Korrespondence for Tøndervejs børnehavn 1946-65, skr. 5/8 50
91. smstds. skr. 11/10 50
92. DBøI Korrespondence for Tøndervejs børnehavn 1946-65, div. skr.
93. Hejmdal 29/3 52
94. Der Nordschleswiger 12/1 52 og Aab Bys Hist bd 4 s. 291, 295
95. Prot 8/9 52
96. DBøI Korrespondence for Tøndervejs børnehavn 1956-65 skr. 6/11 52
97. Prot 3/11 52
98. Grundbog Varnæs bd VI bl. 98
99. Prot 10/1 49. Prot 4/4 49; Prot 12/2 51
100. Prot 22/3 55
101. Prot 14/11 55; 3/12 56; 11/2 57
102. DBøI Korrespondence 1947/52, Sønderjyden udatt 1946
103. Prot 10/1 49, 10/1 50, 9/10 50
104. Skr. 8/4 i DBøI Korrespondence 1947/52
105. DBøI Korrespondence 1947/52 personalefortegnelse; Prot 7/2 49
106. DBøI Korrespondence 1947-52 skr. 11/11 49; smstd. beretning 1948/49
107. DBøI Korrespondence 1947-52 skr. 9/1 50
108. Prot 3/11 52
109. Træk af børnehaveseminiariets historie i Aabenraa Børnehavn- og Fritidspædagog-seminarium 1953-1978 (1978) s. 5-27
110. Prot 6/10, 3/11 52, 2/3 53
111. DBøI Korrespondence 1947-52 beretning 1949/50
112. Prot 5/4; Caspersen Uddrag s. 77
113. DBøI Fritidshjemmet 1946-61 div. skriv.
114. Caspersen Uddrag s. 64
115. Prot 7/1, 11/2, 2/9 og 7/10 57 samt Caspersen Uddrag s. 71
116. Prot 3/2, 11/3, 14/4 58; DBøI Fritidshjemmet 1946-61
117. Flensborg Avis 14/11 58
118. DBøI Fritidshjemmet 1946-61, skr. 7/1 60
119. Levevilkår i Danmark 1976 s. 133
120. Aab Bys Hist bd 4 s. 19
121. Arne Sjølund: Børnehavens og vuggestuens betydning for barnets udvikling (1969) s. 15-18

122. Lov nr. 193 af 4/6 1964
123. Berl. Tid. 9/1 66 i DBØI Generelt vedr. alle institutioner 1965-68; Stat. tiårsoversigter 1970 s. 63, 1976 s. 69, 1982 s. 25
124. Prot 6/1 64
125. Prot 1/10 62
126. Prot 22/6 64
127. Prot 8/5, 29/5 67
128. Prot 24/4 68
129. Prot 27/5 68
130. Prot 22/11 65, 19/9 66
131. Prot 17/6, 15/7, 21/8, 21/10 68, 21/4, 15/9 69
132. Beretning 1947/8
133. Aab Bys Hist bd 4 s. 144f.; Kolstrup Boligforening 1943-83 s. 17
134. Prot 22/6 64
135. Prot 17/5 65
136. Prot 16/5 66
137. Beretn. 1966/7; Prot 27/5 68
138. Sønderjyden 1/4 69
139. Jørgen Witte: Træk af børnehaveseminiariets historie s. 32
140. Prot 21/4 69
141. Prot 19/5 69
142. Prot 7/2, 17/10 66
143. Prot 18/11 68
144. Prot 19/5 69
145. Hejmdal 17/11 69, min understregning
146. Hejmdal 14/11 69
147. Sønderjyden 15/11 69
148. Prot 3/4 67
149. Beretning 1970/1 og 1971/2
150. Aab Bys Hist bd 4 s. 143f.
151. Prot 26/5 55, 31/5 56, 29/5 57
152. Prot 4/9, 4/12 61, 8/1 62
153. Prot 6/1, 22/6 64
154. Prot 17/10 66
155. Prot 16/6 69
156. Beretninger 1971/2 og 1873/4
157. Beretning 1972/3
158. Aab Bys Hist bd 4 s. 141f.
159. Prot 7/12 70
160. Prot 15/3 71 og 23/8 71
161. Prot 26/4 72 og beretning 1971/2
162. Beretninger 1872/3 og 1973/4
163. Kolstrup Boligforening 1943-83 (1983) s. 21f.; Aab Bys Hist bd 4 s. 267
164. Prot 7/12 70
165. Prot 21/2 72 og 21/8 72
166. Prot 16/10, 2/11, 20/11 72
167. Beretning 1972/3, 1973/4
168. Beretning 1972/3
169. Beretning 1973/4
170. Lov nr. 333 af 19/6 1974
171. Beretning 1975/6; cirk. nr. 127 af 7/7 1975
172. Beretning 1975/6
173. Jydske Tidende 23/6 76; Vestkysten 30/6 76
174. Beretning 1976 aflagt 24/5 1977
175. Vestkysten 24/6 1976
176. Ugeavis 1/6 77
177. Beretning for 1976
178. Beretning for 1977

179. Beretning for 1976 og 1979
180. Beretning for 1976
181. Beretning for 1977
182. Jydske Tidende 15/3, 28/3 1979
183. Beretning 1978/8
184. Jydske Tidende 28/3 1979
185. Beretning for 1979
186. Beretning for 1980
187. Vestkysten 13/2 78
188. Vestkysten 22/12 78
189. Prot 17/9 78
190. Prot 11/12 79
191. Prot 18/2 80
192. Prot 18/8 78
193. Prot 24/8 81
194. Prot 17/9 84
195. Brev 22/1 84 til byrådsmedlemmerne i Prot
196. Vestkysten 28/11 84
197. Vestkysten 26/10 77, Jydske Tidende 5/4 78
198. Jydske Tidende 18/1 79
199. Vestkysten 24/5 89
200. Jydske Tidende 13/9 78
201. Prot 9/10 78
202. Jydske Tidende 13/6 79
203. Prot 4/1, 18/2 80
204. Prot 27/5 80
205. Prot 10/4 80
206. Vestkysten 15/1, 20/1 81
207. Vestkysten 9/8 80
208. Jydske Tidende 26/3 80
209. Prot 3/6 82
210. 11/8, 17/8, 2/9 82
211. Beretning for 1981
212. Arbejdsbeskrivelse i forf.'s besiddelse s. 41
213. Beretning for 1981
214. Prot 6/5 1982
215. Beretning for 1982
216. Prot 21/3 83
217. Prot 17/8 83
218. Beretning for 1983
219. Prot 14/12 84
220. Beretning for 1984
221. Prot 29/10 84
222. Jydske Tidende 13/12 85
223. Beretning for 1985
224. Beretning for 1983
225. Beretning for 1985
226. Beretning for 1986
227. DBØI Generelt vedr alle institutioner 1965-68 beretn 1967/8
228. Prot 1/4 47, 10/1 50, 2/3 53, 4/12 61
229. DBØI Korresp. for Strandgårdens børnehavn 1948-49 skr 4/12 52, 5/1 53
230. Beretning for 1977; Prot 7/2 55; 9/4 56
231. Prot 4/12 67
232. Prot 18/3 68
233. Prot 20/4, 26/10, 16/11 70
234. Beretning 1975/6; Jydske Tidende 24/6 82
235. Prot 13/12 71 og 10/3 72
236. Jydske 13/4 78

237. Vestkysten 1/4 82
238. Prot 3/5 54
239. Beretning for 1959/60; Prot 3/6 60 og 13/2 61
240. Hejmdal 20/5 42
241. Prot 24/5 61
242. Prot 28/5 62
243. Prot 1/6 66
244. Prot 20/5, 16/6 70
245. DBØI Korrespondence 1969-73 Vedtægter m.m. 25. maj 1972
246. Prot maj 1978
247. Prot maj 1978
248. se side 22
249. Beretning 1966/7
250. Beretning 1974/5
251. Prot 12/9 39
252. Prot 3/11 43
253. Prot 3/6 47
254. Cirkulære nr. 94 af 27/3 46
255. Beretninger om Aabenraa kommunes sociale forsorg 1950/61, div. årgange
256. DBØI Den danske Folkebørnehavn på Gl. Kongevej 1944-55, beretning 1945/6; Prot 13/5 46
257. Prot 10/1 49
258. Prot 7/3, 2/4, 7/5, 3/9, 20/9 51
259. Aab Bys Hist bd 4 s. 305; Prot 27/5 53; 22/11 54
260. Prot 5/11 62
261. Beretning 1971/2; Jydske Tidende 28/7 1981
262. Beretning 1978/9
263. Skr. 16/2 81 fra DBØI til forældrene
264. Gengivet i Vore Daginstitutioner 1981 s. 22
265. Vestkysten 21/3; Ugeavisen 25/3 81
266. Jydske Tidende 24/5 82
267. Vestkysten 27/11 85
268. Jydske Tidende 17/6 83 og Vestkysten 22/11 83
269. se ovenfor s. 21
270. Beretning 1966/7
271. Beretninger fra de nævnte år kombineret med fødselstal fra fødselsbiregistrene; halvdagsbørn er regnet som hele
272. Opgjort efter fødselsbiregistrene for Aabenraa købstad
273. Se Aab Bys Hist bd 4 s. 303
274. Beretning 1973/4
275. Beretning for 1979
276. Beretning for 1981
277. Beretning 1983/4
278. Beretning 1947/48
279. Hejmdal 28/5 55, Sønderjyden 28/5 55
280. Aab Bys Hist bd 4 s. 295
281. Beretning 1970/71
282. Beretning 1947/48

